

VALODAS PRAKSE: VĒROJUMI UN IETEIKUMI

Valsts valodas aģentūra

Nr. 4
2009

VALODAS PRAKSE: VĒROJUMI UN IETEIKUMI

Populārzinātnisku rakstu krājums

4

Liepājas Universitāte. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi.*
Populārzinātnisku rakstu krājums. Atb. red. L. Lauze. Nr. 4.
Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2009. 134 lpp.
ISSN 1691-273X

Atbildīgā redaktore Dr. philol. *Linda Lauze*
Krājumu tehniski sagatavojusi Dr. philol. *Dzintra Šulce*
Recenzente *Rūta Augstkalne*

Krājumu ar Valsts valodas aģentūras atbalstu izstrādājusī
Liepājas Universitātes Latviešu valodas katedra

LIEPĀJAS UNIVERSITĀTE

Krājuma 4. numurā ievietoti 12 populārzinātniski raksti par aktuāliem jautājumiem latviešu valodas praksē – gan rakstu valodā, gan mutvārdu runā. Aplūkoti temati – latviešu valodas vienotība, tās koptēls plašsaziņas līdzekļos un interneta diskusijās, vides ietekme jauniešu valodas lietojumā, vairīšanās no īpašības vārda *vecs*, stilistiski nepiemērotu valodas līdzekļu izmantojums publiskajā saziņā, priedēkļa *ie-* aktualizēšanās latviešu valodā (darbības vārdos), teikuma vērsums un vārdu kāрта, daži ortogrāfijas problēmjautājumi, lietuviešu personvārdu atveide latviešu valodā u. c. Ievietotas arī valodas konsultācijas, ko sagatavojušas Valsts valodas aģentūras speciālistes, lasāmi uzziņu materiāli par jaunākajām publikācijām valodniecībā, LZA Terminoloģijas komisijas un Valsts valodas centra Kalendārvārdu ekspertu komisijas lēmumi, humora lappusīte, ziņas par autoriem. Krājums domāts ikvienam, kam interesē valodas prakses jautājumi, runāto un rakstīto tekstu kvalitāte mūsdienu latviešu valodā.

Korektore *Rūta Koluža*

Maketu un vāka noformējumu veidojusi *Ieva Tiltiņa*

Karikatūras zīmējis *Valdis Šmits*

© VVA, 2009

© Liepājas Universitāte, 2009

© Latvijas Universitāte, makets, 2009

© Ieva Tiltiņa, noformējums, 2009

VISPĀRĪGI JAUTĀJUMI

Aina Blinkena. «Esiet viens, un būsiet stipri!» 5

Ina Druvieta. Latviešu valodas tēls plašsaziņas
līdzekļos un interneta diskusijās 13

VALODA UN VIDE

Aiga Upeniece. Vides ietekme jauniešu valodas
izvēlē: saziņa bibliotēkā 21

LEKSIKA

Gunta Smiltneiece. Bailes no vārda *vecs* 31

STILS

Vineta Ernstsone. Par vārdu izvēli un stilu
caurspīdīgumu publiskajā saziņā 36

Regīna Kvašīte. Dažas lietišķā stila izpausmes presē
jeb Kas kam ko kā sludina 42

GRAMATIKA

Diāna Laiveniece. Reportāža no notikuma vietas:
priedēkļa *ie-* aktualizēšanās 21. gadsimta sākuma
latviešu valodā 53

Aldis Lauzis. Teikuma vērsums un vārdu kārtā 62

Anitra Roze. Vēlreiz par salikteniem *debeszils,*
sniegbalts un... 72

TERMINOLOĢIJA

Māris Baltiņš. Daži latviešu terminoloģijas
saskaņošanas centieni līdz 1918. gadam 83

ORTOGRĀFIJA

Dzintra Šulce. Oriģinālrakstījumi latviešu valodā 91

CITVALODU ĪPAŠVĀRDU ATVEIDE

*Laimute Balode. Dažas pārdomas par lietuviešu
personvārdiem latviešu valodā* 100

VALODAS KONSULTĀCIJAS 112

UZZIŅU MATERIĀLI 124

HUMORA LAPPUSĪTE 129

ZIŅAS PAR AUTORIEK 131

Aina Blinkena

«Esiet viens, un būsiet stipri!»

Šos vārdus lugā «Zelta zirgs» Rainis liek teikt vecajam triju dēlu tēvam kā savu pēdējo novēlējumu. Par lielāko mantu viņš vērtē brāļu vienotību un novēl to turēt kā galveno spēka avotu.

Šī mācība ir nozīmīga ne tikai vienas dzimtas saglabāšanai. Tā tikpat tieši attiecināma uz lielāku kopumu — tautu. Valoda laika gaitā tuvinājusi senlatviešu ciltis, padarot tās par tautu, kura spējusi izveidot vienu kopvalodas formu — rakstu jeb literāro valodu. Ne visas tautas to spējušas. Kopīgās interesēs latviešu tauta izveidoja savu nacionālo valsti — Latviju — ar latviešu valodu kā valsts valodu un pēc valsts neatkarības atgūšanas to atkal atguva, pierādot latviešu valodas spēju veikt visas valsts valodas funkcijas un nostājoties blakus citām Eiropas Savienības valstu valodām.

Valoda ir ne vien ikdienas saziņas līdzeklis, bet arī kultūras forma un valstiskās organizācijas instruments, juridisko aktu un oficiālo dokumentu satura paudēja. Šie uzdevumi neapšaubāmi prasa vienotu formas un satura atbilstību. Pat kā mākslas darba izpausme tā atradīs daudz plašāku runātāju un lasītāju loku literārajā kopvalodā nekā kādā no teritoriālajiem vai sociālajiem variantiem.

Jo svarīgi ir rūpēties par valodas vienotību, ja tā ieguvusi valsts valodas tiesības un uzņēmusies visas valsts valodai nozīmīgās funkcijas. Jau 1953. gadā UNESCO dotajā definīcijā noteikts: «Valsts valoda ir politiski, sociāli un kultūras ziņā vienota valstiska veidojuma valoda. Tā ir nācijas simbols un tās vienotāja.»

Kā pilntiesīga valsts Latvija ir iekļāvusies Eiropas Savienībā, un mūsu valsts valodai ir jābūt šim nācijas simbolam un tās vienotājai. Viens no svarīgākajiem nosacījumiem Latvijas pilsonim ir valsts valodas prasme. Pirmajos divdesmit neatkarības gados tika panākta vairāk vai mazāk vienota valsts valodas forma — normatīvi akti valodas jomā, ko nostiprina valsts iestāžu lēmumi, un tiem atbilstošas vārdnīcas, gramatikas un rokasgrāmatas, vienotas prasības skolās un valsts iestādēs. Bet, tā kā «dzīva valoda maina savu veidu

bez mitēšanās» (Endzelīns 1971, 275) un arī valodas kopēju viedokli atkarībā no viņu teorētiskajām zināšanām un izpratnes, dzimtās izloksnes ietekmes vai pat subjektīvās gaumes mēdz būt atšķirīgi, visu laiku par atsevišķām valodas normām virmo diskusijas, kas laiku pa laikam beidzas ar grozījumiem normatīvajos aktos un normu avotos. Galvenie diskusiju objekti arvien bijuši ortogrāfija un dažu gramatisko formu lietojums konjugācijā un deklinācijā, kā arī svešvārdu rakstība.

Pirmā oficiālā latviešu valodas pareizrakstības vārdnīca iznāca tikai 1942. gadā. Taču tā bija lielā mērā balstīta uz teorētiskiem principiem un valodas vēstures tradīcijām un jau izdošanas laikā neatbilda runātāju vairuma paradumiem. Ipaši to var teikt par svešvārdu, galvenokārt grieķu un latīņu cilmes vārdu, rakstību; faktiskajai izrunai neatbilda, piemēram, tādi svešvārdu rakstījumi kā *mēchanika*, *matēmātika*, *ūnisons*, jo šie vārdi parasti tika izrunāti kā *mehānika*, *matēmātika*, *unisons*. Tika vairākkārt mainīti pareizrakstības nosacījumi par mīkstinātā *ŗ* lietošanu un tās atcelšanu, tāpat par patskaņu garuma lietošanu darbības vārdu formās. Maz bija ņemts vērā, ka «katrai valodai ir savas funkcionālās normas, kas neattiecas uz vēsturi» (E. Koseriu).

Drīz pēc tam Latvijas un latviešu valodas liktenī notika traģisks pagrieziens — pusgadsimtu ilgs padomju okupācijas laiks. Ap 200 000 latviešu, galvenokārt inteliģence, emigrēja uz Rietumvalstīm, lai glābtos no svešās varas. Latviešu valodas attīstība sāka virzīties pa diviem atšķirīgiem ceļiem — Latvijā un trimdas zemēs.

Ievērojamais valodnieks Ferdināns de Sosīrs izvirzījis aksiomu, ka «valoda ir nepārtraukta laikā un diverģenta telpā». Tas nozīmē, ka teritoriāls attālums veicina valodu atšķirīgu attīstību. To apliecina arī latviešu valodas atšķirīgās pārmaiņas Latvijā, Sibīrijā un trimdas zemēs tāpat kā, piemēram, angļu valodas dažādība Lielbritānijā, ASV, Kanādā, Austrālijā un citās anglofoniskajās valstīs.

Latvijā palika tautas kodols ar savām vēsturiskajām saknēm un vienotu izglītības un rakstības sistēmu. Kaut arī dažkārt no Maskavas atskanēja doma par vienotu rakstību, resp., pāreju uz kirilicu visā Padomju Savienībā, ortogrāfija ideoloģiski reformēta netika, jo Baltijas valstis savu latīņburtu rakstību prata aizstāvēt un to arī arvien uzlabot.

Vairāk nekā pusgadsimtu latviešu valoda pastāvēja kā nacionālā valoda, bet bez valsts valodas tiesībām — kā viena no oficiālās divvalodības valodām ar sašaurinātām funkcijām. Galvenā loma

bija krievu valodai ar oficiāli pieticīgu nosaukumu «starpnacionālās saziņas valoda». Daļu svarīgāko valsts valodas funkciju (valsts pārvalde, likumdošana, militārā sfēra, zinātne) valsts veica tikai krievu valodā.

Tomēr arī okupācijas apstākļos neapstājās latviešu valodas pētišana un kopšana. Augstskolu filoloģijas fakultātēs tika gatavoti latviešu valodas skolotāji, katedrās un Zinātņu akadēmijā tika veikti valodas pētījumi, kas pozitīvi vērtēti arī ASV izdotajā «Latvju enciklopēdijā» (1985, 2. sēj., 355–358). Īpaša uzmanība tika veltīta valodas kultūrai, ņemot vērā aktīvos divvalodības procesus, kas radīja nevēlamas, bet novēršamas krievu valodas interferences latviešu valodā. Teorētisku pamatu latviešu valodas kopšanai veidoja normatīvā «Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika» (1. un 2. sēj., 1959–1962) un astoņsējumu «Latviešu literārās valodas vārdnīca» (1972–1996), kas atspoguļoja arī jaunākās pārmaiņas latviešu valodā, izmantojot 20. gadsimta dzīvo valodu labāko rakstnieku darbos, lietiskajā literatūrā un mutvārdu runā.

20. gadsimta 70. gados radās virkne valodniecisku turpinājumizdevumu, kuru uzdevums bija tieši normatīva rakstura ieteikumi un ierosinājumi, kā «Latviešu valodas kultūras jautājumi» (1.–27. laidiens, 1965–1993), «Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā», «Valodas aktualitātes». Tie stiprināja valodnieku un valodas lietotāju sadarbību un veicināja valodas kultūru, ļaujot saglabāt un attīstīt latviešu valodas kvalitāti arī okupācijas apstākļos.

Desmit gadus Latvijā spēkā bija 1946. gada pareizrakstības reforma, kas neieviesa īpašus jauninājumus salīdzinājumā ar 20.–30. gadu ieteikumiem, tikai tos padarīja oficiālus. Jaunums bija komentārā ietvertā elastīgā attieksme pret normu: «Kā izrunā, tā rakstībā ievērojama tautas dzīvās valodas formu dažādība un bagātība, un tāpēc nav skaužamas, bet gan atzīstamas un lietojamas dažādas tautas valodā ieviesušās un plaši izplatītas formas, kur tās piemērotākas un labāk atbilst runas vai raksta saturam, stilam un izrādās praktiski izdevīgas» (Pielikums LPSR MP 1946. gada 5. jūnija lēmumam Nr. 480).

Nav šajos noteikumos nekā politizēta, ne arī kas pielīdzināts krievu valodai, kā to allaž grib uzsvērt šo noteikumu kritizētāji. Okupācijas ideoloģiskie centieni izpaudās citā veidā — ar latviešu valodas funkciju sašaurināšanu un krievu valodas «īpašās kvalitātes» propagandu. Diasporas latvieši gan šos noteikumus uztvēra kā atkāpšanos no t. s. Endzelīna rakstības, pat neņemot vērā paša

Jāņa Endzelīna uzskatu evolūciju pusgadsimta laikā, piemēram, viņa atzinumus par nenovēršamo un pierasto vācu un krievu valodas ietekmi svešvārdu izrunā. Par patskaņu garumu apzīmēšanu svešvārdos J. Endzelīns rakstījis vairākkārt, arī: «.. visu svešvārdu izrunu pieskaņot oriģinālam vairs nav iespējams, jo daudzu svešvārdu izruna ir jau pārāk stipri nostabilizējusies, un pie tam apmēram tā, kā tos runā krievi un vācieši. [...] Krievu un vācu izrunā tad nu grieķu un latīņu vārdi ir nereti patskaņu kvantitātes ziņā pārveidoti: garumi saīsināti un īsumi pagarināti. Tādā krievu un vācu izrunā tie pie mums iesakņojusies, cits dziļi, cits pavāji. Kādreiz ne visai bruņnieciski aizstāvēto *tipu* tagad, šķiet, ir jau nomācis pareizais *tips*; bet pārveidot, piem., *materiālu* par *māteriālu* [...] vai piespiest aktierus ne vairs *deklamēt*, bet pēc latīņu parauga *dēklāmēt* varētu laikam tikai ilggadējs terors ...» (Izglītības Ministrijas Mēnešraksts 1942, Nr. 1, 14).

J. Endzelīna rakstības tuvināšanās dzīvās valodas izrunas tendencēm redzama arī viņa agrākajos darbos. Tā, piemēram, 1922. gada «Zinātniskās terminoloģijas vārdnīcā», kuras rediģēšanā un veidošanā J. Endzelīns piedalījies, un viņa rediģētajā «Svešvārdu vārdnīcā» ir daudz atšķirību patskaņu garuma apzīmēšanā svešvārdos: *absoluts*, *aparats*, *diagonale*, *fosfats*, *struktura*, *temperatura* 1922. gadā, bet *absolūts*, *aparāts*, *diagonāle*, *fosfāts*, *struktūra*, *temperatūra* 1934. gadā.

Pēc 1953. gada pastiprināta uzmanība tika pievērsta pareizrakstības un pareizrakstības jautājumiem. Tika nodibināta Pareizrakstības komisija (vadītājs Hermanis Bendiks, sekretāre Tamāra Porīte). Tika veikti plaši valodas novērojumi, anketēšana, fonētikas eksperimentālā analīze, lai sagatavotu jaunus Pareizrakstības noteikumus, ko 1957. gada 26. decembrī izsludināja LPSR Ministru padome ar lēmumu Nr. 602. Tajos tika noteikta svešvārdu pareizrakstība un no alfabēta izņemta bigrafēma *ch*. Pētījumi pierādīja, ka tā pastāv tikai kā fonētisks variants izrunā. Jau 1938. gadā Eduards Paegle bija konstatējis: «Savā ilgajā pedagoga praksē neatceros sastapis latvieti, kas ar pirmo reizi varētu atšķirt [h] no [x]. Sekodams mācītu vīru — arī valodnieku — runām kā sapulcēs, tā radio, neesmu varējis sadzirdēt [x] skaņu tādos vārdos kā *mechanika*, *šachs*, bet tikai substitūtu «h». Pat profesori šinī ziņā nav izņēmums» (Latviska svešvārdu rakstība, 1938, 9–10). 1958. gadā iznāca H. Bendika sastādītā svešvārdu pareizrakstības vārdnīca. Lai atvieglotu pāreju uz jaunajiem noteikumiem, kādu laiku bija pieļauti paralēli varianti, ko atcēla 1966. gadā. Kā liecina daudzu gadu desmitu pieredze, visi šie vārdnīcas ieteikumi ir nostiprinājušies. Tā ir pagaidām visilgāk pastāvējusi rakstības reforma.

H. Bendika doto reformas pamatojumu (Bendiks 1955, 95–107) atzinīgi vērtējusi arī tāda autoritāte kā kādreizējā J. Endzelīna līdzgaitniece, Kārļa Milenbaha «Latviešu valodas vārdnīcas» papildinājumu līdzautore Edīte Hauzenberga-Šturma, vērsoties pret reformas kritiķiem no trimdas latviešu aprindām: «Lasot, pēc ilga laika, Latvijas izdevumu un īpaši šo rakstu, manī vēl vairāk nostiprinājās doma, ka te, trimdā, krāmēties ar valodas «tīrīšanu» ir diezgan nenozīmīga lieta – valoda veidojas Latvijā, un tur par to arī rūpēsies – ja te pa mūsu nomalēm ir mēslu kaudzes durvju priekšā, tad tas ir tikai mūsu saujiņas negods – latviešu valoda no tām cietīs tikpat maz, kā cietusi mūsu valsts laikā no Amerikas latviešu vecmodīgajiem rakstiem. Emigranti jau nu nevar pretendēt būt par savas zemes sāli – tā ir iedomība un pašapmierināšanās, bēgšana no īstenības» (E. Hauzenbergas-Šturmas vēstules Jānim Rudzītim. ASV, Ramave, 1991, 135).

Pēc 1957. gada reformas vēl vairāk saasinājās nesaskaņas starp rakstību Latvijā un trimdas zemēs. Daļa diasporas latviešu izvērsa asu kampaņu pret Latvijā lietoto rakstību, tajā saskatot tikai politiskus motīvus. Presē un grāmatniecībā lielākoties tika lietoti 1942. gada «Latviešu valodas pareizrakstības vārdnīcā» ietvertie principi. Šī vārdnīca tika atkārtoti izdota 1947. gadā Vācijā un 1992. gadā ASV.

Šāda prakse bija saprotama 20. gadsimta 50.–90. gados, kad kontakti ar dzimteni bija minimāli un pastāvēja divas nošķirtas kopienas. Zināms, ka diasporas situācijā izbraucēji cenšas saglabāt savu valodu tādā formā, kādā tā tikusi lietota dzimtenē. Protams, tiek meklēti arī kompromisi un ceļi, kā salāgot mītnes zemes un savas tautas valodu, kā atveidot svešas tautas un zemes realitāti. Piemēram, mēģinājumus atspoguļot svešus īpašvārdus latviešu tekstā redzam izdevumā «Eiropas Latviešu jaunatnes apvienība» (1964):

«Semināra novietne atrodas FAYENBOIS parkā: Fayenbois (izrunā: Fajenboa) atrodas galvenā ceļa malā; jādodas līdz ‘Svētā Lamberta’ laukumam (izrunā: Plas de Se (platais e) Lamber); nogriezies pa kreisi uz Erdkampweg; tad pa Siewekingsdamm, Landwehrstrasse, Hudtwalcker ...»

Šī prakse gan emigrācijā drīz tiek atmesta. Pastāvējuši arī lokāli ortogrāfijas varianti – laikraksts «Laiks» kādu laiku nelietoja burtu *r*, Austris Grasis lietoja garā patskaņa burtu *ō*; arī garumzīmju, burtu *ŗ* un burtkopas *ch* lietošanā bija nekonsekvences un kļūdas. Piemēram, Ingrīdas Vīksnas romānā, ko autore pieprasījusi izdot faksimilspiedumā, lai «ievērotu J. Endzelīna izstrādāto pareizrakstību», ir

šādi rakstījumi: *Asari, Bulduri, stūros, karotāji, gribās, palaižiet* u. tml., kas vismaz ar 1942. gada pareizrakstības noteikumiem nesaskan. Pareizrakstības stāvokli trimdā Alekssis Kalniņš raksturojis ar vārdiem «apmulsums, patvaļa un haoss» (Universitas, 1986, Nr. 58). «Ir radusies latviešu emigrācijas valoda, kas attīstās uz mītnes valodas fona ar izrunu, vārdu nozīmi un pareizrakstību,» raksta Viktors Irbe informācijā par divu dienu konferenci Ņujorkā, kur spriež par latviešu valodas pareizrakstību (Brīvā Latvija, 1992, 12.–29. okt.). Konferences noslēgumā ieteikts «atgriezties pie Endzelīna pareizrakstības» arī Latvijā.

Var saprast, ka nostalgija pēc dzimtenes trimdā liek saglabāt visu, kas saistīts ar Latviju, un pats nozīmīgākais ir latviešu valoda. Taču svešajās zemēs valoda bija atrauta no dabiskās vides, no savas valodas dabiskās attīstības gaitas. Valoda stingri tika turēta atbilstīgi 20. gadsimta 30. gadu standartiem. Aija Priedīte atzīst, ka trimdas valoda «drīz vien izveidojās par ļoti labas kvalitātes konservu. Konservus var ēst ilgi un dikti, bet, pirmkārt, tiem līdztekus rodas vēlēšanās baudīt ko svaigu, otrkārt, vislabākie konservi noveco. Nonākot trimdā, mums trūka dabiskas, latviskas vides» (Jaunā Gaita, 1993, 194–195). Latviešu jaunatne arvien vairāk atsvešinājās no latviešu valodas. kaut arī pastāvēja svētdienas skolas un sava, kaut arī ierobežota, kultūrvide. Baiba Metuzāle-Kangere atzinusi, ka «trimdā pusgadsimta laikā jaunā paaudze vairs nebija spējīga brīvi sarunāties latviski» (Akadēmiskā Dzīve, 2007, 12; 44).

Atšķirības, kas pēdējos 60 gados veidojušās starp latviešu valodu Latvijā un emigrācijas zemēs, ir viens no sāpīgiem punktiem latviešu valodas vienotības ceļā. Par Latvijas un diasporas valodas atšķirībām varam pārliecināties divos apmēram viena laika izdevumos: 1993. gada Amerikas Latviešu apvienības (ALA) «Latviešu valodas vārdnīcā» un 1995. gada «Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrūnas vārdnīcā» (LVPPV), kas izdota Rīgā.

Parasti tiek minēts tas, ka Latvijas alfabētā tagad nav burtu *ŗ* un burtkopas *ch* (komiski, ka Latvijā iznāk žurnāls «Latvijas Arhitektūra», kur raksta par *arhitektūru*), bet emigrācijā tie saglabāti, kā arī atšķirības svešvārdu rakstībā, galvenokārt garumzīmju lietošanā. Taču dažādība ir arī gramatiskajās formās, leksikā un semantikā.

Gramatisko formu lietojumā ir, piemēram, atšķirības *ē*- un *i*-celmu lietvārdu daudzskaitļa ģenitīvā, kur LVPPV iesaka formas bez skaņu mijas (*aste – astu, maksts – makstu, vēsts – vēstu*), bet ALA vārdnīca – formas ar konsekventu skaņu miju (arī ar variantiem), kā

maksts – *makšķu*, *pāksts* – *pākš[k]u*, *plekste* – *plekšķu*, *vēsts* – *vēšķu*, tomēr ir arī vārdi bez skaņu mijas (*aste* – *astu*, *kaste* – *kastu*). Līdzīgi ir ar personvārdu formām: Latvijā vārdus, kuri beidzas ar *-dis*, *-tis*, tradicionāli vienskaitļa ģenitīvā lieto bez skaņu mijas (*Valda*, *Ata*, *Frīda*, *Rūda*, *Gunta*, *Zinta* u. c.), bet trimdas un arī daži Latvijas valodnieki iesaka formu *Aša*, *Frīža*, *Rūža*, *Gunša*, *Zinša* u. c. Šādi mēģinājumi bijuši jau 30. gados, bet, kā raksta E. Blese, «šāda ģenitīva forma *Aša* neieviesās» (Norādījumi latviešu pareizrakstībā, 1941, 33). Valodā mēdz būt savi likumi, kas ne vienmēr iekļaujas sistēmas Prokrusta gultā. Pēteris Ķīkauka brīdinājis, ka «valodas reformēšana kļūst bīstama tur, kur, kultivēdami pārliecīgu gramatismu, padara valodu par savas eksperimentēšanas objektu» (Piezīmes par dažiem latviešu valodas labojumiem, 1937, 6).

Latvijā pamatos saglabājusies jau J. Endzelīna stingri prasītā norma sieviešu uzvārdos lietot sieviešu dzimtes galotnes (*Anna Zariņa*), bet Rietumu zemēs ne tikai mītnes zemes oficiālajos dokumentos, bet arī privātā lietojumā sieviešu uzvārdos nereti tiek saglabātas vīriešu dzimtes galotnes (*Anna Zariņš*). Tā rīkojas arī vairākas pazīstamas sabiedriskas darbinieces (*Baiba Rubess*, *Ieva Laukers*, *Ilze Brands-Kehris*), un pēc šī parauga arī dažas Latvijas sievietes šo gramatisko aplamību sākušas uzlūkot par ģimenes vārda sargāšanu, ar to nodarot pāri tiem latviešu valodas lietotājiem, kas vēlas dzirdēt gramatiskajai sistēmai atbilstošu valodu.

Ka Latvijas un no tās ģeogrāfiski šķirto mītnes zemju latviešu valoda ir stipri diferencējusies, liecina arī atšķirības leksikā, piemēram, ALA vārdnīcā ir vārdi, kurus Latvijas leksikā nepazīst. Tie ir gan senvārdi, gan jaunvārdi, kas šeit, Latvijā, prasa skaidrojumu: *aizēda* 'uzkoda', *čāpt* 'smagi elpot', *pielodzenis* 'pieloga galds', *rosulis* 'faktors', *azīls* 'patversme', *dēklis* 'afikss', *pagare* 'garu pasaule', *strūklis*, *šļāce* 'duša', *apgalve* 'lakats', *asme* 'smaile', *lācenes* 'biezas lāpītas bikses', *lēkatnis* 'trampīns', *rokautiņš* 'salvete', *tvarts* 'šķūnis, noliktava' u. c. Anšlavs Eglītis romānos lietojis vārdus *pilles* 'zāles', *rati* 'automobilis', *strūklenis* 'reaktīvā lidmašīna' u. c.

Lai latviešu valoda nesadruptu, jāmeklē ceļš uz saprašanas. Jo īpaši tagad, kad jau gandrīz divdesmit gadus pastāv neatkarīga Latvijas valsts ar savu Valsts valodas likumu un vienotas valodas prasībām. Daudzi latvieši ir atgriezušies mājās no trimdas zemēm, strādājam visi kopā, bet mūs šķir dažādā rakstība. Vairāki diasporas preses izdevumi ir atraduši mājvietu Latvijā, bet joprojām iznāk atšķirīgā rakstībā. Kā konstatējis Eižens Haugens, valodas, kuras ir

sašķeltas, ir vieglāk asimilēt. Vai to mēs vēlamies? Apdraudējums latviešu valodai taču joprojām nav zudis.

Cerības vieš patīkamā ziņa, ka jau 2007. gadā soli uz saprašanas spēris žurnāls «Akadēmiskā Dzīve», kas tagad iznāk Rīgā un iespiests Latvijas oficiālajā ortogrāfijā. 2008. gada 9. janvārī trimdnieku avīzes «Austrālijas Latvietis» redaktors Gunārs Nāgelis paziņojis: «Es uzskatu par pašsaprotamu un nediskutējamu, ka šodienas apstākļos laikrakstā izmanto neatkarīgās Latvijas pareizrakstību.» Vairākums lasītāju šo lēmumu atbalstījuši un arī palīdz apgūt un skaidrot tagadējās ortogrāfijas likumus un pieņēmumus. Kā jau varēja gaidīt, bijuši arī iebildumi, bet kopumā lasītāju attieksme ir pozitīva.

Tas ir cerīgs sākums jaunās ortogrāfijas otrajai simtgadei — pirmā apritēja 2008. gada jūnijā. Lai mums pietiek spēka un prāta nezaudēt ceļu uz vienoto mērķi!

1. ALA — Bērziņa-Baltiņa, V., Bičolis, J. *Latviešu valodas vārdnīca*. ASV, 1993.
2. Bendiks, H. Latviešu literārās valodas izrunas un attieksmju jautājumā. *Karogs*. Nr. 10, 1955, 95.–107. lpp.
3. Endzelīns, J. Mūsu rakstu valodas pasākumi. *Darbu izlase*. 1. sēj. Rīga : Zinātne, 1971, 273.–280. lpp.
4. *Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995.

Latviešu valodas tēls plašsaziņas līdzekļos un interneta diskusijās

Latviešu valodas noturības pamatakmenī – Latvijas Republikas *Valsts valodas likumā* – līdztekus pantiem, kas nosaka valsts valodas lietošanu un aizsardzību valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs, kā arī izglītībā un citās sfērās, atrodams arī īpašs pants par valsts valodas politikas būtību. Likuma 24. panta 2. daļā noteikts: «Valsts nodrošina valsts valodas politikas izstrādi, ietverot tajā latviešu valodas zinātnisku izpēti, aizsardzību un mācīšanu, sekmējot latviešu valodas lomas palielināšanu tautsaimniecībā, kā arī veicinot indivīda un sabiedrības izpratni par valodu kā nacionālu vērtību.» Neatkarības gados Latvijas valodas politikā pat visai sarežģītajā politiskajā un etnodemogrāfiskajā situācijā nenoliedzami ir vērā ņemami sasniegumi – ar tiem vislabāk iepazīties Valsts valodas komisijas monogrāfijā «Latviešu valoda 15 neatkarības gados» (Zinātne, 2007) un Valsts valodas aģentūras pētījumā «Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte» (Zinātne, 2008). Pieaudzis latviešu valodas pratēju procents minoritāšu vidū, valoda nostiprinājusies nozīmīgās sabiedriskās dzīves jomās, tā kļuvusi gan bagātāka, gan terminoloģiski precīzāka. Bet – vai ir izdevies veicināt «indivīda un sabiedrības izpratni par valodu kā nacionālu vērtību»? Ko gan nozīmē «izpratne par valodu» vispār un «izpratne par valodu kā nacionālu vērtību» tieši Latvijā un latviešu valodas kolektīvā?

Katra etnosa apziņā jēdziens «valoda» saistās ar noteiktu priekšstatu kompleksu, kas ir grūti maināms pat vairāku paaudžu laikā, un ikviens cilvēks zināmā mērā reproducē šos priekšstatus vai arī apzināti tiem oponentē. Valodu mēs izjūtam un aprakstām emocionāli un personiski. Valoda ir joma, ar kuru tieši saskaras jebkurš sabiedrības loceklis, tāpēc ikvienam, lai kā tas varētu nepatikt speciālistiem, kas darbojas ar valodu profesionāli, ir tiesības paust savu skatījumu uz valodu un arī publiskot šo skatījumu. Valodas lietotāju viedoklis

par noteiktām norisēm vai faktiem ir ļoti nozīmīgs faktors valodas politikā. Demokrātiskā sabiedrībā nav iespējams pieņemt un īstenot pat objektīvi vispareizākos lēmumus, ja tie negūst atbalstu sabiedrībā. Tas attiecas gan uz valodu līdzāspastāvēšanas regulējumu, gan uz konkrētas valodas standartizāciju.

Sociolingvistiskajos pētījumos par latviešu valodas situāciju plašsaziņas līdzekļos izteikto viedokļu analīze jau kopš 20. gadsimta 90. gadu vidus ir neatņemama pētījumu sastāvdaļa. Līdz šim uzmanība ir veltīta galvenokārt sabiedrības attieksmei pret valodu lietojumu, mazāk – izteikumiem par pašu latviešu valodu kā tādu, atsevišķu publikāciju fragmentus vai individuālu respondentu atbildes izmantojot galvenokārt kā ilustrāciju teorētiskiem secinājumiem, kas iegūti ar citām sociolingvistiskām metodēm.

Veicot priekšdarbus jauna tipa pētījumam, tika pārbaudīta materiālu pieejamība lingvistisko stereotipu kolekcijai, izmantojot sociolingvistikā pierasto metodi – pierādījumu meklēšanu intuitīvi apzinātām nozīmīgām valodas parādībām un «paša pamatzināšanas par attiecīgo kultūru» (Dž. Gampercs). Materiāls gūts gan no iespējamiem plašsaziņas līdzekļiem, gan no elektroniskās komunikācijas (internetā ievietoto rakstu komentāriem, tērzētavām, emuāriem u. tml.).

Jāsecina, ka iespējamos plašsaziņas līdzekļos ir samērā maz diskusiju par valodas kvalitātes jautājumiem un tikai atsevišķos laika posmos politisku norišu ietekmē uzplaiksnī diskusijas par valodu attiecībām. Viedokļi par valodu gan nereti tiek izteikti lasītāju vēstulēs (šai žanrā dominē stereotips par nabadzīgu un piesārņotu valodu, notiek arī aktīva vēršanās pret svešvārdiem). Interneta vidē raksti par valodu parasti izpelnās samērā daudz komentāru. Vairākās diskusiju grupās ik pa brīdim izraisās domu apmaiņa vai nu par latviešu valodas iespējām kopumā, vai par konkrētu vārdu vai terminu iederību. Šai ziņā izteikti dominē diskusijas par terminiem informācijas tehnoloģiju jomā. Ieskatam tipiskas diskusijas piemērs:

Vecais: «Oj, beidz! man ir nācies risināt latviskotajā Winxp un M\$ xp ofisa problēmas...es biju izmisumā. Turkas NORMĀLI, tas ir, angļiskajā versijā man būtu prasījis minūtes 10, «latviskotajā» sviestā man paņēma stundu. Raugi, latvieši ORIGINĀLI ir zemnieku un kalpu tauta – tas tā tūkstošiem gadu ir bijis un vienmēr būs. Ar to vienkārši ir jāsamierinās. Diemžēl...»

Zemunde: «Latviskot var jebkuru terminu un katrai lietai un parādībai var izdomāt nosaukumu, kas balstīts dzimtajā valodā. Tas jau

ir katram skaidrs. Cita lieta ir tā, ka nav tik viegli mainīt valodu, pie kuras esi pieradis, jo visgrūtāk mainīt ieradumu. Gudri cilvēki nemēģina lauzt cilvēku ieradumus, jo folklorā un tradīcijās ir visstiprākā lieta pasaulē. Tomēr skaidrs arī tas, ja līdzās svešvārdiem nebūs savas valodas vārdu, tad ar laiku mēs runāsim tikai žargonā.»

Norcha: «Vispār jau jāpārvar savs slinkums un jāatmet vecie ieradumi. Kādreiz, kad Latvija skaitījās pie banānu republikām, izglītība datorjomā bija pieejama tikai krievu, angļu vai vācu valodās. Pats piederu pie tās paaudzes, kam viss viens — hārds, vinčesters, Festplate, cietais disks vai cietnis, saprotu, ka runa iet par vienu un to pašu. Un nebūt nejūtos ko zaudējis, jo informāciju mierīgi iegūstu kā angļu, tā vācu vai krievu resursos. Taču nu ir pienākuši tie laiki, kad vismaz tik visu peltais Microsoft ir atzinis Latviju par labu esam un izdevis produktus mūsu pašu valodā. Atliek tikai iedzīt nokavēto un datortermiņus apgūt arī dzimtajā valodā. Un redzēsi — pēc laika dīvaini neliksies ne kājene ne galvene, ne cietnis, ne emuārs, kas nu jau pamazām sāk iesakņoties.» (<http://mac.tunt.lv/zoom-disc.php?mainid=53159&tabula=discu>)

Samērā bieži domu apmaiņa par valodu izraisās arī pavisam citu jautājumu sakarā. Piemēram diskusija par apkures sistēmām:

Didzisp: «Vienkārši, kā lejā sieva beidz kurināt plīti (no tās jau arī rodas siltums priekš darbnīcas), tā augšā lēnām iestājas «dubaks». Gaiss efektīvi staigā tikai līdz brīdim, kamēr starp krāsni un istabu ir liela temperatūru starpība. Var jau likt ventilātorus bet tad kā krievi saka «с горшка сдувают».

v_t: «dubaks». endzelīns kaut ko tādu neatbalstītu. turēsim valodu tīru un lietosim atbilstošus vārdus. pareizi tas izskatītos šādi : tā augšā lēnām iestājas ozols

Didzisp: «v_t, es jau arī esmu par valodas tīrību, bet kad ārā ir mīnus divdesmitpieci, tad vairs nav nekāds «ozols» (<http://www.building.lv/forums/read.php?99,62417,page=1>).

Vairākās tērzētavās ir izvērsušās garas un kaislīgas diskusijas par «valodas tīrību». Parasti ir pārstāvēti gan pūristu, gan antinormālistu viedokļi. Šāda tipa diskusijām ir raksturīgs kategoriskums un agresivitāte:

1) Anonīms: «Valodas tīrība nosaka domāšanas tīrību. Var jau visvisādi atgaiņāties, bet tā ir stabila likumsakarība :)

Susurs: Par cik runashana pamataa ir sazinjas veids un tikai pec tam varbut kulturas apliecinajums, tad domaju, ka ipashi pa to nevajag iespringt, ja tevi var saprast. Ja nevar saprast, tad gan japiedomaa pie runashanas :)

(http://www.tribine.lv/articles/5778/1/15/Vai_Tu_doma,_ka_runa?PHPSESSID=s5uhuqutg9fn5tg76pbkocgnq6).

2) Maarutku jums: «**Lingvobots** – cilvēks, kurš slimīgi reaģē uz žargonu, nepareizu un neliterāru valodu, un ieraugot/izdzirdot tādu, krit dziļā depresijā/melanholijā/letargijā/agresijā (atkarīgs no temperamenta, psihotipa, vecuma un vispārējā veselības stāvokļa). Vienmēr un visur, kur vien tas iespējams un neiespējams, rūpējas par valodas (jebkuras) tīrību, aizrāda runātājiem/rakstītājiem uz viņu fonētiskajām, ortogrāfiskajām, gramatiskajām, kā arī stila kļūdām. Daudzos gadījumos **lingvobots** ir cilvēks, kurš sapņojis par *korektora* karjeru, tak dažādu iemeslu dēļ nav varējis šo sapni realizēt...

Stuka: «**Antilingvobots** – cilvēks, kurš slimīgi reaģē uz pareizu un literāru valodu, un ieraugot/izdzirdot tādu, krit dziļā depresijā/melanholijā/letargijā/agresijā (atkarīgs no temperamenta, psihotipa, vecuma un vispārējā veselības stāvokļa). Vienmēr un visur, kur vien tas iespējams un neiespējams, rūpējas par valodas (jebkuras) kroplošanu. Daudzos gadījumos antilingvobots ir cilvēks, kurš sapņojis par krūtā čaļa karjeru, tak dažādu iemeslu dēļ nav varējis šo sapni realizēt...»

(<http://panzerkampf.org/forums.php?action=vthread&forum=7&topic=23&page=8>).

Sabiedrības lingvistiskā attieksme var atklāties gan tieši, gan netieši. Par cilvēku viedokļiem var liecināt gan atklāts pozīcijas formulējums, gan praktisks valodas lietojums. Cilvēku nostāja visbiežāk parādās intervijās un interneta komentāros. Minēsim dažas regulāri reproducētas atziņas.

1. Nav svarīgi, kurā valodā notiek saziņa.

«– Tu veikalos runā latviski?

– Nē, krieviski. Mani tas netraucē. Man ir pilnīgi vienalga – es varu runāt latviski, krieviski, angļiski. Ja cilvēks par šitām lietām raustās, tad viņš pats ir nestabils savā pārliecībā.»

(Latgales Laiks, 2003, 17. janv.)

Hokejista tēvs: «Mans dēls nodarbojas ar hokeju. Man ir VIENALGA, kādā valodā runā Z., kas viņu trenē, bet lai puika iemācās spēlēt. Un visādu valodas centra jampampiņu uzbraucienus pirms atbildīga turnīra arī es uzskatu par provokāciju, tieši kā Kirovs. Stulbie latvieši, ejiet pie savas Mildas un skaitiet savus latviskos pantiņus tur un dziediet savas dainas dziesmusvētkos mežaparkā un vienojaties savā publiskajā orgasmā, bet hokejs ir hokejs — ja nesaprotat un jūs tur neesat iekšā, organizējiet savu latvisko komandu, par treneri lieciet kādu pepiņu no valodu centra un ar latvisko blāvienu — uz priekšu!»

(http://www.diena.lv/lat/politics/blog/gustavs_strenga/paldies_kaarlim_un_paaris_vaardi_par_znaroka_latvieshu_valodu?comments=2).

2. Latviešu valodā nevar izteikt visus vajadzīgos jēdzienus.

J.: «Zadornovs, kura lugā *Pērku jūsu vīru* es spēlēju, piemēram, saka, ka komiķi, nezinu kā to labāk latviski pateikt, ir lielākie *zanudas*. Rūgumpodi.»

(http://www.mango.lv/zinas/kur/latvija/article.php?id=21945010&utm_source=delfi.lv&utm_medium=text-link&utm_campaign=Text-Links)

Deni2s: «Es zinu, ka tu *клониишь к тому*, ka īgauņu valoda ir atzīta par otro labskanīgāko pasaulē :) Bet krievu valoda ir ļoti bagāta (ne tikai ar lamuvārdiem). Man bieži krieviski ir vieglāk izteikties un pateikt precīzāk domu (kā tiko to izdarīju), nekā latviski.»

(<http://www.hc.lv/forums/muzika/623/>)

Vārds: «Kad saki novieto — novietot arī nav līdz galam tieši, kaut arī noparko ir rucisisms, bet kas ta vainīgs ka latviešu valodā nevar neko lāgā pateikt»

(<http://www.db.lv/Default2.aspx?ArticleID=ff766a69-e919-454f-87a7-50748f84c315&readcomment=1>)

Vecaiss: «Latviešiem tipiski NAV pašmāju izgudrotāju un inženieru, tāpēc arī NAV tehniskās valodas. Visi talantīgie, pasaules slavu ieguvušie «latviešu» inženieri un izgudrotāji ir vai nu ar cittautiešu asins piejaukumu, vai arī izglītību viņi ir ieguvuši ārzemēs. Tie kas ir tīri pašmāju spīdekļi ir ĻOTI, ĻOTI liels izņēmums. Turklāt arī viņi ir izglītojušies izmantojot ārzemju tehniskos rakstus un literatūru. Latviešiem tipiski ir tikai «tūdadliņ, tāgadiņ, pastaliņas, kumeliņš...». Tieši šī iemesla dēļ NAV iespējams bez svešvalodu izmantošanas latviskot tehniskos terminus»

(<http://mac.tunt.lv/zoom-disc.php?mainid=53159&tabula=discu>)

3. Nožēla, ka indivīdam nav zināms ekvivalents latviešu valodā.

Arti: «Man point ir tāds: iespēju iemācīties izmantot savas valodas prasmes šeit neatradīsi. to tu vari atrast kaut kur citur, piem., sarunājoties ar native speakers (kā tas ir latviski, nezinu). bet šeit var tīri normāli iemācīties izmantot savu pacietību, zināt angļu valodas gramatiku visu cauri un saprast, ka angļu valodu tu daudz labāk nezināsi pēc programmas pabeigšanas»

(<http://www.lu.lv/forums/viewtopic.php?p=18513&sid=deb71aace6518f1dd3f110bc86>)

Skeram: «Nezinu, kā MB bet BMW man bija tāda jocīga skaņa, kad bija ieslēgts kondicionieris..nepievērsu uzmanību, kamēr nenoleca ģenerātorā siksna un neapstājās ģenerātors un motora dzesēšana- kā izrādījās, bija beigts «Demfernij šķif»(Latviski nezinu), kurš man galīgi izjuka»

(<http://www.mbclub.lv/board/?parentid=48&id=176556>)

Es: «Latviski nezinu, bet burtiski tulkojot no angļu valodas saņāk kartridžs vai kārtidžs- plašu (vinila) atskaņotāju ierīce jeb iekārta kas, adatas mehāniskās svārstības pārveido elektriskajā signālā (tehniski — indukcijas spoļu bloks)»

(http://www.audio.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=23&Itemid=1)

Nu: «Pakrieviski — urodi, palatviski nezinu kā saukt. :(Palīdziet!»

(<http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/comments.php?oid=545245&tab=news&no=7>)

Oriole: «Skatoties šo tēmu, es esmu pārvērtusies par mazu pelķīti pie datora, jo no tāda «cuteness overload» var vienkārši izkust!!! Nu ADORABLE, vnk., latviski trūkst vārdu, lai izteiktos!»

(<http://www.dogs.lv/board/viewtopic.php?p=134998&sid=7d94b9ace6c3442e1d28645e976f3f39>)

4. Ekspresīvāks vārds vai izteiciens atrodams kādā citā valodā.

«To jauniešu modi es saucu par dubļu dupšiem. Kas tie par vīriešiem — ķūlis pie ceļiem un ermoņikas apakšā! Tas viss no Hārlemas, kur nav naudiņas un jaunākie bračkas spiesti nēsāt, kas paliek pēc vecākajiem. Krievu valodā ir labs vārds — samodur. Nu, labi, mums bija tvists, viņiem ir reps, lai iztrakojas, gan pāries.» (Latgales Laiks, 2003, 17. janv.)

Par vārdos neformulētu, bet zīmīgu lingvistisko attieksmi liecina bieži sastopamās citvalodu (parasti krievu, retāk angļu) vārdu inkrustācijas latviešu tekstā, visbiežāk intervijās. Nereti, atspoguļojot mutvārdu runu rakstos, attiecīgās vienības tiek liktas pēdīnās vai kursivētas. Apmēram tikai pusē gadījumu tiek sniegts arī vārda vai frāzes tulkojums vai analogs izteiciens latviešu valodā.

«Pirms intervijas pabrīdinām D., ka jautājot varam būt koleģiāli iecietīgas, uz ko D. iesaucas: «Nē, nē. Tieši pretēji. Vajag «dušīt» nost!» (Patiesā Dzīve, 2007, Nr. 11)

«Tas ir tas teiciens — «vīhod čerez trubu», citiem vārdiem sakot — izejas nav.» (Patiesā Dzīve, 2007, Nr. 11)

«Tas ir mans motivācijas jautājums — ja esi baigais «hārdīnš» — visu uztver tā smagi (hard — nopietni, saspringti. smagi), tad ir labi, ka pašam uznāk par sevi smiekli.» (Patiesā Dzīve, 2007, Nr. 11)

«Mani draugi zina, ka esmu smags gadījums, bet viņi piebilst — «za čto i ļubim» — par to arī mīlam» (Patiesā Dzīve, 2007, Nr. 11)

«Ja dabū ārzemnieku taksī, tu uzreiz viņu «koļi» — dāvai, braucam!» (Patiesā Dzīve, 2007, Nr. 11)

«Pašā pamatā vecene tur ir visu izshēmojusi. Nu un tas arī ir kruta! Es par to tikai priecājos.» (Lilit, 2008, Nr. 6)

«Vienīgais, ko spēja pateikt cilvēks, kura mašīnā biju iekāpusi, bija: «Moloģec!» (Ieva, 2008, Nr. 26)

«Kad sāku kārtot dokumentus, VDK mani atteicās izlaist. Es biju *nevijezdnaja*» (Santa, 2006, Nr. 11)

«Santa, ko tu tik bieži intervē tos vecos vīriešus, vajag runāt ar tiem, kam trīsdesmit. Viņiem vēl dzīve viss notiek, bet četrdesmitgadīgie kļūst nīgri, *gruzās*, viņus interesē tikai savas problēmas.» (Santa, 2006, Nr. 11)

«.. režisors, mani ieraudzījis, saka: «Čem bugeš Moskvu uģivļak?» (Santa, 2006, Nr. 11)

«Atgriezoties pie mītiem, jāpiebilst, ka uz mani nevar attiecināt sakāmvārdu *Сила есть, ума не надо.*» (Patiesā Dzīve, 2006, Nr. 18)

«Tāda taču ir sievietes būtība — *piļīt* un *piļīt* to savu veci. Tad naudas par maz, tad par retu ir mājā...» (Santa, 2007, Nr. 7)

«Un jā, es atbalstu prasījumu pret sevi. Lai nakts laikā, pat *čerez ņe mogu* spētu nospīest prieka pogu.» (Ieva, 2008, Nr. 37)

Varētu izteikt pieņēmumu, ka arī valodas joma ir zināmā mītū un stereotipu varā. Tie skar sabiedrībai kopēju šķietamas patiesības formulējumu, kas ir nozīmīgs un ekspresīvs elements noteiktā kultūrā vai subkultūrā. Stereotipi parasti tiek raksturoti kā neinformētības un nepietiekamas izpratnes dēļ izveidojies vienkāršots un salīdzinoši noturīgs priekšstats par kādu parādību. Līdz ar plašsaziņas līdzekļu izplatību šie priekšstati iegūst daudz plašāku tiražēšanas iespēju, līdz ar to pastiprināti ienākot sabiedriskajā domā un rodot jaunus piekritējus. Valodas jomā situācija ir sarežģītāka, jo it kā neviens nebūtu tiesīgs pārņemt citiem sabiedrības locekļiem nepilnīgu izpratni par viņu ikdienas neatņemamu sastāvdaļu. Interakcionālajā sociolingvistikā, pamatojoties uz kultūras pētījumiem, pašlaik tiek atbalstīts uzskats, ka plašsaziņas līdzekļi un publiskā telpa ietekmē nevis valodas sistēmu, bet auditorijas viedokli un reakciju uz lingvistiskām aktualitātēm. Joprojām turpinās diskusijas, vai plašsaziņas līdzekļi ir tikai sabiedrības viedokļa atspoguļotāji vai tomēr tā veidotāji. Tomēr par samērā jaunu publiskās komunikācijas veidu — elektronisko komunikāciju interneta vidē — viedoklis ir vienots: pagaidām to varam uzskatīt par individuālu uzskatu sadursmes skatuvi.

Pat nesistemātiska preses un interneta materiālu analīze ļauj izdarīt zināmus secinājumus. Svarīgākais no tiem diemžēl ir visai pesimistisks — sabiedrības vairuma izpratne par valodu neveicina ne latviešu valodas ilgtspēju valodu kontaktu situācijā, ne valodas kvalitātes paaugstināšanos. Mūsu izglītības sistēma kopumā nav spējusi sniegt izpratni par valodu. Ar valsts institūciju pūlēm vien nepietiks, lai nodrošinātu latviešu valodas konkurētspēju. Būtu nepieciešams īpašs apjomīgs pētījums, lai, pirmkārt, noskaidrotu, kādi ir izplatītākie stereotipi, un, otrkārt, izvērtētu to ietekmi uz noteiktiem valodas politikas aspektiem. Teorētiski ir iespējams arī turpmākais uzdevums — ja gūta pārlicība par kāda plaši izplatīta pieņēmuma negatīvo vai pat bīstamo ietekmi uz latviešu valodas noturību vai kvalitāti, jāizvērtē iespējas un veidi sabiedriskās domas mainīšanai vai mērķtiecīgai veidošanai.

Aiga Upeniece

Vides ietekme jauniešu valodas izvēlē: saziņa bibliotēkā

Pēdējos gados, šķiet, jauniešu valodas izpētei pievērsta salīdzinoši liela uzmanība (Tidriķe 2003; Ernstsone, Tidriķe 2006; Upeniece 2006 u. c.). Šī joma ir un būs vienmēr interesanta kaut tādēļ vien, ka jauniešu valoda pastāvīgi mainās, gan nākot citai jauniešu paaudzei, gan vienas un tās pašas paaudzes laikā. Īpaši mainīga ir leksika, lai arī, protams, sastopamas tādas nostabilizējušās leksiskās vienības, kuras pāriet no paaudzes uz paaudzi.

Šajā pētījumā ir apskatīta jauniešu valodas izvēle atkarībā no situācijas, kurā viņi atrodas. Ir zināms, ka jebkura indivīda valodu, runas stilu ietekmē vairāki apstākļi, piemēram, runātāja sociālā piederība (sociālā loma), vecums, vide u. c. Materiāls pētījumam tika pierakstīts bērnu bibliotēkā, tātad vienā konkrētā vidē. Cik lielā mērā bibliotēkas vide ietekmē jauniešu – bibliotēkas apmeklētāju – lingvistisko uzvedību, kas nosaka apmeklētāju rīcību – gan runu, gan darbības? Apkopotie piemēri pierakstīti dabiskā runas situācijā, runātājiem pašiem par to nezinot, tādēļ izteikumi ir tieši tādi, kādus tos veido jaunieši. Vide, kurā vākts materiāls, visu laiku ir viena un tā pati, taču runātāji ir dažādi gan vecuma ziņā, gan sociālās piederības ziņā. Jāpiebilst, ka pētījumā tiek saglabāta runātāju konfidencialitāte, minēts tikai runātāja dzimums un vecums.

Vietas raksturojums

Valda priekšstats, ka bibliotēkā jāievēro klusums, tur nedrīkst trokšņot un skaļi sarunāties. Varētu sacīt, šī vieta nosaka to, ka sarunas ir visai lakoniskas, bieži tiek pateikts tikai pats nepieciešamākais. Tomēr jāpiebilst, ka ir arī apmeklētāji, kuriem šāda priekšstata par bibliotēku nav, un viņi šeit jūtas samērā brīvi, vai arī – kā regulāriem apmeklētājiem – viņiem šī vide ir tuva, te viņi pazīst darbinieces, orientējas grāmatu izkārtojumā un telpā kopumā.

Bibliotēka ir sabiedriska vieta, kurā jāievēro noteiktas pieklājības normas un likumi. Zināmā mērā tā ierobežo apmeklētāju brīvu izpausmi runā un darbībā. Taču, salīdzinot bērnu bibliotēku ar pieaugušo bibliotēku, bērnu bibliotēkā atmosfēra ir skaļāka, ne tik oficiāla. Bērni bieži vien vēl nav apguvuši pieklājības normas, ne vienmēr prot un spēj paklusēt. Bez tam šeit arī izpaužas jauniešiem piemītošā tieksme pretoties dažādām noteiktām normām.

Runātāju raksturojums

Skaitliski lielāko bibliotēkas apmeklētāju grupu veido bērni vecumā no 11 līdz 15 gadiem. Tie ir 5.–9. klases skolēni. To nosaka bērnu bibliotēkas specifika. Literatūra galvenokārt orientēta uz pamatskolas vecuma lasītāju. Otru lielāko apmeklētāju grupu veido jaunieši vecumā no 16 līdz aptuveni 25 gadiem. Tie ir vidusskolu, arodskolu audzēkņi, kā arī studenti. Pierakstītais runas materiāls ņemts tieši no šo abu grupu pārstāvju sacītā. Tas ir cilvēka vecumposms, ko var dēvēt par jauniešu vecumu, kad veidojas un nobriest personība. Katram šis process notiek individuāli, tādēļ grūti novilkt konkrētu robežu, kur beidzas jaunieša vecums un kad cilvēku var dēvēt par pieaugušo. Tātad aplūkotajā materiālā sastopami 11 līdz pat 25 gadus vecu jauniešu izteikumi. Jaunieša valodā, runas veidā izpaužas viņa personības iezīmes, un šeit ne tik lielu «lomu spēlē» cilvēka vecums, bet drīzāk raksturs, kas vispirms veidojas ģimenē, tad tikai skolā un tā dēvētajā «dzīves skolā» (sabiedrībā, kontaktējoties ar citiem cilvēkiem, gūstot dažādu dzīves pieredzi).

Raksturojot bibliotēkas apmeklētājus pēc dzimuma, jāmin, ka skaitlisko pārsvaru iegūst sievietes/meitenes. Samērā lielais sieviešu īpatsvars būtu galvenokārt skaidrojams ar sieviešu un vīriešu atšķirīgajām interesēm. Visbiežāk tieši sievietes ir lielākas grāmatu lasītājas. Vīrieši/zēni šeit nāk pārsvarā tad, ja ir vajadzīga noteikta literatūra mācībām, bet sievietes/meitenes nāk arī tādēļ, lai izvēlētos grāmatu brīvā laika pavadīšanai. Protams, bibliotēku apmeklē arī zēni, kas izvēlas daļēji literatūru, taču tie ir mazākums.

Runājot par jauniešu sociālo piederību, jāatzīmē, ka vienojošais šai grupai ir tas, ka viņi visi ir skolēni. Tomēr katrs skolēns nāk no savas vides, no savas ģimenes, kā arī viņam var būt savs interešu loks. Šajā vecumā, kad personība ir veidošanās stadijā, cilvēks ir samērā viegli iespaidojams, un viena no pozitīvajām lietām, uz ko var pamudināt jaunieti, ir apmeklēt bibliotēku, ko arī cenšas darīt gan

skolotāji, gan liela daļa vecāku. Cilvēks, kurš ir daudz lasījis, prot arī izteikt savu domu viegli saprotamā, korektā valodā.

Jaunietis nāk vispirms no savas ģimenes, no savas vides. Lai arī bibliotēkas atmosfēra veicina dažādu sabiedrības normu ievērošanu, tomēr ne visi šīs normas ievēro. Tas varētu liecināt par to, no kādas vides šis cilvēks nāk. Tas izpaužas valodā, pieklājības frāžu lietojumā/nelietošanā, kā arī attieksmē pret bibliotekāri — tā var būt augstprātīga, bijīga, respektējoša, nelaipna. Pēc dažādām cilvēka izpausmēm var aptuveni spriest, pie kāda sabiedrības slāņa šis cilvēks varētu piederēt. Bērnu vecāki ir dažādu atšķirīgu profesiju pārstāvji, kā arī viņu izglītība var būt atšķirīga, un pēc tā varētu vērtēt bērnu/jauniešu piederību pie kāda konkrēta sabiedrības slāņa.

Sociolingvistikā ir pazīstama Bazila Bernsteina lingvistiskā deficīta hipotēze, kas izvirza divus valodas pamatlietoējuma veidus, nosaucot tos par *ierobežoto kodu* un *izvērsto kodu* (Bernsteins 2003, 80). Pētnieks uzskaita vairākas pazīmes, kas raksturo katru no šiem valodas kodiem, kā, piemēram, ierobežotajam kodam raksturīgi īsi, gramatiski vienkārši, bieži nepabeigti teikumi. Izvērsto kodu raksturo gramatiski sarežģītāki teikumi, bagātāka valoda. B. Bernsteins apgalvo, ka ierobežotais kods raksturīgs zemākam sociālajam slānim ar zemu ienākumu līmeni un vāju sociālo ietekmi. Tomēr šādu sakarību gandrīz nav iespējams novērot bibliotēkā. Tam skaidrojums rodas apstākļi, ka regulārie bibliotēkas apmeklētāji ir aktīvi grāmatu lasītāji, un līdz ar to arī viņu valoda ir attīstīta, neskatoties uz jauniešu sociālo piederību pie kāda no sabiedrības slāņiem.

Sociolingvists B. Bernsteins izvirzījis arī hipotēzi par to, ka sabiedrības locekļu sociālie panākumi un to pieeja sociālām privilēģijām ir tieši atkarīgi no to valodas (resp. runas organizācijas) pakāpes (Druviete 2000, 49). Var pievienoties šādam uzskatam — jo indivīds labāk pārvaldīs valodu, tās normas, jo vieglāk viņam būs sazināties ar apkārtējiem cilvēkiem, iespējams, dibināt kontaktus, iegūt prestižu darbu. Jaunieša vecumā personību ietekmē viss, kas ir apkārt, — skola, skolotāji, klasesbiedri, draugi. Ietekmē arī televīzija, masu kultūra — kino, jauniešu žurnāli, jauniešu literatūra, mūzika, dažādi elki (mūziķi, aktieri, sportisti, citas slavenības). Jaunietis ir sava «es» meklējumos. Viņš var tieši pārņemt no kāda sava elka izturēšanās veidu, ģērbšanās stilu, dzīves uzskatus. Viņš var arī kritiski to visu izvērtēt un veidot pats savus uzskatus, savu individuālo stilu.

Kopumā var apgalvot, ka uz bibliotēku iet zinātkāri bērni. Viņus interesē viss apkārt notiekošais. Šajā ziņā jauniešus grūti vērtēt pēc

tā, pie kura sabiedrības slāņa viņi varētu piederēt, jo regulārajam lasītājam valoda un līdz ar to arī izturēšanās ir brīva, pieklājības normām atbilstoša. Kā minējis sociolingvists Džons Gampercs, sociālie likumi nosaka runātāja izvēli starp kultūras ziņā pieņemamiem darbības veidiem vai stratēģijām saskaņā ar ierobežojumiem, ko uzliek runas mērķis, vide un runātāju identitāte (Gampercs 2003, 5). Runas mērķis, vide un sarunas dalībnieki būtiski ietekmē runātāju izteiksmes veidu, kā arī leksiku.

Kā jau minēts, bibliotēkas vide ierobežo brīvi izpausties, ieliekot cilvēku kādos «noteiktos rāmjos». Šī konkrētā vieta veicina noteiktu, standartizētu frāžu lietojumu, šīs frāzes apguvuši pārsvarā visi apmeklētāji. Līdz ar to runātais teksts bibliotēkā ir samērā vienveidīgs. Turpmāk tiks raksturoti tipiski izteikumi, kā arī žesti un darbības bibliotēkā.

Raksturīgas frāzes, tipiski žesti un darbības

Lai īstenotu runas mērķi, apmeklētājs ievēro vides un apstākļu noteiktās uzvedības normas. Kā minēts iepriekš, bibliotēka ir samērā oficiāla iestāde ar saviem rakstītiem un nerakstītiem likumiem. Līdz ar to šī vide veicina noteiktu frāžu lietojumu, kā arī vairāku darbību regulāru atkārtošanos. Šeit saklausāmi gan standarta jautājumi, gan standarta atbildes kā no bibliotekāres, tā arī apmeklētāju puses. Visbiežāk atkārtojas tieši jautājums, jo ar jautājuma palīdzību iespējams īstenot runas mērķi, kas bibliotēkas apmeklētājam ir noteiktas literatūras iegūšana. Teikuma uzbūve bieži ir ļoti līdzīga. Lietišķā vide liek jauniešiem izvēlēties noteiktas frāzes, lai nebūtu pārpratumu, lai doma (vēlme) tiktu skaidri izteikta.

Iespējams izdalīt vairākas raksturīgas frāzes, ko jaunieši lieto bibliotēkā. Tipiski jautājumi atspoguļojas šajos piemēros:

Jums nav Aspazijas «Zaudētās tiesības»? (meitene, 16 g.)

Jums ir kaut kas par «Lāčplēsi», kaut kādas atsauksmes? (meitene, 15 g.)

Latviešu valodā pieņemts jautājumā lietot apgalvojuma formu, nevis nolieguma formu (*Vai jums nebūtu ..? Jums nav ..?*), tomēr daudzos gadījumos savāktajā materiālā nākas konstatēt nolieguma formas lietojumu. Piemēram:

Jums nav kaut kas par bietēm? (zēns, 12 g.)

Pie jums te nevar nokopēt? (meitene, 15 g.)

Jums nav kaut kādi, nu, priekš bērniem detektīvi? (zēns, 15 g.)

Iespējams, jautātājam šajos gadījumos ir šaubas par sava mērķa (grāmatas, materiāla iegūšana u. c.) piepildīšanos. Šķiet, tomēr jautājuma veidošana ir automātiska, īpaši nedomājot, vai tiek lietoti noliegtie darbības vārdi vai citas konstrukcijas. Jāmin arī, ka jautājuma semantika nemainās, ja arī tiek lietots noliegtais darbības vārds.

Savu vajadzību apmeklētājs formulē arī citādi, ne jautājuma teikumā. Tipisks ir teikuma sākums ar: *Man vajadzētu .., Man vajag ..*, kam turpinājumā minēts konkrēta darba nosaukums vai arī kāda noteikta tēma. Piemēram:

Man vajadzētu kaut ko par vampīrsikspārņiem. (zēns, 14 g.)

Man vajadzētu, ja jums būtu, par menedžmentu. (meitene, 16 g.)

Ar šāda veida jautājumiem tiek izteikta vajadzība, vēlme. Jaunietis nevis jautā, vai bibliotēkā kas tāds ir, bet apgalvo, ka viņam ko tādu vajag. Šāds apgalvojums būtībā sevī ietver jautājumu: *vai jums (tas) būtu?*, kā tas ir iepriekš citētajos piemēros. Bibliotekāre saprot, ka apmeklētājs grib zināt, vai konkrētā literatūra ir un vai viņš to var iegūt. Sociolingvistikā pastāv jēdziens *kommunikatīvā kompetence*. Šo jautājumu teorētiski aplūkojis Dells Haimzs, norādot, ka «komunikatīvā kompetence ir indivīdu spēja sazināties situācijas un pieņemto normu kontekstā, ievērojot lingvistiskus, psiholoģiskus, sociālus un pragmatiskus nosacījumus» (Haimzs 2003, 31). D. Haimza pieejas pamatā ir runātāju verbālais repertuārs, runas paradumi vai rutīna, kā arī runas uzvedības sociālās sfēras. Apmeklētājam un bibliotekārei ir kopīgas zināšanas par to, ka bibliotēkā var iegūt literatūru, materiālus, tikai atliek šo savu nepieciešamību izteikt darbiniecēm, un viņa sapratis ne tikai to, ka šī grāmata ir vajadzīga, bet arī to, ka šī grāmata ir apmeklētājam jāiedod vai vismaz jānorāda, kur to meklēt.

Vairākos gadījumos jaunietis savu vajadzību izsaka, teikumu ievadot ar frāzi *Es gribēju pajautāt!*, retāk: *Es varu pajautāt?* un *Man ir tāds jautājums ..*

Piemēram:

Es gribēju pajautāt, vai jums nav grāmata «Suņi un kucēni»? (meitene, 14 g.)

Es gribēju pajautāt, jums ir kaut kas par narkomāniju? (meitene, 17 g.)

Man ir tāds jautājums, jums «Ziemeļvalstu ģeogrāfija» ir? (zēns, 17 g.)

Sastopamas arī frāzes: *Es gribēju prasīt ..* un *Es vēlos prasīt ..*

Piemēram:

Es gribēju prasīt, vai jums ir par vēsturi, par Lielo franču revolūciju kāda grāmata? (zēns, 13 g.)

Es vēlos prasīt, vai jums ir kaut kas par televīzijas vēsturi? (meitene, 16 g.)

Šādi jautājuma teikumi raksturīgi oficiālajā saskarsmē, kad apmeklētājs (klients) vēlas izteikt kādu vajadzību, nepieciešamību. Tās ir vispārīgas standartfrāzes pieklājīgā sarunā.

Vairāki izteikumi, kas arī izsaka vēlmi, vajadzību, bet tomēr neietver sevī jautājumu, tiek pavadīti ar noteiktiem žestiem un darbībām. Piemēram, ienākot bibliotēkā, jauniešs noliek bibliotekārei uz galda grāmatas, kuras atnesis, vienlaikus ar darbību sakot:

Es gribētu nodot šitās te. (meitene, 13 g.)

Es gribētu nodot grāmatu. (meitene, 13 g.)

Es atnesu grāmatas. (meitene, 14 g.)

Nereti darbība seko pēc izteikuma. Ierasta darbība bibliotēkā ir grāmatas lasīšanas termiņa pagarināšana. Apmeklētājs noliek savu lasītāja kartīti bibliotekārei uz galda, sakot, piemēram:

Pagarināt vienu grāmatu! (meitene, 13 g.)

Man jāpagarina šodien ir. (meitene, 13 g.)

Es gribēju pagarināt grāmatu. (meitene, 15 g.)

Bieži lietota frāze apvienojumā ar tipisku žestu bibliotēkā ir izteikums, ko saka apmeklētājs, kad ir izvēlējis grāmatu. Liekot izvēlēto grāmatu uz galda vai pasniedzot rokās bibliotekārei, viņš saka:

Es šito ņemšu. (meitene, 15 g.)

Es paņemšu šitās divas. (meitene, 13 g.)

Šito ņemšu. (zēns, 11 g.)

Šīs frāzes bibliotēkā ir bieži dzirdamas un samērā lielā skaitā fiksētas savāktajā kartotēkā. Tomēr ne vienmēr apmeklētājs šo savu kustību – pasniedzot bibliotekārei grāmatu – papildina ar vārdiem. Arī bez sacīšanas ir saprotams, ka pasniegtā grāmata ir apmeklētāja izvēlēta līdzī ņemšanai.

Jāpiebilst, ka minētās frāzes nav tipiskas tikai bibliotēkā. Tās var dzirdēt arī, piemēram, veikalā, biļešu kasē, visur, kur ir nepieciešamība no lielāka daudzuma izvēlēties kādu vienu vai vairākas vienības. Šajos gadījumos ir raksturīgs norādāmo vietniekvārdu *šis, šitas* lietojums. Ar vietniekvārdu tiek aizstāts lietvārds, jo nav nepieciešams nosaukt vārdā priekšmetu, ar žestu un vietniekvārdu tiek norādīts, par ko ir runa. Līdzīgi arī šādos piemēros:

Jums nav kaut kas līdzīgs šai? (apmeklētājs norāda uz jau izlasīto grāmatu) (zēns, 14 g.)

Es gribētu nodot šitās te (noliek uz galda grāmatas) *un pagarināt.* (meitene, 13 g.)

Es bieži ņemu, skaties, Liene, bieži ņemu šitās (rāda plauktā). (meitene, 15 g.)

Taču piemērā vārds *šitas* būtībā ir lieks, jo teikumā minēti abi divi priekšmeti, par kuriem ir runa.

Šitai grāmatai nebija izņemta šitā kartīte. (meitene, 15 g.)

Bibliotēkā raksturīga frāze ir izteikums, ko lieto, kad apmeklētājs nevēlas ņemt nevienu grāmatu — vai nu nav atradis meklēto, vai arī atnācis tikai ar vēlēšanos nodot izlasīto grāmatu, citu neņemot. Atņemtās grāmatas tiek noliktas bibliotekārei uz galda, tam seko izteikums:

Un es tad neko neņemšu. (zēns, 15 g.)

Es neko neņemšu. (zēns, 12 g.)

Šoreiz neņemšu vairāk neko. (meitene, 14 g.)

Var secināt, ka jauniešu darbības un izteikumi bibliotēkā ir visai vienvēidīgi, neņemot pat vērā ne vecuma, ne dzimuma, ne sociālās piederības atšķirības — visbiežāk tieši šīs standartdarbības visi izdara vienādi vai līdzīgi.

Uzrunas un pieklājības frāžu lietojums bibliotēkā

Sociolingvists Dž. Gampercs rakstā par sociolingvistikas attīstību norāda, ka «komunikāciju nenosaka fiksēti sociāli likumi; tas ir divpusējs process, kurā runātājs vispirms saņem stimulu no apkārtējās vides saskaņā ar savu pieredzi un kultūru, kā arī informāciju par sarunbiedru, novērtējot situāciju. Šīs normas nosaka runātāja izvēli

no komunikatīvajām iespējām viņa domu izteikšanai» (Gampercs 2003, 18). Katrs cilvēks uz bibliotēku nāk jau ar noteiktu priekšstatu par to, kā būtu jāuzvedas. Tā ir viņa personīgā pieredze, kā arī uzvedības kultūras izpratne. Sarunbiedra un situācijas novērtēšana ir būtiska, lai izvēlētos atbilstošākos izteiksmes līdzekļus un rīcību. Piemēri:

A: *Es biju slims, tāpēc nevarēju atnest, bija jāguļ slimnīcā.*

B: *Māsa arī nevarēja?*

A: *Es nezinu, kāpēc neatnesa.*

B: *Ko tad māsa nenes šurp?*

A: *Viņa ar mammu aizgāja pie ārsta, vēlāk atnesīs. (A — zēns, 13 g.,*

B — bibliotekāre)

Cits piemērs:

A: *Tā, man ir tikai šīs divas grāmatiņas?*

B: *Jā, divas tev ir. Kāpēc brālis nenes savas grāmatas?*

A: *Ai, brālis! Viņam mājas arests.*

B: *Tu jau varēji atnest.*

A: *Es rīt atnesīšu. (A — zēns, 15 g., B — bibliotekāre)*

Lai arī kāda situācija izveidojas, jauniešs tomēr pret bibliotekāri izturas pieklājīgi, ar zināmu cieņu, jo viņš ir ieinteresēts, lai notiktu pozitīva sadarbība. Pat saņemot rājienu, jauniešs, lai arī taisnojas un, iespējams, mazliet mānās, tomēr viņš paliek pieklājīgas uzvedības robežās. Bibliotēkā raksturīgs distanciāls saskarsmes stils un daudzos gadījumos saskarsme ir standartizēta. Piemēram:

A: *Labdien!*

B: *Labdien!*

A: *Es atnesu vienu grāmatiņu.*

B: *Neko neņemsi?*

A: *Nē, paldies! Uz redzēšanos!*

B: *Lūdzu! Uz redzēšanos! (meitene, 17 g. un bibliotekāre)*

A: *Labdien!*

B: *Labdien!*

A: *Jums būtu «Latvieši»?*

B: *Paskatīšos .. Ir! (reģistrē grāmatu)*

A: *Paldies! Uz redzēšanos!*

B: *Uz redzēšanos! (A — zēns, 16 g., B — bibliotekāre)*

Tomēr jāpiebilst, ka ar regulāriem apmeklētājiem attiecības ir visai draudzīgas, no bibliotekāres puses pat mātišķas. Pārsvarā bibliotekāre jaunieti uzrunā ar vietniekvārdu *tu*, bet jaunietis lieto uzrunu *jūs*.

Jauniešu lietotā leksika, situācijas loma tās izvēlē

Bibliotēkā jaunieši ievēro noteiktas uzvedības normas, vide viņus ierobežo, tādēļ arī valoda nav tik brīva, kā būtu, sarunājoties ar draugiem vai tuviniekiem. L. Tidriķe pētījumā par skolēnu valodas lietojuma situatīvo aspektu secina, ka «skolēni apzinās valodas lietojuma izmaiņas saistībā ar runas situāciju un sarunas partneri» (Tidriķe 2003, 141). Skolēni bibliotēkā izvēlas lietišķāku izteiksmi, cenšoties izvairīties no slengismiem. L. Tidriķes apkopotās anketas, kuras aizpildīja jaunieši, rāda, ka jauniešu valodas izvēle lielā mērā ir atkarīga no sarunas partnera. To atzinuši arī paši jaunieši.

Jāatzīst, ka ne visi apmeklētāji prot izvēlēties valodas lietojumu atkarībā no apkārtējās vides. Savāktajā kartotēkā sastopami arī vārdi, kas tiek uzlūkoti kā slengismi un ir fiksēti «Latviešu valodas slenga vārdnīcā» (LVS 2006), kā arī sarunvalodai (ikdienas runai) raksturīgi vārdu savienojumi un izteikumi.

Piemēri ar slengismiem.

A: *Man vajadzētu tādu grāmatiņu «Dramatiskā medicīna». Ar tādu aci uz vāka.*

B: *Nē, tāda nebūs.*

A: *Mošk kaut kas cits par medicīnu.*

B: *Paskatīšos... (A — zēns, 15 g., B — bibliotekāre)*

Vārds *mošk* ar nozīmi *varbūt* fiksēts «Latviešu valodas slenga vārdnīcā» (LVS 2006, 303), latviešu valodā tas ienācis no krievu valodas.

Man vajadzēja ķipa vakar atnākt. (zēns, 16 g.)

Vārds *ķipa* pārņemts no krievu valodas un arī fiksēts slenga vārdnīcā ar nozīmi *it kā* (LVS 2006, 513).

Nu, jūs kaut ko atradāt, tajā lasītavā prasījāt? Jūs jau varējāt sākt drukāt! (zēns, 14 g. saka draugiem)

Vārds *drukāt* uzrādīts slenga vārdnīcā ar nozīmi 'rakstīt ar roku' (LVS 2006, 128).

Fiksētajā materiālā sastopami arī tādi slenga vārdi kā *bastot*, *džeikiņš*, *končiks* (domāts — *kontroldarbs*), *vecais* (ar nozīmi — *tēvs*), kā arī vārdu savienojums *riktīgi rīt*.

Jauniešu runā pamanāms nemotivēts partikulas *nu* lietojums, kas raksturīgs ikdienas runas stilam.

Es gribētu kartiņu! Man nebija, nu, tā kartiņa, man jau iepriekš, kad es ņēmu .. (meitene, 14 g.)

Jums ir kaut kādi, nu, priekš bērniem detektīvi? (zēns, 15 g.)

Veicot pētījumu, tika gūtas vairākas atziņas. Pastāvīgo bibliotēkas apmeklētāju uzvedība bibliotēkā ir brīvāka, līdz ar to arī izteikumi tiek veidoti vienkāršāk, tie ir plašāki, kā arī tuvāki sarunvalodai. Apmeklētāji, kuri bibliotēkā ienāk reti vai pirmo reizi, tur uzvedas pieklājīgi, cenšoties ievērot gan labas uzvedības normas, gan runas kultūru.

Bibliotēkā dzirdami visai vienveidīgi izteikumi, kuru uzbūve ir līdzīga vai tāda pati. Vērojami arī tipiski žesti un darbības. Iepriecinoša atziņa ir tā, ka lielākā daļa jauniešu bibliotēkā ievēro uzvedības kultūru, gan sveicinot, ienākot telpā, gan atvadoties, no tās izejot, kā arī uzrunājot darbinieces ar vietniekārdu *jūs* un lietojot vārdus *lūdzu!* un *paldies!* Jaunieši bibliotēkā izvēlas atbilstošu leksiku, kas pietuvināta literārajai valodai, tikai retos gadījumos novērojams slengismu lietojums, kas galvenokārt sastopams apmeklētāju savstarpējās sarunās bibliotēkā.

1. Bernsteins, B. Sociālais slānis, valoda un socializācija. *Kentaurs XXI* – 30. Rīga : SIA Minerva, 2003, 85.–102. lpp.
2. Druviete, I. Valoda un socializācija B. Bernsteina lingvistiskā deficīta hipotēzes skatījumā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. 4. Liepāja : LiePA, 2000, 49.–56. lpp.
3. Ernstsone, V., Tidriķe, L. *Jauniešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006.
4. Gampercs, Dž. Sociolingvistikas attīstība. *Kentaurs XXI* – 30. Rīga : SIA Minerva, 2003, 5.–27. lpp.
5. Haimzs, D. Komunikatīvā kompetence. *Kentaurs XXI* – 30. Rīga : SIA Minerva, 2003, 31.–55. lpp.
6. LVSU – *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga : Norden AB, 2006.
7. Tidriķe, L. Skolēnu lingvistiskā attieksme: valodas lietojuma situatīvais aspekts. *Linguistica Lettica* 12. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2003, 129.–145. lpp.
8. Upeniece, A. *Bērnu bibliotēkā veidoto izteikumu raksturojums sociolingvistiskā skatījumā*. Maģistra darbs. Liepāja, 2006.

Gunta Smiltneice

Bailes no vārda *vecs*

Mēdz teikt, ka mūsdienās Latvijā valda jaunības kults. Publiskajā telpā dažādos veidos nepārtraukti tiek atgādināts, ka jaunība ir vienīgais veiksmīgais cilvēka mūža posms, ka četrdesmit gadu vecums — tā ir kaut kāda gandrīz vai baismīga robežšķirtne, aiz kuras cilvēki (īpaši sievietes) kļūst neglīti un jocīgi, zaudē spējas normāli domāt, strādāt, mīlēt... Šajā sakarā žurnāla «40 plus» redaktors Aivars Kļavis raksta: «Mūsu valstī būt vecam ir ne tikai nelaime, bet arī negods. Līdz ar to kauns! Ja nelaimes cēloņi meklējami valsts sociālekonomiskajā politikā vai politikā vispār, tad negoda cēloņi ir sabiedrības attieksmē pret cilvēkiem, kuri vairs nav jauni.» («40 plus», 2008)

Šis sabiedrības sociālais un psiholoģiskais fons atspoguļojas arī valodā. Bailes un kauns par gadiem, kad cilvēku vairs nevar uzskatīt par jaunu, ir viens no cēloņiem tam, kāpēc esam sākuši vairīties no vārda *vecs* lietošanas. Šī vairīšanās izpaužas, runājot par cilvēka vecumu, savienojumā ar vārdu *gadi*.

Latviešu valodā ir vairākas iespējas, kā norādīt uz kāda priekšmeta vai dzīvas būtnes vecumu. Var, piemēram, teikt: *bērnāms ir pieci gadi*, bet var arī teikt: *bērns ir piecus gadus vecs*. Vārda *vecs* savienojums ar lietvārdu, kas apzīmē kādu laika posmu, latviešu valodā ir parasts paņēmiens vecuma norādīšanai: *gadu vecs*, *mēnesi vecs*, *nedēļu vecs*, *dienu vecs*. Ja dzīvās būtnes vai priekšmeta vecums pārsniedz šīs vienas laika vienības ilgumu, vecuma norādīšanai tiek lietots skaitļa vārds: *divus gadus vecs bērns*, *piecus mēnešus vecs kucēns*, *desmit gadus veca māja*.

Pēdējā laikā novērots, ka daudziem valodas lietotājiem vārda *vecs* semantika šķiet nesavienojama ar nosaukto gadu skaitu, it sevišķi, ja runa ir par jauniem cilvēkiem vai bērniem, un tāpēc savienojums *.. gadus vecs* bieži vien tiek aizstāts ar savienojumu *.. gadus jauns*, piemēram:

21 gadu jaunā māte bija devusies uz veikalu. (LTV 1 «Panorāma», 2007) **Aptuveni 20 gadus jauns** cilvēks jau bija redzējis tik daudz, cik tēvs

varbūt neredzēs visā mūžā. («Patiesā Dzīvē», 2008) *Vestards ir 23 gadus jauns cilvēks.* (LTV 1 «Abi labi», 2008) *Ārsti cīnās par nepilnus trīs gadus jaunas meitenītes dzīvību.* (LTV 1 «100. pants», 2008)

Vārda *vecs* aizstāšanā ar vārdu *jauns* ir saskatāmi dažādi motīvi.

Dažkārt var nojaust, ka runātājs vārdu *jauns* lieto apzināti, ar humoru, pats par sevi pasmaidot, jo nosauktais gadu skaits par jaunību vairs neliecina, piemēram:

Esmu 77 gadus jauna ar visām šādai jaunībai piemītošām kaitēm. («Kurzemes Vārds», 2008) *Esmu kļuvis 50 gadus jauns ..* www.poga.lv¹

Nereti ar vārdu *jauns* tiek akcentēts kaut kas attiecīgajam vecumam neparasts — gan pozitīvs, slavējams, apbrīnojams: *Viņa būs četrdesmit četrus gadus jauna vecmāmiņa* (N. Ikstena, 2007), gan nepieņemams, nosodāms, arī pret dabisks: *.. 13 gadus jauna meitene ieradusies [skolā] alkohola reibumā ..* («Kurzemes Vārds», 2007); *.. notika nelaime, nomira bērniņš, 2 gadus jauns ..* (www.bm.gov.lv/lat/)

Tomēr lielākoties ir jūtama vēlme dažādos kontekstos izcelt cilvēka jaunību, tādējādi netieši uzsverot jaunam cilvēkam piemītošās fiziskās un intelektuālās īpašības, kam vajadzētu darīt to pievilcīgu visdažādākajās dzīves situācijās. Spilgti tas redzams interneta pārlūkprogrammas Google materiālos, kur vārds *jauns* saistībā ar cilvēka vecumu ļoti daudz figurē divu veidu tekstos — darba meklējumu un iepazīšanās sludinājumos, piemēram:

34 gadus jauns vīrietis meklē darbu biznesa vadības-ekonomikas jomā. Vīrietis, 20 gadus jauns .. vēlas strādāt par autovadītāju-ekspeditoru. 19 gadus jauns puisis meklē dažāda veida darbu. Sirsnīgs, strādājošs 22 gadus jauns puisis meklē draudzeni .. Vīrietis, 25 gadus jauns, vēlas iepazīties ar sievieti, 18–26 gadus jaunu! Esmu 29 gadus jauns 3. grupas invalīds, kurš vēlētos iepazīties ar vidzemnieci. (Interneta pārlūkprogrammas Google piemēri)

Vārda *jauns* lietojuma motivācija šāda satura tekstos ir saprotama — darbu meklē un iepazīties vēlas jauni cilvēki, kas publiskajā telpā sevi grib «pasniegt» pozitīvi, un tāpēc vārds *vecs* attiecībā pret sevi viņiem šķiet nepieņemams.

Cita aina paveras Google tekstos, kas vēsti par ko negatīvu — par nelaimes gadījumiem, kuros cietuši jaunieši vai bērni, par bērnu

¹ Šeit un turpmāk izmantotajos interneta piemēros lietota latviešu literārās valodas normām atbilstošā interpunkcija un ortogrāfija, ne vienmēr tā atbilst teksta oriģinālam.

pazušanu, par vardarbību u. tml. Šāda satura tekstos, runājot par personas gadiem, parasti nav jūtama vairīšanās no vārda *vecs*, piemēram:

.. kāds **17 gadus vecs** puisis greizsirdības dēļ nogalinājis savu paziņu – **18 gadus vecu** jauniņu. .. slimnīcā mira **20 gadus vecs** jauniņš. .. Rīgas rajonā traumas gūst iereibis **15 gadus vecs** mopēdists. .. Bērsgalē pazuda **pusotru gadu vecs** puisītis. Valmierā no patēva agresijas cieš **četrus gadus vecs** zēns. (Interneta pārlūkprogrammas Google piemēri)

Varam secināt, ka vārda *vecs* vai *jauns* izvēli saistībā ar cilvēka gadiem zināmā mērā nosaka teksta saturs un komunikācijas mērķis. Ja nav vajadzības demonstrēt «pozitīvo tēlu» ar jaunībai piemītošo auru, ja kāda cita persona par cilvēku sniedz negatīvu informāciju, tad nav nepieciešamības savienojumu .. *gadus vecs* aizstāt ar .. *gadus jauns*, kaut arī ir runa par bērniem vai jauniešiem.

Gadās, ka vēlēšanās pretstatīt jaunību un vecumu izpaužas pat vienā teikumā, piemēram:

.. **34 gadus jauns** Bebru iedzīvotājs nodarīja miesas bojājumus **67 gadus vecam** koknesietim un draudēja nodedzināt viņa māju. (www.koknese.lv)

Šāds teksts vedina domāt, ka pašam autoram droši vien ir krietni vairāk par 34 gadiem, ja jau viņš šādu vecumu vēl uzskata par jaunību. Divdesmitgadnieks vārdu *jauns* savienojumā ar 34 gadiem diez vai lietotu... Tātad vārdu *vecs* un *jauns* izvēles kritēriji atbilstoši gadu skaitam ir visai relatīvi un subjektīvi.

Vairīšanās no vārda *vecs* nereti izpaužas, runājot ne tikai par cilvēkiem, bet arī par lietām un parādībām, piemēram:

Koris «Intis» ir sasniedzis pilngadību, jo ir **divdesmit vienu gadu jauns**. (Latvijas Radio 1, 2008) Mēs esam nevis **vecākais**, bet **ilgmūžīgākais** žurnāls Baltijā. Man labāk patīk **ilgmūžīgākais**. (Latvijas Radio 1, 2008) .. Normunds Šnē norādīja, ka tikai **divus gadus jauns** orķestris var lepoties ar tik lielu ārvalstu mūziķu interesi. (www.tvnet.lv/izklaide)

Kāpēc valodas lietotājiem vārds *vecs* šķiet semantiski nesaderīgs ar nosaukto gadu skaitu? Kāpēc pret šī vārda lietojumu saistījumā ar cilvēka gadiem ir izveidojusies zināma psiholoģiska barjera? Raksta autorei ir gadījies dzirdēt, ka pat profesionāli pedagogi it kā samulst un jūtas neērti, ja savienojums .. *gadus vecs* jāattiecina uz bērnu.

Bailes no vārda *vecs* liecina, ka pietiekami labi nepazīstam savu valodu, nezinām vārda leksisko nozīmju daudzveidību vai arī valodas praksē neprotam šo daudzveidību izmantot.

Vārds *vecs*, tāpat kā vairums vārdu, ir semantiski daudznozīmīgs. Protams, lielākā daļa no šīm nozīmēm ietver sevī priekšstatu par dzīvas būtnes vai priekšmeta fizisko vecumu. *Vecs* ir tāds, kas «.. ir dzīvojis jau samērā ilgi, kam ir samērā daudz gadu; .. ir vārgs, nespēcīgs; .. ir sen darināts, nodibināts, izveidots; .. ilgāku laiku tiek izmantots, lietots, ir novecojis, kļuvis lietošanai nederīgs» (LLVV 8, 337–338). Šīs nozīmes acīmredzot ir tās, kas valodas lietotājiem ir pazīstamas vislabāk un kas attiecībā uz cilvēka gadiem šķiet nepiemērotas un nepatīkamas, īpaši, ja runa ir par bērnu vai jaunieci.

Taču vārdam *vecs* piemīt vēl kāda cita nozīme – tas «savienojumā ar laika mērvienības nosaukumu norāda uz noteiktu (kā) **eksistēšanas laiku, pastāvēšanas ilgumu** (Izcēlums mans. – G. S.). *Mēnesi vecs bērns. Divpadsmit gadus vecs pusaudzis* (LLVV 8, 339). Šī vārda *vecs* nozīme tad arī ir tā, no kuras daudzi valodas lietotāji nepamatoti baidās. Nekādā gadījumā te nav runa par to, ka persona ir fiziski veca, bet gan tikai par to, cik ilgi tā ir dzīvojusi, un tas var būt arī pavisam īss laika posms. Ja sakām, piemēram: «Meitene ir astoņpadsmit gadus veca,» – tur nav nekā pretrunīga vai aizvainojoša. Šāds vecuma apzīmēšanas veids latviešu valodā izsaka vien to, ka meitenei ir astoņpadsmit gadu. Un nav nekāda pamata uzskatīt, ka astoņpadsmit gadi ar vārdu *vecs* semantiski nesader kopā un tāpēc *vecs* vietā būtu jālieto *jauns*.

Runājot par īpašības vārda *vecs* nozīmēm un lietojumu, bez ievēribas nevar palikt no šī vārda atvasinātais lietvārds *vecums*, kuru arī ļoti bieži lietojam saistījumā ar cilvēka gadiem. Šaurākā nozīmē šis vārds apzīmē cilvēka dzīves posmu, kas sākas pēc spēka gadiem, vai stāvokli, kādā ir cilvēks šajā posmā (LLVV 8, 341; PTSV 185). Taču vārdam *vecums* ir arī cita nozīme – tas apzīmē **jebkuru hronoloģisku laikposmu** (Izcēlums mans. – G. S.), kas pagājis kopš cilvēka mūža sākuma un ko parasti izsaka laika mērvienībās (LLVV 8, 341; PTSV 185; PV 152). Tātad vārdu *vecums* var lietot līdzīgā nozīmē kā iepriekšminēto savienojumu *.. gadus vecs*, piemēram: *bērns piecu gadu vecumā, jaunieši līdz divdesmit gadu vecumam*. Gribas ticēt, ka šādā lietojumā nevienam neienāks prātā vārdu *vecums* aizstāt ar *jaunums*... Valodas materiāli rāda, ka no vārda *vecums* lietošanas šādā nozīmē, par laimi, vēl nevairāties, piemēram:

.. hokejista karjera sākās tikai 18 gadu vecumā. .. šovasar varēs strādāt bērni jau no 13 gadu vecuma. .. aptuveni 10% jaunu sieviešu 15 līdz 19 gadu vecumā kļūst par māmiņām. Bērniem līdz 16 gadu vecumam invaliditāti nosaka ārstējošais ārsts. Pirmo dzejoli es sacerēju četrus vai piecus

gadu vecumā. Visas putras, kas paredzētas [bērniem] no 4 mēnešu vecuma, nesatur kristalizēta cukura piemaisījumus. (Interneta pārlūkprogrammas Google piemēri)

Vārda *vecums* izmantojums dzīves posmu apzīmēšanai labi redzams dažādos terminos, piemēram: *agrīnais vecums, pirmsskolas vecums, skolas vecums, pusaudža vecums, brieduma vecums, pensijas vecums*. Terminam *vecumposmi* ir šāds skaidrojums: «Laika (vecuma) intervālos nosacīti ierobežotas cilvēka fiziskās un garīgās attīstības stadijas .. Galvenie vecumposmi ir bērnība, pusaudzība (pusaudža gadi), jaunība, briedums (brieduma gadi), vecums (vecumdienas).» (PTSV 2000, 185) Tātad gan *jaunība*, gan *vecums* šaurākajā nozīmē ir cilvēka mūža *vecumposmi*.

Varam secināt, ka vārdiem *vecs* un *vecums* ir sazarota semantiskā sistēma un daudzveidīgas lietojuma iespējas un vairīties no šo vārdu tradicionālā lietojuma nav pamata.

1. LLVV 8 Latvijas Zinātņu akadēmijas Latviešu valodas institūts. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 8. sēj. Rīga : Zinātne, 1996.
2. PTSV *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.
3. PV *Psiholoģijas vārdnīca*. Rīga : Mācību grāmata, 1999.

Vineta Ernstsone

Par vārdu izvēli un stilu caurspīdīgumu publiskajā saziņā

Funkcionālie stili ir dinamiska parādība, jo tie veidojas, specifiski funkcionējot valodas elementiem. Viens no svarīgākajiem jēdzieniem, runājot par funkcionālajiem stiliem, ir sistēmiskums, ar kuru nesaraucjami ir saistīts jēdziens *valodas norma*. Stila normas, kas nosaka valodas līdzekļu izvēli un teksta uzbūvi, ir dinamiskas, atsevišķās sfērās tām raksturīgas sabiedrisko ieradumu un tendenču iezīmes. Mutvārdu komunikācijā (runātajā valodā) vērojamas demokratizācijas, modernizācijas un citu valodas attīstības procesu tendences, kuru īpatnībām var būt atšķirīgi vērtējumi no valodas kultūras un normas viedokļa.

Pēdējo gadu prakse rāda, ka latviešu valodā vairākos stilos sāk saplūst robežas starp literāro rakstu valodu, sarunvalodu un neliterārās valodas paveidiem. Šāda stila saplūšanas tendence valodnieciskajā literatūrā dēvēta gan par stilu aizmiglošanos, stilu saplūšanu, gan arī par stilu caurspīdīgumu un stilu krustošanos. «Stils ir kvantitatīvu un kvalitatīvu valodas resursu pazīmju kopums. Šis tipiskais pazīmju kopums tekstā var tikt realizēts pilnīgi; tad tas ir tipisks attiecīgā stila reprezentants. Bet šis pazīmju kopums var būt arī daļēji realizēts, pat izmantojot citam stilam raksturīgus izteiksmes līdzekļus; tad šis teksts ir netipisks attiecīgā stila reprezentants, tā rodas robežgadījumi, stilu krustošanās.» (Rozenbergs 2006, 114) Šo rindu autore jau rakstījusi, ka «pēdējos gados ievērojami pastiprinājusies dzīvās sarunvalodas ietekme uz dažādiem literārās valodas stiliem, kas ļauj runāt par stilu caurspīdīgumu (piemēram, sarunvalodas sadzīviskā un publicistikas oficiālā stila savstarpējā ietekme). Var pat hipotētiski apgalvot, ka stingrās robežas starp literāro valodu un sarunvalodu ir tikai mīts» (Ernstsone 2006, 193). Savukārt valodniece Daina Nītiņa par oficiālā un neoficiālā stila sakarsmi raksta: «Raksturīga mūsu laikmeta pazīme ir demokratizācija un dažādu robežu nojaukšana, arī valodas stilu saplūšana. Tas,

protams, nenožīmē, ka nepiespiestā sarunā lieto tādu pašu izteiksmi kā oficiālajā stilā un otrādāk.» (Nītiņa 2004, 32–33)

Tomēr stilu caurspīdīgums neliecina par to, ka mūsdienās būtu pilnībā zudušas stilu robežas, ka stili publiskajā saziņā nebūtu nošķirami vai arī ka tie neeksistē un nav pētāmi. Drīzāk varam runāt par atsevišķu stilu robežu izplūšanu, izšķīšanu. Šādos gadījumos visbiežāk iespējams saplūdušo stilu konflikts, kas reizēm izpaužas pat kā nepieklājīgs stilu caurspīdīgums, kas tādējādi atsedz arī netikamākos leksikas slāņus, aizskarot klausītāja, skatītāja stila izjūtu, gaumi, reizēm pat radot ētisku, morālu vai pat tiesisku konfliktu, kas rodas jebkurā nesankcionētā robežu šķērsošanas gadījumā. Konflikta rezultātā skatītājs/klausītājs/lasītājs var protestēt, norobežoties vai arī vienkārši samierināties. Valodas kultūras lauciņa kopējiem šāda robežu šķērsošana nevar būt ne pieņemama, ne vienaldzīga. Kā norādījis J. Rozenbergs, «publicistika ietekmē ne tikai prātu, jūtas, gribu, bet arī lasītāja vai klausītāja valodu. Žurnālisti ir vieni no valodas veidotājiem – gan ar savu vārdu prasmi, gan ar teksta masveidīgumu (laikraksti, žurnāli, radio, televīzija). Viņu ietekme latviešu valodas apgūvē un veidošanā ir milzīga» (Rozenbergs 2006, 119).

Demokratizācijas tendences, kas saistībā ar pārmaiņām sabiedrībā ievērojami aktivizējas valodas lietojumā, atspoguļojas, piemēram, uzrunas formu izvēlē. Sabiedrībā pastāv atšķirīgi uzskati par to, ar kādu vietniekvārdu žurnālistam intervijā vajadzētu uzrunāt viņam pazīstamu personu – ar *tu* vai ar *jūs*. No vienas puses, ja žurnālists un intervējamā persona ir pazīstami, viņi viens otru uzrunā ar *tu*, tas liecina, ka starp viņiem pastāv neoficiālas attiecības. No otras puses, pastāv distance starp intervijas dalībniekiem un auditoriju, jo intervijai var būt oficiāls raksturs.

Žurnālista sarunā ar intervējamo, ar kuru ir liela gadu starpība, īpaši, ja žurnālists pats ir gados jaunāks, klausītājam/skatītājam varētu būt pamatota vēlēšanās, ka tiek ievērotas saziņas etiķetes normas, kuras nosaka vecuma atšķirība, sākot ar uzrunu *jūs*, nevis *tu* formā un beidzot ar literārās valodas vārdu, t. i., neitrālās leksikas, izvēli stilistiski iezīmētās sarunvalodas vai pat slenga leksikas vietā. Valodniece Linda Lauze raksta: «Pieklājības normas liek izmantot formu *jūs*, ja sazinās nepazīstami cilvēki vai komunikācijas partneri atšķiras vecuma un/vai sociālā stāvokļa ziņā.» (Lauze 2005, 28)

Kaut arī pastāv iepriekš minētās normas, publiskajā saziņā bieži ir vērojamas atkāpes. Piemēram, televīzijas intervijā ar gados

cienījamo autosporta tiesnesi Lūciju Ābelīti žurnālists Pauls Timrots izvēlējis vietniekvārdu *tu* (acīmredzot personīgi pazīstams, tāpēc lietota šī forma), kas sarunas sākumā attaisnota ar frāzi «Kurš gan nezina Lūcijas tanti», pēc kuras *jūs* varbūt pat neiederētos (LTV 7, «Ātruma cilts»). Tiesnese, kura ir cienījama gan pieredzes, gan nodzīvoto gadu ziņā, tiek uzslavēta par savu fenomenālo atmiņu, kā arī par možumu. Žurnālists, komentējot situāciju, ka tiesneses laika biedru (piemēram, Gunāra Astras) vārdā jau ielas nosauktas, piebilst: *A tu mierīgi šiverē*. Šāda valodas etiķetes formula (neformāla valodas līdzekļa *tu* un aizgūto slengismu izvēle) acīmredzot P. Timrotam ir šķitusi runas situācijai atbilstoša, ko apliecina arī tālākā saruna, piemēram, uzdots jautājums: *Tu saki, ka īsti labi tā šstelle nav?*

Ja atceramies, ka vārdu un citu lingvistisko līdzekļu izvēli publiskajā saziņā nosaka virkne ekstralingvistisku apstākļu: runas situācijas oficiāluma pakāpe (jeb komunikācijas akta vide un īpatnības, ko nosaka izteikuma publiskums), sarunas partneru sociālais statuss (līdzvērtīgs vai atšķirīgs), runātāja un klausītāja sociālās attiecības (savstarpējās attiecības), vecums, izteikuma tēma jeb informācijas saturs, runātāja nodoms panākt attiecīgu komunikatīvu efektu (komunikatora emocionāli ekspresīvā attieksme un informācijas komunikatīvā mērķtiecība u. c.), tad šāda izvēle nešķiet pati piemērotākā. Interesanti, ka intervējamā persona tikai atbildēja uz jautājumiem, izteica viedokli, līdz ar to nebija nepieciešamības izvēlēties savām atbildēm *tu* vai *jūs* formu. Var teikt, ka faktiski notika informācijas apmaiņa jeb saziņa, bet sarunas partneri nesadarbojās, jo bija nelīdzvērtīgās lomās. Turklāt intervējamai personai nebija iespējas paust savu attieksmi, izvēloties atbilstošāku valodas variantu/vārdu.

P. Timrots: *Vai viņš [autosports] iet uz augšu, iet plašumā vai izgāzies kā veca sēta?*

L. Ābelīte: *Ātruma ziņā iet uz augšu, bet organizatoriskā ziņā mazliet klibo.* (LTV 7, «Ātruma cilts»)

Jāpiebilst, ka šādos gadījumos intervējamais visai bieži tiek piespiests lietot tos stilistiskos līdzekļus, kurus ir izraudzījis žurnālists, kas parasti pirmais uzsāk sarunu, t. i., «uzdod toni», un intervējamam pat nepiedāvā stila izvēles iespējas. Savukārt, izvēloties runāt atšķirīgā stilā, intervējamais riskē daudz vairāk nekā žurnālists, kurš raidījumu vēl tikai veidos, jo visbiežāk šāda veida raidījumi nav tiešraides. Var piebilst, ka valodnieks Jānis Valdmanis ir rakstījis par faktoriem, kas ir saistīti ar kategoriju *oficiālums*,

piemēram, par sazināšanās situācijas (vietas un laika) un sazināšanās procesa dalībnieku attiecību ietekmi uz «toni» (Valdmanis 1999, 182–184). Mūdienu demokrātijas apstākļos, kā jau norādījusi valodniece L. Lauze, «sarunas partneriem ir atšķirīgs viedoklis par to, cik lielā mērā runas situācija ir oficiāla, kādas – tuvas vai distancētas – ir viņu savstarpējās attiecības un vai ir nozīme viņu vecuma atšķirībām» (Lauze 2008, 7). Jāsaka gan, ka saziņa publiskajā telpā, kāda neapšaubāmi ir radio vai televīzijas intervija vai jebkura saruna, kas vērsta uz plašu auditoriju, tomēr būs tuvāka gradācijai «oficiāla – samērā oficiāla» nekā «samērā neoficiāla – neoficiāla».

Kā atzīmēts grāmatā *Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*, «runātāji ne vien lieto valodas etiķetes formulas, izvēlas vienu vai otru runas toni un tam atbilstošu valodisko izteiksmi, bet nereti vienlaikus arī raksturo pašu runāšanu, to vērtē», t. i., lieto metalingvistisko komentāru. Šis termins apzīmē «dažādas formas un apjoma frāzi, teicienu vai lielāku teksta daļu, kas raksturo valodu, tās vienības vai valodas izteiksmi – šajā komentārā tiek precizēts valodas (runas) avots, motivēta un vērtēta tās lietošana» (Kvašīte, Čepaitiene, Župerka 2006, 410). Saeimas deputāts Arturs Krišjānis Kariņš TV raidījuma «100. pants» speciālizlaidumā 2008. gada septembrī vairākkārt izmantojis metalingvistisko komentāru paša izvēlētajam vārdam «žmiegt»: (1) *Un otra lieta ir žmiegt, jālieto vārds žmiegt, valdības tēriņus.* (2) *Tā vietā, Godmaņa kungs, lai teiktu: «Kā premjers žmiegs ministrus.»* Viena no raidījuma vadītājām – žurnāliste Iveta Elksne – turpina šī vārda lietojumu: *Karina kungs saka, vēl vairāk vajag žmiegt. Lai skatītāji nezvanītu un neteiktu, ka septiņpadsmit gados valsts ir novesta līdz kliņķim.*

Metalingvistiskais komentārs visai bieži tiek izmantots, runājot par valsti notiekošo. Tā, piemēram, pēcreferenduma nakts sarunās Latvijas Radio (2008. gada 23. augustā), raksturojot situāciju valstī, teiktais tiek komentēts: *Lietojot nevalstsvalodas teicienu – holod, golod i razruha.* Savukārt Eiropas kustības Latvijā prezidents Andris Gobiņš, Latvijas Radio (2008. gada 28. augustā) komentējot situāciju, kad, Latvijai iestājoties Eiropas Savienībā, vienā naktī cenas pieauga par desmit procentiem, saka: *Jo gudri šeptmaņi, tā gandrīz jāsaka, gribēja to izmantot.* Atstāstot kādā ceļojumā notikušo, arī neiztikt bez metalingvistiskā komentāra, bieži vien tas raksturo izmantotos citvalodas citātus vai atsevišķus vārdlietojumus. Ekspedīcijas «1000 jūdzes Urālu kalnos» dalībnieki Latvijas Radio intervijā stāsta: *Džeks izvilka priboru [priboru], kā viņš pats teica.* Latvijas Radio intervijā par plānoto piketu

policisti saka: *Ja šāda, krieviski sakot, napļevaķeļskoje otnošēņije, apmierina* .. (Latvijas Radio ziņu raidījums «Dienas notikumu apskats», 2008. gada 3. oktobri).

Spilgti, emocionāli ekspresīvi vērtējošas nozīmes vārdi un izteicieni, to skaitā pat emocionāli spēcīgi uzlādēti pazemināta stila vārdi un izteicieni, raksturīgi varas diskursam — gan politiskās varas pārstāvjiem politiķiem (Saeimas deputātiem un ministriem) un citām amatpersonām, gan arī ceturtās varas pārstāvjiem, t. i., plašsaziņas līdzekļos nodarbinātajiem žurnālistiem. Šādās runās raksturīgi gan frazeoloģismi, gan ikdienas runas leksika, modes vārdi un izteicieni. *Vai tas varētu būt, ka Vaira Paegle atkal ir uzņemta* (TV 2008). *Paskaties, diena jau gabalā. Bet kā pelēks, tā pelēks. Vienalga, vai tas būtu ķēķis, mūsu istaba* .. (Latvijas Radio 1, 2008). TV raidījuma «Leģendu mednieki» vadītājs mūka, tātad baznīcas pārstāvja, klātbūtnē pēc Skaistkalnes baznīcas pagraba, kurš, iespējams, atrodas uz kritenes, apmeklējuma nosaka: *Nu, blin, un ja nu iebrūk [baznīcas pagrabs]*. Savukārt Ceļu policijas biroja priekšnieks Edmunds Zivtiņš, komentējot pircēju apkrāpšanu (pārdots aerosols, kurš, ja to uzpūš uz numura zīmes, it kā padarot numuru neredzamu radaram un tātad arī neatpazīstamu fotogrāfijā) saka: «*Lai man piedod skatītāji, es būšu rupjš [..] kas tādā veidā čakarē tautu* (LTV 1 «Panorāma» 2008. gada 2. oktobri).

Reportāžas žanrā teksts tiek veidots gandrīz vienlaikus ar vēroto, t. i., komentējamo darbību, notikumu, visbiežāk sporta sacensību vai kāda svinīga oficiāla notikuma laikā. Paraudzīsimies uz žurnālista Kārļa Streipa vārdu izvēli tiešraidē (tātad reportāžas žanrā), komentējot norises, kas notiek, gaidot ierodamies ASV prezidentu Džordžu Bušu ar kundzi:

— Stāv cilvēki kamuflāžas apģērbā .. kas acīmredzami vaktē, lai pie pieminekļa memoriāla nepieklūtu sveši cilvēki.

— .. bars barinš cilvēku — acīmredzot Lora Buša ar pavadoņiem.

— Ja ir pirmā lēdija, tad ir arī pirmais džentlmenis.

— Dot viņam pa kōbi un teikt — šis ir mans valsts radio ..

Kā atzīmējis latviešu valodas stila pētnieks J. Rozenbergs, «publicistikas valodas īpatnības nosaka tās funkcijas un tie apstākļi, kādos noris publicistiskā daiļrade. Tā bieži notiek ļoti īsā laikā, un tas neļauj līdz ideālam izveidot laikraksta, raidījuma u. c. tekstu valodisko formu» (Rozenbergs 2006, 115). Ja ne tiekties pēc ideāla, tad vismaz apzināties publiskās saziņas īpatnības vārdu izvēlē vajadzētu.

1. Ernstsone, V. Īpatnējā speciālā leksika ikdienas komunikācijā. *Vārds un tā pētīšanas aspekti. Rakstu krājums 5*. Liepāja : LiePA, 2001, 90.–98. lpp.
2. Ernstsone, V. Latviešu sarunvaloda Austrumu un Rietumu ietekmju krustpunktā. *Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šauļi : ŠUL, 2006, 192.–203. lpp.
3. Kvašīte, R., Čepaitiene, G., Župerka, K. Metalingvistiskie valodas etiķetes komentāri. *Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šauļi : ŠUL, 2006, 410.–418. lpp.
4. Lauze, L. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja : LiePA, 2004.
5. Lauze, L. Par sasveicināšanos un atvadišanos dažādās situācijās. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008, 5.–12. lpp.
6. Nītiņa, D. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2004.
7. Rozenbergs, J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.
8. Rozenbergs, J. Publicistikas valodas stils latviešu valodas stilu sistēmā. *Lietuviešu un latviešu sastatāmās stilistikas jautājumi*. Šauļi : ŠUL, 2006, 112.–121. lpp.
9. Valdmanis, J. *Tonis valodas lietojuma reģistrā*. *Linguistica Lettica 5*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 1999, 180.–185. lpp.

Dažas lietišķā stila izpausmes presē jeb Kas kam ko kā sludina

Preses izdevumi nav viendabīgi no valodas un stila viedokļa, tie ir dažādi arī pēc sava satura un adresāta. Atšķiras pat tradicionāli visplašākajam lasītāju lokam domātajos laikrakstos un žurnālos publicētie teksti. Daļēji tas saistīts ar publikāciju žanru, kā arī ar to publicēšanas nolūku. Nevar nepiekrīst apgalvojumam, ka raksturīga laikmeta pazīme ir dažādu robežu nojaukšana, arī valodu stilu saplūšana (Nītiņa, 2004, 32).

Arvien biežāk presē parādās dažāda satura publikācijas reklāmas nolūkos — par tādiem var uzskatīt arī darba, mācību, pakalpojumu, pirkšanas, pārdošanas, maiņas, iepazīšanās, bērnu u. tml. sludinājumus, kuru autori ir gan privātpersonas, gan uzņēmumi vai organizācijas. Taču kopumā visiem sludinājumiem, lai tie veiktu savas funkcijas, raksturīgas tādas iezīmes kā informatīvums, precizitāte, lakoniskums.

Līdz šim sludinājumi uzskatīti par vienu no perifērijā esošajiem lietišķā stila administratīvā apakšstila žanriem, taču jāatzīst, ka tie vairs nav tradicionāli lietišķi, citiem vārdiem sakot, kancelejiski, jo lietišķais stils bieži vien asociējas ar kancelejas, resp., sausu, trafaletu, neinteresantu, valodu. Daži lietišķā stila «paveidi robežojas ar publicistikas valodas stilu, daži — ar zinātniskās valodas stilu» (Rozenbergs 1995, 85). Perifērijas parādības parasti ir tieši tās, kas apvieno sevī arī robežstilu iezīmes. Rakstā aplūkoti tematiski vienveidīgi sludinājumi — uzņēmumu, iestāžu, firmu u. c. darba piedāvājumi, kas publicēti preses izdevumos.

Analizējot jebkuru tekstu (tāpat kā sacerot to), jāmēģina atbildēt uz vairākiem jautājumiem, kas saistīti gan ar tā formu, gan saturu. Bez ārpusvalodiskajiem *kāpēc?* un *kāds?*, resp., sludinājuma publicēšanas mērķa un tā žanra noskaidrošanas, ne mazāk svarīgi ir citi jautājumi: *kas? kam? ko? kā?*

Runājot par sludinājumu struktūru, jākonstatē, ka to autori cenšas ievērot principu: viss sludinājums ir veselums, ko var lasīt kā saistītu tekstu. Tas nozīmē, ka visi grafiski izceltie punkti (parasti tas, ko meklē, kas pretendents ir jāprot, jāspēj un ko viņš saņems par savu darbu, kā arī kur un kā pieteikties) ir saskaņoti. Vienīgais trūkums, kas šajos gadījumos vērojams, ir pieturzīmju nelietošana vai nepietiekami pārdomāta lietošana. Struktūras analīze atbildētu uz jautājumiem *kas?* un *kam?*

Pirmais jautājums — *kas?* — saistīts ar sludinājumu autoriem (adresantiem). Teksta korekta, pievilcīga un intriģējoša piedāvāšana lasītājam ir viens no sludinājuma autora uzdevumiem, lai sasniegtu izvirzīto mērķi. Kaut gan ir acīmredzams, ka svarīgākais šeit ir informācija (saturs), tomēr uzmanību vispirms piesaista forma. Sludinājuma sākumā autori sniedz nedaudz ziņu par sevi — nosaukumu, bieži vien arī logotipu, firmas vai citu pazīšanās zīmi, reizēm mazliet raksturo savu darbību un motivē, kāpēc meklē jaunus darbiniekus, piemēram, *Jaunam restorānam Jūrmalā vajadzīgi ..¹; [Arhis biroja logotips] Sakarā ar būtisku darba apjoma paplašināšanos SIA «Projektēšanas birojs ARHIS» uzaicina pieteikties darbam ..; [Grindex firmas nosaukums] Vadošais farmaceitiskais uzņēmums Baltijā, kas nodarbojas ar zāļu un aktīvo vielu izpēti, ražošanu un pārdošanu Baltijā un citās valstīs, aicina darbā ..; [Diena logotips] Diena ir moderns nacionālais laikraksts, kas ietekmē sabiedrības attīstību, pārstāvot un aizsargājot demokrātiskās vērtības. Diena ir politiski neatkarīga un peļņu nesoša, kas savā darbībā balstās uz augstiem žurnālistikas un biznesa ētikas principiem. Akciju sabiedrības DIENA uzņēmums laikraksts Diena aicina darbā ..; DnB NORD Banka strauji attīstās, tādēļ aicinām bankas profesionālajā un enerģiskajā komandā zinošu un talantīgu ..* Cita informācija par autoru (atrasšanās vieta, iespēja sazināties) ir izsecināma no sludinājuma beigu daļas, kur redzama adrese un citi rekvizīti, vai arī šī informācija no teksta ir jāsameklē pašam sludinājuma lasītājam.

Atbilde uz otro jautājumu — *kam?* — saistīta ar adresātiem, ko sludinājumos sauc gan par pretendentiem, gan par kandidātiem, un atrodama sadaļā, kur tiek izvirzītas prasības, kurām, pēc autoru domām, jāatbilst cilvēkam, kas vēlas strādāt piedāvāto darbu. Līdzās oriģinālam sludinājuma teksta izkārtojumam un izteiksmei,

¹ Lai nesarežģītu rakstu, netiks sniegti konkrēti sludinājumu dati (avots, autors, datums). Analizēti 2003.–2008. g. laikrakstos *Diena* un *5 min* publicētie sludinājumi.

uzrunājot potenciālo darbinieku ar vietniekvārdu *Tu*, piemēram, *Ja Tev ir ..; Tavi pienākumi būs ..; Mēs Tev piedāvājam ..* u. tml. (sk. pievienotos sludinājumu paraugus), sastopama arī pavisam lietišķa pieeja tekstam, kad adresāts nav nosaukts vai nosaukts ļoti abstrakti: *Prasības [kandidātiem]; pienākumi; piedāvājam; uzņēmums piedāvā*. Reizēm sludinājumu teksts uzrakstīts pārāk sarežģītā valodā, arī neievērojot valodas normas. Ieskatam vairāki fragmenti, kas ilustrē autoru centienus piesaistīt potenciālos darbiniekus: *Pienākumi: Aktīvās pārdošanas pārstāvju komandas izveide ..; Analizēt tirgus attīstību, sadarbības atdevi un pārdošanas rezultātus ..; Klientu motivācijas sistēmas izstrādāšana un uzturēšana*. *Prasības kandidātiem: vismaz 1 gada pieredze pārdošanas jomā .. prezentācijas un pārliecināšanas talants, sasniegumi pārdošanas jomā tiks uzskatīti par priekšrocību; SIA Baltic Feed aicina pieteikties darbā mājlopu ēdināšanas speciālistu/-i aktīvam darbam ar klientiem Kurzemes reģionā. Pienākumi: ikdienas klientu apmeklējums saimniecībās; Galvenie pienākumi: .. uzturēt projektu dokumentāciju; izskatīt un uzturēt aktuālo informāciju par valsts investīciju programmu, Eiropas Savienības struktūrfondu un citu ārvalstu palīdzības programmu iespējām inspekcijas projektu piesaistei.*

Jautājums *ko?* darba sludinājumos saistīts galvenokārt ar amatu un profesiju nosaukumiem. Kā liecina sludinājumi, universāla profesija ir *menedžeris*, jo šādi speciālisti vajadzīgi daudzās jomās. Lūk, tikai daļa *menedžeru*, kuriem piedāvā darbu (jāatzīst, ka ne visas profesijas ir saprotamas bez plašāka konteksta): *pārdošanas / klientu / iepirkumu / likviditātes / ekspedīcijas / tirdzniecības projektu / mārketinga un realizācijas / bezrecepšu produktu menedžeris*. Par šo profesiju ir pieņemts arī LZA Terminoloģijas komisijas lēmums, kurā teikts, ka «angļu vārdi *to manage, management, manager* ir daudznozīmīgi un to aizgūšana latviešu valodā notiek, izstumjot citus, latviešu valodā jau lietotus un jēdzieniski izteiksmīgākus vārdus. Saskaņā ar LZA TK atzinumu, ka angļu *management* latviešu valodā ir atveidojams galvenokārt ar vārdiem *pārvaldība* vai *vadība*, sistēmisku apsvērumu un jēdzieniskās skaidrības dēļ arī angļu *manager* latviski atveidojams vai nu ar *pārvaldnieks, vadītājs* (piem., *bankas pārvaldnieks*), vai ar *pārzinis* (*mācību pārzinis*), *direktors* (*komercdirektors* — a. *marketing manager*), *administrators* u. tml.» (TJ 8, 2004, 11) Kā raksta Iveta Pūtele, «lai gan šāds profesijas nosaukums LR Profesiju klasifikatorā nav iekļauts un tā vietā ir ieteikti latviski varianti, valodas praksē rodas arvien jauni profesiju nosaukumi, kuros iesaistīts vārds *menedžeris*: «projektu menedžeris», «reklāmas menedžeris», «mākslas menedžeris», «kultūras

menedžeris», «tirdzniecības menedžeris». Par iemeslu tam, ka netiek pieņemti vārda *menedžeris* aizstājēji, varētu būt tā ļoti plašā nozīme latviešu valodā: tajā ietvertas dažādas funkcijas, un latviešu valodā nav viena vārda, kuru varētu lietot par angļu valodas vārda *manager* ekvivalentu. Atkarībā no konkrēta gadījuma tas var būt *direktors*, *administrators*, *vadītājs*, *pārzinis*, *pārvaldnieks*, *organizators* utt. Piemēram, «projekta menedžera» vietā ieteikti varianti *projekta direktors*, *projekta administrators*, *projekta vadītājs*, *projektvedis*, «sabiedrisko attiecību menedžera» vietā — *sabiedrisko attiecību pārzinis*» (Pūtele 2005, 71–72). Sludinājumos konstatēts arī jauns nosaukums — *brenda menedžeris*. Abi vārdkopas elementi ir angļu cilmes, un tiem abiem ir latviskas atbilstmes. Jauno angļismu *brends* ieteikts aizstāt ar jaunvārdu *zīmols*: «izveidota šāda *zīmola* definīcija: *zīmols* — tēls, kas saistīts ar prečzīmi, firmas zīmi, logo u. tml. vārdu, vārdkopu, grafisku veidojumu, simbolu vai citu zīmi un kāds indivīdam un sabiedrībai veidojas (tiek veidots) par kādu vienumu — personu, firmu, preci vai pakalpojumu» (TJ 4, 2003, 14) (piemēram, citos sludinājumos jau sekmīgi lieto šo jaunvārdu: *Mēs piedāvājam jums iespēju strādāt ar pasaulē pazīstamiem zīmoliem ..*). Varbūt šo profesiju latviski varētu saukt par *zīmola pārzini*? Pirmajā acu uzmetienā nesaprotams ir šāds darba piedāvājums: *A/s Baltic Frozen Food Group meklē merčendaizeri*. Tā kā pamatprasības ir tikai divas: *autovadītāja apliecība — B; labas datorprasmes*, savukārt papildu prasības ir *pieredze darbā ar veikalu tīkliem; vēlama izglītība mārketinga jomā, skaidrāk nekļūst*. Citā sludinājumā atrodama sīkāka informācija: *Merčendaizera pienākumi: nodrošināt uzņēmuma standartiem atbilstošu preču izvietojumu klienta tirdzniecības vietās; sekot produktu izvietošanai tirdzniecības vietās, nodrošināt reklāmas materiālu pareizu un savlaicīgu izvietojumu*. Turpat blakus ievietots firmas sludinājums angļu valodā, kur konstatēta tā pati profesija *Visual Merchandiser / Marketing Support*. Uzmanīgāki sludinājumu lasītāji būs pamanījuši, ka dažos avotos parādās arī šīs profesijas latviskojums (vispirms kā sinonīmu pievienojot angļismu, vēlāk atstājot tikai jaunveidojumu: *.. aicina darbā tirdzniecības veicinātājus (merčendaizerus)*. Tātad *tirdzniecības veicinātājs*. Dīvaini šķiet tikai tas, ka šī angļisma parādīšanās it kā pagriež laiku atpakaļ: 2003. gadā konstatēts latviskais sinonīms, bet 2008. gadā atkal sastopams tas pats angļisms. Angļismi kā sinonīmi sastopami arī citos sludinājumos: *Starptautiskais celtniecības uzņēmums piedāvā darbu elektrīķim-inženierim būvlaukumā (Electrical Superintendent / Site Engineer)*. Citi profesiju nosaukumi pat nav mēģināti latviskot (reizēm vienā sludinājumā tos var sastapt gan

latviskus, gan angļiskus): .. mēs aicinām darbā autopārdevēju² ; .. sales support ..; .. biroja administratori ..

Joprojām populāri ir profesiju nosaukumi ar defissavienojumiem. «Šī konstrukcija neatbilst latviešu valodas vārddarināšanas likumbā un nekad nav tikusi atzīta par latviešu valodā vēlamu, tāpēc vienmēr meklēti citi veidi, kā nosaukt apvienotās profesijas.» (Pūtele 2005, 74) Taču sludinājumos to ir daudz: projektu vadītājs-asistents, teritorijas plānotājs-kartogrāfs, inženieris-mehāniķis, noliktavas pārzinis-atslēdznieks. Reizēm sastopami arī neloģiski savienojumi, piemēram, šoferis-tālbraucējs. Mainot vārdu secību tā, kā tas ir citos sludinājumos, iegūtu tālbraucējs šoferis, kas būtu pareizāk. Pārprotams ir savienojums vadītājs-ekspeditors — acīmredzot tas ir tulkots no krievu vārda *водител* (sal. šoferis-ekspeditors vai šoferis ekspeditors). Kopumā tieši defissavienojumu grupā ir liela profesiju dažādība: Laikraksts «5 min» aicina darbā lapu redaktoru-tulku ..; SIA «Baltic Motors» aicina savā komandā .. servisa meistar-pienēmēju, auto elektrīki-diagnostu ..; SIA Aromātu pasaule piedāvā darbu pārdevējām(-iem)-konsultantēm(-iem).

Atbilstoši prasībai ievērot dzimumu līdztiesību, sludinājumos bieži vien norāda abas dzimtes formas: Viesmīļi, viesmīles, bārmeņi, ja esat atraktīvi, strādāt griboši .. Taču biežāk, lai uz abu dzimumu pretendentiem varētu attiecināt profesiju nosaukumus, izmanto grafikas iespējas — šķērssvītra vai iekavas un galotņu (var būt ar pēdējo celma līdzskani): Mēs piedāvājam darbu: preču komplektētājiem/-ām³, datora operatoriem/-ēm, namu pārvaldniekam/-cei .., šuvējiem/-ām, ražošanas sagatavošanas speciālistam/-ei ..; Starptautiska kuģu kompānija aicina darbā: bārmeņus/-nes, viesmīļus/-les, pavārus/-es, istabenes, veikala darbiniekus/-ces, administratorus/-es, apkopējus/-as; Viesnīca Islande Hotel aicina darbā .. Viesu uzņemšanas nodaļā: administratorus/-es, apkopējas/-us, palīgstrādniekus/-ces, portjē, istabenes/-nus; .. aicina darbā bibliotekāra palīgu(-dzi). Neuzmanīgi sludinājumu rakstītāji atstāj nesaskaņotas dzimtes: Zobārstniecības prakse Rīgā aicina darbā zobārsta māsus-asis-tentu .. . Reizēm šāda dzimšu nesaskaņotība atspoguļojas arī tālāk tekstā (protams, ja pieņem, ka domāts cilvēks, tā varētu būt): Dibinot SIA «ISIC.LV» tiek meklēts direktors/e Ja esi ideālistisks, ar kreatīvu attieksmi apveltīts, ar pieredzi projektu vadīšanā, prezentēšanā un pārdošanā,

² Acīmredzot korektūras kļūda. Turklāt pārprotams ir pats darinājums — šeit runā par automobiļu pārdevēju, taču salikteņu daļai *auto-* ir 3 nozīmes: 1. paš.., pat.., savs; 2. automātisks; 3. tāds, kas attiecas uz automobili vai tā ekspluatāciju (SV 1999, 83).

³ Visur publikācijās domuzīme defises vietā.

ar zināšanām mārketiņgā, ar vadītāja talantu, ar miljonu idejām, lielām ambīcijām, tālredzīgs, uzņēmīgs, drosmīgs, mērtīecīgs un komunikabls, tad meklē galvenos pienākumus un amata prasības www.isic.lv.⁴ Tomēr dzimuma dominēšana ir acīmredzama, piemēram, sludinājumos, kur meklē valdes priekšsēdētāja asistenti. Jāatzīst, ka pēc formas, kura minēta kā pirmā, var spriest par valdošajiem stereotipiem: [aicina darbā] sekretāri/-u; finanšu direktoru/-i; [piedāvā] būvvaldes arhitekta/-es amata vietu. Presē ir sludinājumi, kuros joprojām aicina darbā tikai sievietes: šuvējas, paraugu šuvējas, meistares, brigadieres, kontrolieres vai izvirza semantiski nepārdomātas prasības: Sakarā ar darbības paplašināšanu atpūtas parks «Rāmkalni» savā komandā aicina vīrišķīgu šefpavāru/i -tehnologu/ģi. Netipiska šajā žanrā ir deminutivu lietošana: Jaunizveidots privātais bērnudārzs aicina darbā pirmsskolas pedagogus un auklītes; Šūšanas darbnīca Mendi t/c Dole gaida jauku kolēģi – šuvēji-nu. Deminutīvi šeit uzlūkojami kā sarunvalodas elementi.

Pārdomas rodas par to, vai nepieciešams pievienot visus struktūrvienību nosaukumus amatam, kurš ir vakants, – pietiktu ar amata nosaukumu un pēc tam precizēt, kur būs jāstrādā. Šādus sludinājumus īpaši bieži publicē valsts iestādes – ministrijas, departamenti u. tml. (vēl pievienojot amata tipu – ierēdnis): Valsts ieņēmumu dienests izsludina konkursu uz Galvenās muitas pārvaldes Muitas modernizācijas daļas Programmas vadības nodaļas vecākā muitas eksperta ierēdņa amatu; Valsts robežsardzes galvenā pārvalde izsludina konkursu uz specializētā valsts civildienesta ierēdņa amatu – Informātikas un sakaru pārvaldes Informātikas dienesta Sistēmu administrēšanas nodaļas galvenā inspektora amatu; Naturalizācijas pārvalde aicina piedalīties konkursā uz Metodikas un eksaminācijas centra Eksaminācijas sektora vecākā referenta ierēdņa amatu; Izglītības un zinātnes ministrija izsludina konkursu uz vakanto valsts sekretāra vietnieka finanšu un stratēģijas jautājumos palīga amata vietu.

No iepriekš uzdotajiem jautājumiem ar valodisko izteiksmi visciešāk ir saistīts jautājums *kā?*, ko izvērstāk varētu formulēt šādi: *kā vārdos izsacīts sludinājumā izteiktais piedāvājums?* Sludinājumos vispirms *krit acīs* leksika, galvenokārt dažādu svešvārdu lietošana. Nebūtu pareizi apgalvot, ka tas ir raksturīgs tikai lietišķajam stilam, kaut gan kopumā tajā (kā arī zinātniskajā stilā) svešvārdu tiešām ir vairāk nekā, piemēram, sarunvalodas stilā. Šoreiz runa ir par pār-mērīgu vai neiederīgu svešas cilmes vārdu lietošanu. Daļa no tiem ir šķietamie svešvārdi, patiesībā angļu valodas ietekmē ienākuši (bieži vien terminu funkcijā lietoti) vārdi, kuri izstumj līdz šim lietotos

⁴ Šajā piemērā ir arī daudz citu trūkumu, piem., vārdu izvēle.

latviešu vārdus un pārceļo no viena sludinājuma citā: *Piedāvājam .. konkurētspējīgu atalgojumu un bonusu sistēmu; Uzņēmums piedāvā: .. sociālās garantijas un bonusus*. Nav šaubu, ka te ir runa par *prēmiju* (citur tā varētu būt arī *balva*) (Nītiņa 2004, 51). Daudzi no angļu valodas aizgūti vārdi, piemēram, ekonomikas vai saskarnozaru termini, ne reizi vien analizēti valodas kultūras skatījumā un vērtēti kā neiederīgi latviešu valodā, taču sludinājumos to ir bezgala daudz (turpmāk minēts pa vienam atšķirīgam anglismam, kaut gan, ja pētījuma nolūks būtu noskaidrot to biežumu, piemēru skaits būtu daudz lielāks). Daļai no šiem angļismiem ir zināmas latviskas atbilstes:

Finanšu departaments aicina pievienoties komandai jaunāko biznesa kontrolieri (business 'komercdarbība, uzņēmējdarbība; darījumdarbība; darījumi' (TJ 3, 2002, 24), sal. komercdarbība; peļņas darījums (Nītiņa 2004, 51) — ir iespēja izvēlēties piemērotāko atbildi);

Aicina darbā ofisa darbiniekus-pārdevējus (ofiss, tulkojot no angļu valodas, ir 'iestāde, kantoris, birojs' (Paegle, Kušķis 1994, 44) — arī šeit ir liela izvēles brīvība, tomēr piemērotākais droši vien būtu birojs);

.. pieredze darbā ar lizinga produktiem tiks uzskatīta par priekšrocību (izpirkumnoma (Nītiņa 2004, 79) — šis termins iekļauts jaunākajās ekonomikas terminu vārdnīcās (ESV 2000, 201), tāpēc uzskatāms par piemērotu);

Prasības .. pamatzināšanas mārketingā (līdzās terminam tirgvedība mācības, zinātnes par tirgvedību nosaukšanai radīts saliktenis tirgzinība (ESV 2000, 510)). Reizēm minēti abi varianti: Mūsu prasības: .. izglītība mārketingā, tirgzinībās vai tām tuvās nozarēs.

Sludinājumos sastopami arī citi šobrīd īpaši akutāli angļismi:

Piedāvājam intensīvu un radošu darbu profesionālā komandā lielākajā drukāto⁵ mediju koncernā (angļu mass communication un mass media latviešu valodā saucami attiecīgi par plašsaziņu un plašsaziņas līdzekļiem (TJ 4, 2003, 30; sk. arī Nītiņa 2004, 81));

Galvenie darba pienākumi .. gatavot informāciju preses preližu un citu publikāciju sagatavošanai .. piedalīties preses konferenču, prezentāciju, mediju pasākumu organizēšanā .. īstenot sadarbību ar nozares specializētajiem un reģionālajiem medijiem.

Savukārt cits ar šo preses darbības jomu saistītais angļisms ir *relīze* (a. release) — *informācija presei* (Nītiņa 2004, 97). Taču pilnīgi

⁵ Ģermāņu cilmes darbības vārds *drukāt* ir ar sarunvalodas nokrāsu (sk. LLVV 2, 1973), tas aizstājams ar vārdu *iespiest*.

skaidrs, ka tālāk citētais teikums kļūs pārāk vienkāršs, ja tiks lietota šī atbilde, nevarēs arī saglabāt iecerēto teksta stilu resp. nominālās konstrukcijas ar izskaņu *-šana*. Citētajā piemērā ir skaužams arī vārds *prezentācija* — tā nosauc *iepazīstināšanu, priekšā stādīšanu* (Nītiņa 2004, 94). Samērā bieži sludinājumos izplatīts attiecīgais darbības vārds: *Tavi pienākumi būs .. sagatavot un prezentēt vadības ziņojumus*. Pārlūkotajā materiālā sastapti sludinājumi, kuros mēģināts, piemēram, burtiski pārcelt angļu valodas nosaukumu: *Aicina darbā biznesa ekonomisko pamatu skolotāju* (domājams, ka runa ir par *business economics*, kas latviski saucams par *komercekonomiju* (TJ 4, 2003, 30)).

Nepierasts šķiet liels līdz šim jau zināmo svešvārdu daudzums, kas ir mainījuši nozīmi, to paplašinājuši vai aktualizējuši kādu jaunu nozīmi. Šādi vārdu krājuma pseidobagātināšanas piemēri sastopami arī darba sludinājumos:

Darba pienākumi: .. klientu konsultēšana par apdrošināšanas produktiem un apdrošināšanas nosacījumiem; Pienākumi: .. ar konkrētiem banku produktiem saistītu projektu vadība un koordinēšana (sal. produkts (vācu Produkt < lat. productus) (SV 1999, 629) — darba rezultāts, piedāvājums (Nītiņa 2004, 95)). «Pārdomas var radīt arī būtībā nevainojamais vārds *projekts*, kas sen kļuvis par neatņemamu latviešu valodas vārdu krājuma daļu un vienmēr ticis saprasts gan kā plāns, iecere, gan kā tehnoloģiskā shēma u. tml. Jaunākajā laikā mēs projektus ne tikai veidojam un realizējam, bet arī dejojām uz skatuves un pat tajos dzīvojam ...» (Stengrevica 2005, 8)

Galvenie pienākumi: .. likviditātes vērtspapīru portfelā pārvaldīšana .. (*portfelis* — amats; kaut kā kopums (Nītiņa 2004, 92).

Galvenie darba pienākumi: .. veicināt Latvenergo koncerna publicitāti (svešvārda *publicitāte* (vācu *Publizität* < fr. *publicité* < lat.) nozīmes ir ļoti dažādas: 'atklātība, plaša pieejamība, atvērtība; atklāšanās; popularitāte sabiedrībā; reklāma' (SV 1999, 644); sal. *atklātība; popularitāte* (Nītiņa 2004, 96)).

Līdz šim aplūkoto svešvārdu lietošanu daļēji var uzskatīt par modes parādību. Kaut gan valodnieki uzsver, ka «svešvārdu lietošanai nevajadzētu kļūt par pašmērķi, tie nedrīkstētu dominēt salīdzinājumā ar iespējamajiem latviešu sinonīmiem» (Nītiņa 2004, 20), praksē, šķiet, notiek citādi.

Sludinājumos kļuvuši ļoti iecienīti vairāki internacionālismi (arī to atvasinājumi ar latviskām izskaņām), kas pēc būtības ir daudznozīmīgi

lietvārdi. Daudziem no tiem ir zināmi latviski sinonīmi, kuri gan nav īpaši populāri sludinājumos:

Prasības: .. laipnība, izcila pārdošanas un komunikācijas prasmes; Prasības kandidātiem: .. lieliskas komunikēšanās prasmes un analītiska domāšana (sal. saziņa, kontaktēšanās, saskarsme; informācijas apmaiņa; sakari, sakaru sistēma (Nītiņa 2004, 73) (sal. Prasības: .. teicamas saskarsmes prasmes);

Jūs būsiat atbildīgs par .. klientu servisu.. (serviss – apkalpošana, pakalpojumi (Nītiņa 2004, 100) (sal. 1. kādu pakalpojumu kopums, to sniegšana; pakalpojumu iestāde, uzņēmums. 2. sarunv. apkalpošana. 3. tas pats, kas autoserviss (SV 1999, 714)).

Izplatīti arī īpašības vārdi: PMS meklē pozitīvu un atraktīvu medicīnisko pārstāvi .. (atraktīvs (fr. attractif < lat.) ‘pievilcīgs; tāds, kas piesaista’ (SV 1999, 81) – interesants, pievilcīgs (Nītiņa 2004, 48)).

Atgriežoties pie terminiem – bez jau aplūkoto angļismu lietošanas sludinājumiem ir raksturīgas arī citas terminoloģijas neprecizitātes. Daļa no tām ir tādas, par kurām runāts jau sen, tomēr šīs kļūdas joprojām atkārtojas – te runa ir par krievu valodas ietekmi:

Darba pienākumi – Baltijas reģiona lietvedības uzturēšana (iekšējo rīkojumu u. c. dokumentu sagatavošana, saskaņošana, darbs ar izejošajiem un ienākošajiem dokumentiem); arī daļēji pareizs lietojums Jūsu pienākumos ietilps: .. saņemto un izejošo dokumentu apstrāde grāmatvedības sistēmā (sal. nosūtītie un saņemtie dokumenti (Skujiņa 1999, 70)); Darba pienākumi: .. operatīvas informācijas un atskaišu sagatavošana uzņēmuma vadībai (termina nozīmē lietojams pārskats (Rozenbergs 1995, 214)).

Jaunāks termins, kura lietošanā joprojām valda juceklis, ir nosaukums dokumentam, ko pieprasa darba devējs no amata pretendenta:

Pieteikuma vēstuli, Curriculum Vitae un izglītību apliecinosa dokumenta kopiju lūdzam sūtīt .. . Tikko to grib latviski nosaukt ne vien saīsināti CV, resp., no latīniskā Curriculum Vitae, bet pilnos vārdos, parādās atšķirīgi varianti: Pretendentus aicinām .. iesniegt Valsts civildienesta pārvaldē .. pieteikumu konkursam, dzīves un iepriekšējās darba pieredzes aprakstu (CV) un izglītību apliecināšu dokumentu kopijas; Pieteikumu, dzīvesstāstu (latviešu un angļu valodā) un fotogrāfiju, lūdzu, sūtīt ..; 15 dienu laikā pēc sludinājuma publicēšanas amatam atbilstošos kandidātus aicinām sūtīt pieteikuma vēstules (CV) ..; Pretendentus lūdzam iesniegt CV (dzīves gājumu) .. (oficiāli ir apstiprināts saliktertermins dzīvesgājums (PTSV 2000, 43)).

Exodus veido tēlu, attiecības un reputāciju

Jā esi enerģisks, kreatīvs līderis – meklējam TEVI – PROJEKTU VADĪTĀJU!

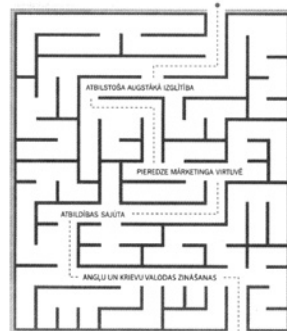
Tavā bagātā noderēs: priekšzināšanas un pieredze sabiedrisko attiecību jomā, prasme darbā ar Excel, Word un PowerPoint datorprogrammām, latviešu, krievu un angļu valodu zināšanas.

Exodus
PERSONĀLA KONKURSA

CV un motivācijas vēstuli gaidām līdz 11. aprīlim.

Varu iela 5-10, Rīga
Tālrunis – 7358922 Faksa – 7358919
eksdus@eksdus-lv.lv www.eksdus-lv.lv

PRODUKTU GRUPAS VADĪTĀJS

Meklējam produktu grupas vadītāju darbam ar produktu portali – piedāvājam konkurētspējīgu atalgojumu, radošu darbu un izaugsmes iespējas.

Pretendents un CV ar vārdu "Mārketinga" līdz 20. jūnijam lūdzam sūtīt personāla vadītājam.
E-pasts: office@stils.lv, adrese: SIA "STILS", Krievu iela 12, Rīga, LV-1073, Latvija.

Darba sludinājumos grūtības sagādā arī dažādu pareizrakstības (īpaši svešvārdu) un pieturzīmju lietošanas (varētu pieļaut, ka reizēm tās ir korektūras kļūdas), kā arī konstrukciju veidošanas likumību ievērošana. Tāpēc presē bieži sastopami teksti, kuros ir nepareizi uzrakstīti svešvārdi vai ar pieturzīmēm nav atdalīti savrupinājumi: *mārketinga koordinātors; administrātors; Piedāvājam .. algu atbilstošu darba rezultātam.*

Sludinājumu autori plaši lieto saīsinājumus. Daļa saīsinājumu (galvenokārt uzmanība pievērsta burtu saīsinājumiem jeb abreviatūrām) ir saprotami un labi zināmi (reizēm palīdz konteksts), tādēļ ļauj gan viegli uztvert informāciju, gan taupa vietu:

Gaidīsim Jūsu CV un pieteikuma vēstuli!; Būvfirma SIA Mūsu māja – viens no vadošajiem celtniecības uzņēmumiem Latvijā; Prasības: vēlēšanās strādāt IT jomā (IT – informācijas tehnoloģija (Bankavs 2003, 34)). Savukārt nereti sastopami tādi vārdi, kas varbūt ir skaidri konkrēto nozaru speciālistiem, taču nez vai visiem potenciālajiem darbiniekiem, un savā ziņā tie, kaut arī ietaupa vietu, lasīšanu apgrūtinā:

Aicinām darbā Bake-off/HoReKa tirdzniecības vadītāju; Pienākumi: informācijas sagatavošana DRN.

Vēl citi acīmredzami ir no svešvalodām (angļu valodas) aizgūti un latviešu tekstā neiederīgi saīsinājumi:

Izdevniecība «Dienas Bizness» aicina savā komandā žurnālistu (-i), kuru interesē PR, reklāmas un mārketinga nozare. Saīsinājums PR, spriežot pēc kopējā sludinājuma konteksta, ir angļu valodas *public relation*,

resp., latviski *sabiedriskās attiecības*, tāpēc jāsecina, ka saīsinājums šajā tekstā nav informatīvs. Teikumā *Prasības kandidātām: .. iemaņas darbā ar PC..* ir vēl viens saīsinājums no angļu valodas – *PC*, resp., *personal computer* (latviski *personālais dators* (Bankavs 2003, 56)), bet viss teksts ir latvisks. No citiem aktuāliem saīsinājumiem vēl minams *e-pasts*, kura vietā reizēm joprojām sludinājumos parādās angļu valodas variants *e-mail*.

Darba sludinājumu valodisko izteiksmi galvenokārt ietekmējis publicistikas, retāk – sarunvalodas vai zinātnes stils. Lietišķā un publicistikas stila elementu savienojumu var izskaidrot ar sludinājumu publicēšanu preses izdevumos, savukārt divu pārējo – ar tieksmi izteikties lasītājam tuvā, vai gluži otrādi – zinātniskā – valodā. Apkopojot savāktu un izanalizēto materiālu, jāsecina, ka kopumā sludinājumu valoda ir uzlabojusies, kļuvusi vairāk individualizēta, ar emocionālu nokrāsu. Ne visi aplūkotie gadījumi uzskatāmi par nopietnām valodas kultūras nepilnībām (tās acīmredzot vairāk pievērsušas uzmanību tāpēc, ka izlasīts daudz sludinājumu).

1. Bankavs, A. *Saīsinājumu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2003.
2. ESV – *Ekonomikas skaidrojošā vārdnīca latviski, angļiski, vāciski, franciski, krieviski*. Aut. kol. vad. R. Greviņa. Rīga : Zinātne, 2000.
3. LLVV – *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Zinātne, 1973.
4. Nītiņa, D. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2004.
5. Paegle, Dz., Kušķis, J. *Kā latvietis runā...: Praktiski ieteikumi valodas kultūrā*. Rīga : Zvaigzne, 1994.
6. PTSV – *Pedagoģijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Termini latviešu, angļu, vācu, krievu valodā. Aut. kol. vad. V. Skujiņa. Rīga : Zvaigzne ABC, 2000.
7. Pūtele, I. *Aktuālais profesiju nosaukumu veidošanā un lietošanā. Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 71.–75. lpp.
8. Rozenbergs, J. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1995.
9. Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
10. Skujiņa, V., Kvašīte, R. *Lietišķo teicienu vārdnīca*. Rīga : Zinātne, 1991.
11. Stengrevica, M. *Latviešu valodas aktuālās problēmas. Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 6.–10. lpp.
12. SV – *Svešvārdu vārdnīca*. Red. J. Balduncīks. Rīga : Jumava, 1999.
13. *Terminoloģijas jaunumi*. Nr. 1–13. Rīga : LZA TK, 2002–2006.

Diāna Laiveniece

Reportāža no notikuma vietas: priedēkļa *ie-* aktualizēšanās 21. gadsimta sākuma latviešu valodā

Kad tiek runāts par latviešu valodas attīstību, tad parasti tiek minēta leksika kā tā valodas daļa, kurā pārmaiņas ienāk visstraujāk un visvairāk. Līdzās jaunvārdiem kā katras valodas leksikas mainīgajai daļai vērojamas arī vismaz divas citas tendences — (1) jau esošo vārdu semantikas maiņa un (2) atsevišķu vārdu atvasināšanas paņēmieni, proti, atsevišķu afiksu izmantošanas, aktualizēšanās.

Ar esošo vārdu semantikas maiņu tiek saprasts process, kad labi zināmi vārdi iegūst jaunas nozīmes, piemēram, *sviests* vairs nav tikai pārtikas produkts, bet arī 'kas neveiksmīgs, nekvalitatīvs; nesakārtots' (Bušs, Ernstsone 2006, 457) un *jumts* vairs nav tikai ēkas daļa, bet arī 'kaut kas sargājošs; neoficiāla aizsargstruktūra' (Nītiņa 2004, 70). Tāpat jaunu nozīmi pēdējās desmitgadēs ieguvusi rinda citu vārdu: *aizkulisēs*, *ēna*, *karsts*, *ķēde* utt. Par šīm 21. gadsimta sākuma valodas jaunajām vēsmām zina visi, kam vien gadījies ielūkoties visnotaļ interesantajā Dainas Nītiņas darbā «Moderna cilvēka valoda» (Nītiņa 2004).

Runājot par atsevišķu atvasinājumu tipu aktualizēšanos, valodniece min vārddarināšanas piedēkļus *-um-* un *-īb-*, *-m-* un *-šan-*, kā arī piedēkļus *at-*, *pār-*, *uz-*, vēršot uzmanību uz šādi darinātu vārdu aktīvu savairošanos mūsdienu valodā. Vineta Ernstsone un Laura Tidriķe, runājot par vārddarināšanas tendencēm jauniešu valodā, par vairāk izplatītiem uzlūko piedēkļus *no-*, *iz-*, *at-*, *ie-*, *pa-* un *pie-* (Ernstsone, Tidriķe 2006, 37).

Bieži darbības vārdiem jeb verbiem, kas atvasināti ar piedēkļiem, vērojama leksiskās nozīmes pārnese, piemēram, *atmazgāt* 'legalizēt', *atslepenot* 'publiskot', *pārklāt* 'dublēt', *iesaldēt* 'apturēt; nelaist apgrozībā' u. tml. Vārddarināšanas līdzekļiem, proti, piedēkļiem, iepriekš minētajos avotos gan konstatēta tikai kvantitatīva (lietošanas biežuma) maiņa. Kvalitatīvas izmaiņas nav fiksētas, t. i., minētie

priedēkļi tiek izmantoti savās tradicionālajās nozīmēs, kas skaidrotas arī latviešu literārās valodas vārdnīcās.

Pārmaiņas, kas dažu pēdējo gadu laikā ir notikušas ar priedēkli *ie-*, uzlūkojamas ne tikai par kvantitatīvām, bet arī par kvalitatīvām. Par to liecina priedēkļa kā vārddarināšanas elementa pastiprināts izmantojums, kā arī priedēkļa nozīmes spektra paplašināšanās. Par kvalitāti un kvantitāti tad arī runāts šajā reportāžā, proti, par priedēkļa *ie-* lietojuma aktualizēšanos jaunā gadsimta sākuma latviešu valodā (darbības vārdos).

Kad pirmo reizi, šķiet, TV reklāmā, gadījās dzirdēt vārdu *ievērtēt*, likās, ka jādomā par kādu jaunu skolēnu sasniegumu vērtēšanas formu, kas laikam taču atšķiras no pierastās vērtēšanas, novērtēšanas un izvērtēšanas. Dzirdot šo vārdu biežāk un biežāk lietojam audiovizuālajos plašsaziņas līdzekļos un ar laiku saprotot, ka ar jaunu pedagogijas terminu tam tomēr nekādas saistības nav, bija jāpieņem, ka runa ir par jaunas nozīmes piešķirumu pašam priedēklim *ie-*, jo darinājumam *ievērtēt*, protams, ir sakars ar vērtēšanu pašā tiešākajā nozīmē. Bet — par visu pēc kārtas.

Vispirms statistika reportāžas tapšanas brīdī (2008. gada jūnijā), izmantojot, protams, lielākā latviešu jaunvārdu skaitītāja — interneta pārlūkprogrammas «Google» — meklēšanas rezultātus:

ievērtēt — 126 000,

ievērtē — 15 800,

ievērtējiet — 2800,

ievērtēju — 1930,

ievērtēšu — 499.

Iespaidīgi lietojuma rādītāji vārdam, kuru nevar atrast nevienā vārdnīcā — ne iespīestā, ne virtuālā.

Latviešu literārās valodas vārdnīcas 3. sējumā priedēklim *ie-* norādītas astoņas nozīmes, no kurām sešas — savienojumā ar verbu — norāda:

- 1) darbības virzību iekšā (*ieiet, iekļūt*),
- 2) to, ka darbības rezultātā kaut kas top (*iegravēt, iecirst*),
- 3) to, ka darbība tiek veikta, noris daļēji (*iedauzīt, iepļīst*),
- 4) uz darbības sākumu vai īslaicīgumu (*iegailēties, iesāpēties*),
- 5) uz darbības pabeigtību (*iegūt, ierasties*),
- 6) to, ka darbības rezultātā kas tiek padarīts derīgs kādam nolūkam (*ievalkāt, ienēsāt*) (LLVV III 1975, 216–217).

«Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas» I sējumā priedēklim *ie-* kā verbu atvasināšanas līdzeklim fiksētas piecas pamatnozīmes ar diferencētu vietas un ierobežojuma nozīmes dalījumu – pavisam astoņas nozīmes, kas būtībā neatšķiras no iepriekš minētajām (Mllvg I 1959, 352–353).

Vārds *ievērtēt* vārdnīcā nav fiksēts, tāpat kā neviena no minētajām priedēkļa *ie-* nozīmēm neatbilst vārda *ievērtēt* lietojumam šādos piemēros:

(1) *Ievērtējiet – zeķubikses ar rāvējslēdzēju!* (TV6, «Darma un Gregs», 29.01.2008.)

(2) .. *kamēr «parastais skatītājs» ļaujas izrādes jaunatklājumu priekam – kā Hamleta gadījumā, ievērtē kleites ..* (Normunds Naumanis. Atraitnes dēls Gaismas pilī. Kultūras Diena, 01.02.2008.)

(3) *Pirmie skatītāji filmu varēs ievērtēt jau Lāčplēša dienā.* (Radio Skonto, Rīta programma, 07.11.2007.)

(4) *Ievērtē kas lācītim vēderā.* (www.fixup.lv; saglabāta oriģināla interpunkcija, 18.07.2008.)

Visos šajos gadījumos, formāli skatoties, varētu lietot arī pierasto darbības vārdu *novērtēt* 'vērtējot atzīt, noteikt atbilstību kādām prasībām, normām' (LLVV V 1984, 745). Tomēr jādomā, ka šeit nav runa par pabeigtu darbību – dot vērtējumu piedāvātajai realijai: zeķubiksēm, kleitei (5., nevis literārās valodas normām atbilstošā 4. deklinācija! – starp citu, visai oriģināls apzīmējums Valmieras teātra izrādē redzamajiem kostīmiem), filmai un lāciša vēderam, t. i., piedāvātajiem video un trikiem. Drīzāk priedēklis *ie-* norāda uz aicinājumu iesaistīties vērtēšanā kā procesā, nesteidzoties ar sprieduma, t. i., vērtējuma, izteikšanu, lai gan ceturtajā piemērā vārda *ievērtēt* nozīmi var skaidrot arī kā sinonīmu vārdam *noskaidrot*.

V. Ernstsones un L. Tidriķes grāmatas «Jauniešu valoda» pielikumā «Vārdnīca «Iz jaunieša mutes»» darbības vārds *ievērtēt* skaidrots šādi: «(Izmēģināt un) dot savu vērtējumu» (Ernstsone, Tidriķe 2006, 151).

Citu skaidrojumu vārda *ievērtēt* nozīmei dod *Digg.lv mājaslapa*, aicinot:

Ievērtē un iegūsti yo – yo. (www.digg.lv)

un tālākā tekstā skaidrojot: «Var notestēt un pakomentēt jaunu intermeta saitu un dabūt yo – yo...» Tātad secināms, ka *ievērtēšana* ir sinonīms testēšanai kopā ar attiecīgu komentāru.

Tādas pārdomas par ievērtēšanu kā procesu, kas apvieno izmēģināšanu jeb testēšanu kopā ar sava sprieduma formulēšanu, raisās, raugoties no vienas puses. Bet, palūkojoties uz šo vārddarinājumu no otras puses, var mēģināt rast arī citus skaidrojumus: «Dažos ar priedēkli *ie-* atvasinātos verbos pabeigtības nozīme izsaka apmēram to pašu, ko verbs kopā ar vietniekvārdu *sev*, piem., *iegūt*, *iepirkt(ies)*, *iemantot*, *iegādāties* u. c.» (Mllvg I 1959, 353) Visos iepriekš minētajos piemēros vārda *ievērtēt* nozīmi varētu pieņemt — vismaz teorētiski — arī kā vārdu savienojuma *vērtēt sev* sinonīmu, proti, gūt priekšstatu «pašam priekš sevis» (pašam *sev*) par attiecīgās vērtējamās reālijas kvalitāti.

To, ka atšķirība starp vārdiem *ievērtēt* un *novērtēt* ir saskatāma vai vismaz domājama, apliecina arī reklāmu tekstu veidotāji, piedāvājot šo vārdu pāri, lai nošķirtu pircēja un pārdevēja darbības specifiku:

Kamēr ievērtēsiet jauno, mēs novērtēsim veco. (Portāls Delfi — BMW reklāma, 29.01.2008.)

Mašīnas iegāde ir nopietna lieta, un potenciālo braucamrīku nevar novērtēt ātri, tas jāievērtē krietnu laiku, turpretim lietotās mašīnas novērtēšana profesionālam pārdevējam ilgu laiku neaizņem –, iespējams, BMW reklāmas veidotājiem varētu būt bijuši tādi vai līdzīgi prātojumi par šo vārddarināšanas tēmu, bet tikpat labi var būt (un, visticamāk, tā arī ir), ka šāda valodnieciska prātošana raksturīga vien filologiem ☺, bet citi vienkārši lieto jaundzirdētu/jaunizlasītu vārdu, daudz nedomājot par tā dziļāko jēgu un atšķirību no citiem līdzīgiem vārdiem — nu, teiksim, līdzīgi tam, kā pēdējā laikā cilvēki, daudz nedomājot, viegli lieto pēkšņo popularitāti ieguvušo krievu-latviešu vārdu kopojumu *da jebkas*.

Priedēkļa *ie-* izplatīšanos valodas publiskajā telpā apstiprina arī virkne citu darinājumu, kuros gan visbiežāk izmantoti latviešu valodā nesen ienākušie slengismi *čekot*, *rullēt*, *tusēt* u. c., tādējādi paliecinot jau tā ne mazo latviešu valodas slengismu krājumu. Protams, slengs ir tas valodas lietojuma līmenis jeb, precīzāk, apakšsistēma, uz kuru attiecināt kādas literārās valodas normas būtu gan naivi, gan pretrunā ar pašu jēdzienu *slengs*, — sublīterārā leksika un citu sublīterāro valodas izteiksmes līdzekļu kopums, ko galvenokārt izmanto neformālā mutvārdu saziņā (VPSV 2007, 367). Tomēr ar priedēkli *ie-* darināto slengismu analīze uzrāda līdzīgas priedēkļa nozīmes paplašināšanās pazīmes kā no literārās valodas vārda *vērtēt* veidotais atvasinājums *ievērtēt*.

«Latviešu valodas slenga vārdnīcā» (Bušs, Ernstsone 2006) ir reģistrēti ap 90 priedēkļverbu ar *ie-*, piemēram, *iegruzīt* 'sarūgtināt; sagādāt rūpes', *iejaukt*, arī *ieņočit* 'iesist', *iespringt* 'sākt nervozēt' u. c. Jau esošo slenga vākumu naski izmanto filmu tulkotāji un reklāmtekstu autori:

- (1) *Džeik, iečeko – 150 km stundā!* (LNT, «Narkodīleris», 02.12.2007.)
- (2) *Iečeko jaunāko rudens modi!* (Radio Star FM, lielveikala reklāma, 04.10.2007.)
- (3) *Amigo neregāli zemi jaunie tarifi – iečeko!* (LNT, sarunu kartes «Amigo» reklāma, 10.02.2008.)
- (4) *Spēles, balvas un daudz kas cits – iečeko, jo es jau esmu tur.* (LNT, Coca-cola jaunās mājaslapas reklāma, 25.01.2008.)
- (5) – *Tēti, iečeko, kur var nopirkt foršākās lietas skolai!*
– *Paskatīsimies! Aha ...* (TV3, Jāņa Rozes grāmatnīcas reklāma, 10.08.2008.)

Vārda pamatā ir angļu *to check* 'kontrolēt; apturēt; apvaldīt; apstādināt; pārbaudīt; iegrozot' (Tilde, 2005), lai gan latviešu valodā šī slengisma lietojumam vērojamas leksiskās nozīmes nianšes. Pirmajā no piedāvātajiem piemēriem *iečeko* varētu būt lietots ar līdzīgu nozīmi kā *ievērtēt* (šajā gadījumā – mašīnas ātrumu), it īpaši, ja nav zināms plašāks konteksts, kādā šis teikums lietots. Taču tikpat labi vārda *iečeko* nozīmi var traktēt kā 'ņem vērā; uzmanies', līdz ar to teikums izskan nevis kā dižošānās (ar sasniegto ātrumu), bet kā brīdinājums. Savukārt nākamajos piemēros, šķiet, ir runa nevis par vērtēšanu, bet gan par pārliecināšanos, pārbaudi. Priedēkļa *ie-* nozīmi šajos vārddarinājumos varētu kvalificēt kā darbības pabeigtību (otrajā un trešajā piemērā) un kā darbības virzību iekšā (šajā gadījumā – jaunajā interneta mājaslapā) – atbilstoši jau vārdnīcā reģistrētajai 1. un 5. priedēkļa *ie-* nozīmei. Pēdējā piemērā vārds *iečeko* savukārt lietots ar nozīmi 'sameklē; atrodi'.

«Latviešu valodas slenga vārdnīcā» vārdam *iečekt* reģistrētas divas nozīmes (Bušs, Ernstsone 2006, 191):

1. Iegaumēt.
2. spec. Reģistrēt un nodot (bagāžu lidostā).

Jau minētajā grāmatas «Jauniešu valoda» pielikumā «Vārdnīcā «Iz jaunieša mutes»» vārds *iečekt* skaidrots ar sinonīmu *apskatīties* (Ernstsone, Tidriķe 2006, 150).

Iespējams, ka trešajā piemērā vārda *iečēkot* lietojums ir skaidrojams arī ar vārda *iegaumēt* nozīmi, bet ceturtajā un piektajā piemērā – ar vārda *apskaties* nozīmi, lai gan tie, protams, ir tikai minējumi.

Piemēri, kuros priedēklis *ie-* lietots savienojumā ar slengismu *rullēt*, kas pēdējos gados guvis pārsteidzošu un, šķiet, nepelnītu popularitāti, dod jaunus impulsus filoloģiskiem prātojumiem:

Kā man patīk šī dziesma – šitie mērgļi baigi ierullē. (LNT, «Mākslīgais skaistums», 17.12.2007.)

Ideja ierullēja, un īstā mīla bija atrasta. (TV3, Vivafresh reklāma, 18.03.2008.)

«Latviešu valodas slenga vārdnīcas» veidotāji vārdam *rullēt* konstatējuši divas nozīmes (Bušs, Ernstsone 2006, 408–409):

1. parasti tag. 3. pers. formā **rullē**, jauniešu runā. Būt veiksmīgam; izcelties.

2. Braukt.

Savukārt vārdam *ierullēt* norādīta tikai nozīme ‘uzbraukt (kādam šķērslim)’ (Bušs, Ernstsone 2006, 195), kāda nav konstatējama iepriekš minētajos piemēros. Pirmajā piemērā varētu runāt par vārda *rullēt* pirmo nozīmi – ‘izcelties’, bet otrajā piemērā vārdam *ierullēt* tomēr ir domāta kāda cita nozīme vai nozīmes nianse, piemēram, ‘ieieties, pakāpeniski nostiprināties’ (par ideju); arī šajā gadījumā līdzīgi kā dažos piemēros ar darbības vārdu *ievērtēt* vairāk gribas domāt par priedēkļa *ie-* lietojumu kā norādi uz procesu.

Šo pieņēmumu apstiprina arī nākamie reklāmtekstu piemēri:

Atkorķē un ietusē! (TV3, alus «T light» reklāma, 30.10.2007.)

Ja atbalsti, tad savējos; ja krāso, tad ar Caparol. Iefano par savām krāsām! (TV3, Caparol reklāma, 11.05.2008.)

Tuss, tusene, tusiņš, tūsīs, tūsīte – krievu vārdi *mycobka, mycobamь, mycobamься* latviešu valodā atspoguļojas plašā vārddarināšanas spektrā gan kā lietvārds, gan kā darbības vārds – *tusēt, tusēties, ietusēt, iztusēt, notusēt, patusēt*. Reklāmas sauklī lietotais atvasinājums *ietusēt*, protams, norāda uz kopā būšanu, biedrošanos tāpat kā pamatvārds *tusēt* ‘biedroties, satikties’ (Bušs, Ernstsone 2006, 525). Priedēklis *ie-* varētu būt lietots, lai norādītu uz procesu, bet tikpat labi tas var būt vārdam *tusēt* pievienots vienkārši valodas ritma dēļ: *at-kor-ķē* un *ie-tu-sē*. Bet kāpēc gan ne *patusē* vai *satusē*, vai *notusē*?

Atvasinājums *iefano* pirmajā brīdī šķiet kā krāsu firmas «Caparol» reklāmteksta veidotāju «pienesums» latviešu valodai, jo TV tas biežāk parādījās 2008. gada maijā līdz ar pasaules čempionātu hokejā. Tomēr bezkaislīgais vārdu reģistrētājs «Google» jau 2006. gada nogalē fiksējis *iefano* lietojumu *fizmati.lv* forumā:

Turklāt daudzi cilvēki nav tik ļoti iegrožoti kā citi un iefano morāli elastīgiem tekstiem un uztver tos kā savdabīgu humora paveidu. (kā uz to arī būtu jāraugās) (Saglabāta oriģināla interpunkcija un ortogrāfija.)

Priedēkļa lietojumam te motivācija grūti saskatāma, jo to pašu izteiktu sauklis *Fano par savām krāsām!* vai teikuma daļa *fano (par) morāli elastīgiem tekstiem*. Ja nu tomēr pieņemam, ka priedēklis *ie-* ir radusies jauna nozīme — norāde uz procesu, tad tā te ir konstatējama.

Un šīs valodas aktualitātes reportāžas nobeigumā vēl daži piemēri, kuros lietotie darbības vārdu atvasinājumi ar priedēkli *ie-* ir gan latviskas cilmes, gan vārdnīcās fiksēti (daļā gadījumu), tomēr tā lietojuma konteksts vedina domāt gan par priedēkļa *ie-* izmantojuma uzplūdiem, gan par kādu jaunu priedēkļa *ie-* nozīmi, ko valodas lietotāji, šķiet, nupat tikai atklājuši, tāpēc to lieto ar lielu prieku un skubu, tādējādi gan piešķirot jaunas nozīmes jau zināmiem un pierastiem vārddarinājumiem, gan veidojot gluži jaunus atvasinājumus.

– Tu vari **iepirkt**, piemēram, Latvijas Nacionālo operu.

– Nopirkt?

– Nopirkt.

(Radio Skonto, rīta programma [raidījuma vadītāju saruna par «Monopola» jauno versiju], 29.01.2008.)

Vārds *iepirkt* ar nozīmi ‘pērkot sagādāt, iegādāt (parasti daudz, arī krājumam, rezervei)’ (LLVV III 1975, 331) latviešu valodā nav nekas jauns, ja runā par kartupeļu vai malkas sagādi ziemei, tomēr nez vai cilvēki pirms desmit divdesmit gadiem vārdu *iepirkt* būtu lietojuši iepriekš citētā dialoga pirmajā teikumā. Šī vārda lietojuma apšaubāmību, raugoties no literārās valodas viedokļa (un radio rīta raidījuma vadītājiem taču būtu jārunā literārā valodā!), parāda arī dialoga turpinājuma saturs, proti, labojums, nomainot *iepirkt* ar *nopirkt*, un šī labojuma akceptējums. Tomēr daudzie dzirdētie sarunvalodas piemēri, kuros vārds *iepirkt* visbiežāk tiek lietots nebūt ne vārdnīcā fiksētajā nozīmē, tikai apstiprina pieņēmumu par priedēkļa *ie-* kā vārddarināšanas līdzekļa aktualizēšanos 21. gadsimta latviešu valodā.

Citi pēdējā laikā redzēti/lasīti/dzirdēti piemēri:

(1) *Vai esat **ieprātojie**, cik patiesas un ticamas ir dažādās idejas un ierosinājumi, kas jums izteikti un ko esat apsvēris aizvadītās dienas laikā?* (Džozefs Mērfijs. Tavs domu spēks, b. g., 50. lpp.)

(2) ***Ietestē** jauno MultiVides sadaļu.* (www.amigo.lv uzaicinājums, 12.07.2008.)

(3) *Man **jāievēlas** vēlēšanās.* (TV3 «Izredzētie: pasauli glābjot», 31.10.2007.)

(4) *Tu tik neaizmirsti **iepauzēt** un paēst kārtīgas vakariņas.* (LTV1, «Bīstamās mājsaimnieces», 25.01.2008.)

Vārds *ievēlēties* 2008. gadā pat tika ieteikts titulam «Gada nēvārds», tādējādi izraisot diskusiju portālā «Apollo»:

belly 09:35 09. Jan.

IEVĒLĒTIES ir normāls vārds, ko jūs tam piesienaties??? kāpēc nevar teikt ievēlēties vēlēšanos? Kā tad ir labāk? Iedomāties?

D. >> belly 12:30 09. Jan.

Labāk ir vienkārši VĒLĒTIES. Agrāk neteica «Ievēlies kaut ko!», bet «Vēlies kaut ko!»

Vabole >> belly 12:36 09. Jan.

Var vēlēties kaut ko un var ievēlēt, piem., deputātu Saeimā. Deputāts pats nevar ievēlēties. Tāda tā atšķirība latviešu valodā. (www.apollo.lv) (Saglabāta oriģinālrakstība.)

To, vai priedēkļa *ie-* nozīmes turpināsies plesties plašumā un mēs drīz jau izdzirdēsim vēl kādus jaunus darinājumus (piemēram, *iespriest, ielemt, iefinansēt, ielicencēt* utt. — nebeidzamas iespējas valodas lietotāju radošajai domai, un pirmie rezultāti jau redzami internetā, tiesa gan, gluži nelielā skaitā: vidēji trīs meklēšanas rezultāti katram vārdam), vai arī jaundarinājumu *ievērtēt* drīz atkal nomainīs klasiskais *novērtēt*, rādīs laiks. Tomēr tā ir patīkama sajūta — noķert aiz astes kādu valodas parādību tās uzplaukuma un ziedu laikos (varbūt īstie ziedu laiki priedēkļa *ie-* evolūcijai vēl tikai priekšā?), nevis atapties tad, kad viss jau ir noticis un pagājis, lai rakstītu par to kā par vēstures faktu, izsakot minējumus, kad un kā tas īsti sākās un bija, vai arī — teikt, ka tas viss jau ir tikai sarunvalodā un slengā, tātad — kāpēc par to lauzīt galvu? Šajā rakstā analizētie piemēri rāda, ka jaunas vai aktualizējošās valodas parādības vienlaikus izplatās gan

sarunvalodā, gan literārajā valodā, kas, no vienas puses, diemžēl apstiprina valodnieku bažas par valodas stilu robežu sabrukumu, bet, no otras puses, ļauj šo parādību vērtēt un analizēt plašākā kontekstā nekā tikai viena leksikas līmeņa robežās.

1. Bušs, O., Ernstsone, V. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga : Norden AB, 2006.
2. Ernstsone, V., Tidriķe, L. *Jauniešu valoda*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006.
3. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un literatūras institūts. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 3. sēj. Rīga : Zinātne, 1975.
4. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upīša Valodas un literatūras institūts. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 5. sēj. Rīga : Zinātne, 1984.
5. Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I daļa. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
6. LU Latviešu valodas institūts. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. autoru kolektīvs V. Skujiņas vad. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2007.
7. Nitiņa, D. *Moderna cilvēka valoda*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2004.

Teikuma vērsums un vārdu kārtā

Augustā gaiss kļūst mierīgs un dzidrs. Debess paceļas daudz augstāk, un saule savu ceļu meklē tuvāk apvārsnim. Viss jau ir sasildīts un nobriedināts. Vairs tikai jāizbalina miežu graudi un āboliem jāliek nosarkt, tad visi vasaras darbi būs galā. Saule pavisam varēs nolaisties apvārsņa malā, jo viņas tuvums vairs nebūs vajadzīgs. Vasarā uzkrātā gaisma visus pavādīs rudens tumsā un ziemas salā. Bet augustā saules vēl ir diezgan un saulainās dienas šķiet kā aizgājušās vasaras atbalss. Kaut atbalsij ir visas balss īpašības, trūkst tomēr tiešuma, kam modināt, satraukt, aizdedzināt. Visam jānobriest, jātop nopietnam, jo nemierīgais pavasaris un tveiksmīgā vasara atgriezīsies tikai citu gadu. Vēlīnā atvasara nekā vairs negrozīs, tikai apsildīs to, kas vasarā bija pārkarsis. Bet dzidrums, kas pacēlies gaisā no zemes līdz debesīm, paver acīm neskatītus tālumus un putnu spārnos modina aizlidošanas nemieru. Diezgan jau skraidīts un vidžināts, jātaupa spēki pāri kalniem un jūrām, kur būs atkal cita vasara. Dzelzceļa sliedes, kas vasaru nozuda dūmakās, tagad aizviļas tik tālu pasaulē, ka grūti noskatīties, jo viņas rauj tālumā, un tad nav labi, ja vēl kaut kas pie zemes saista. Sirdij tad šķiet, ka viņu raustītu gabalos un ka nemieru pārvarēt būs pavisam grūti.

Izlasījām vai pārskatījām teikumkopu, ar ko sākas Pāvila Rozīša romāns «Valmieras puikas». Kas šos četrpadsmit teikumus — trīs vienkāršus un vienpadsmit saliktus — citu ar citu saista? Kas tos vieno kopīgam komunikatīvam uzdevumam — apcerē par dabas norisēm paust, ko braucienā no Rīgas uz Valmieru izjūt skolotāja Rita Grava? Kas tos satur kopā un iesaista tekstā, un kas savukārt virza domu? Vai teikumus vieno un domu uz priekšu virza tikai tas, ka šie teikumi cits citam seko, — vai varbūt ir izmantoti arī kādi īpaši formālie līdzekļi?

Lai arī, tekstus lasīdami, parasti mēs tādu formālu saturētāju un virzītāju klātbūtnei nepievēršam uzmanību, gandrīz vienmēr tie tajos ir. Pirmām kārtām tā ir teikuma intonācija runas valodā un vārdu kārtā rakstos. Rakstu valodas teikumiem, kuru vārdkārtu neietekmē emfāze, vērsuma komponentu secība ir šāda: rakurss | tēma | rēma

(sk. *Vārdnīciņu*). Tēma teikumus «noenkuro» kontekstā vai tieši piesaista situācijai, kuru teikumkopa apraksta. Rakurss un rēma domu virza uz priekšu: rakurss (variēma) norāda, kādā jaunā aspektā teikums tēmu pavērs, bet rēma pauž jauno redzējumu, kādā tēma šajā rakursā atklājas.¹

Jo trāpīgāk runātājs/rakstītājs šos vērsuma signālus izmanto, jo pilnīgāk viņa teksts veic savu komunikatīvo uzdevumu — iedomāto paudumu novadīt līdz klausītāja/lasītāja apziņai. Te uzreiz jāmin otra puse: jo vērīgāk klausītājs/lasītājs šos signālus uztvers, jo pilnīgāk viņš paudumu saņems. Tādēļ daudz maz sarežģītāku teikumkopu no vērsuma viedokļa droši analizēt ir iespējams tikai klausītāja/lasītāja skatījumā, jo runātāja/rakstītāja nodomi var arī pilnīgi neizpausties vai arī pieļauj dažādu interpretāciju.

2. shēmā parādīsim, kāds ir romāna «Valmieras puikas» paša sākuma vērsums. Minētās atrunas dēļ tā, protams, būs analīze lasītāja uztverē un skatījumā. Tādēļ vispirms pievērsīsimies nevis šiem diskursa teikumiem (sk. *Vārdnīciņu*), bet gan vienkāršam «vārdnīcas teikumam», ko izlocīsim sešos dažādos pārstatījumos. Šis teikums būs *Meitene spēlē vijoli*, kas atrodams pirmajā no *Vārdnīcas* definīcijām.

Vārdnīciņa

arguments (angļu *argument*, vācu *Argument*, krievu *аргумент*) — teikuma loceklis, ko teikumā piesaista darbības vārds resp. izteicējs, — teikuma priekšmets, papildinātājs, apstāklis. Piemēram, *spēlēt* piesaista teikuma priekšmetu un papildinātāju: *Meitene spēlē vijoli*. (Visi skaidrojumi, izņemot «diskursa teikums», «diskurss», «emfāze» un «rakurss», ir no «Valodniecības pamatterminu skaidrojošās vārdnīcas», un to autore ir Ilze Lokmane.)

diskursa teikums — teikums, kas iesaistīts runātā vai rakstītā tekstā («dzīvē iegremdēts» teikums pretstatā «vārdnīcas teikumam»).

¹ Tam, ka līdzās tēmai un rēmai jārunā par vēl vienu teikuma vērsuma komponentu («pirmo tēmu»), jau 1973. gadā uzmanību pievērsa krievu valodniece Irina Kovtunova (*Ирина Ильинична Ковтунова*, 1926–2007). Starp citu, viņas 1976. gada grāmata «Mūsdienu krievu valoda. Vārdu kārtā un teikuma aktuālais dalījums» nesen iznākusi jaunā izdevumā (Ковтунова, 1973; Ковтунова, 2002).

diskurss (angļu *discourse*, vācu *Diskurs*, krievu *дискурс*) – saistītu izteikumu virkne; teksts; konkrēts valodas lietojums; runa (Svešvārdu vārdnīca, 1999).

emfāze (no grieķu *emphasis* ‘izteiksmība’) – īpašs kādas teikuma daļas izcēlums (parasti ar akcentu vai pārvirzījumu uz teikuma sākumu) jūtu un gribas izpausmes pastiprināšanai (Svešvārdu vārdnīca, 1999).

presupozīcija (angļu *presupposition*, vācu *Präsupposition*, krievu *предположение*) – izteikuma slēptais saturs resp. fona informācija, kas netiek tieši apgalvota un noliegumā saglabājas; piemēram, izteikumu *Jāņa suns ir gudrs* un *Jāņa suns nav gudrs* presupozīcija ir *Jānim ir suns*; izteikumu *Viņam izdevās to atrisināt* un *Viņam neizdevās to atrisināt* presupozīcija ir *Viņš centās to atrisināt*.

rakurss jeb **variēma** – izteikuma daļa, kas parasti atrodas izteikuma sākumā pirms tēmas un norāda, kādā aspektā tēmu tver rēma.

rēma (angļu *rheme*, vācu *rhema*, krievu *рема*) – izteikuma daļa, kas ir ziņojuma galvenais saturs un pauž informāciju par tēmu, piemēram, *Grāmata ir uz galda*. Rēma visbiežāk izsaka jauno informāciju un teikumos ar tiešo vārdu kārtu vienmēr ir beigās.

teikuma aktuālais dalījums (angļu *functional sentence perspective*, vācu *aktuelle Satzgliederung*, krievu *актуальное членение предложения*) – konsituatīvi nosacīts teikuma dalījums aktuālā un mazāk aktuālā informācijā, piemēram, *Tad Vinnijs Pūks // nokāpa lejā*. Aktuālā dalījuma komponenti ir tēma un rēma.

tēma (angļu *theme*, vācu *Thema*, krievu *тема*) – izteikuma daļa, kas ir ziņojuma sākumpunkts un pauž informāciju par ziņojuma priekšmetu, piemēram, *Grāmata ir uz galda*. Tēma visbiežāk izsaka jau zināmo informāciju, kam piesaista jauno informāciju, un teikumos ar tiešo vārdu kārtu tēma vienmēr atrodas sākumā.

Jāpiebilst, ka, sekojot līdzšinējai tradīcijai, vienkāršuma labad par tēmu, rakursu un rēmu šajā rakstā saukti ne vien attiecīgie vārdi un vārdu savienojumi, bet arī paši nojēgumi, ko tie atspoguļo (iespējamo pārpratumu risks nav liels).

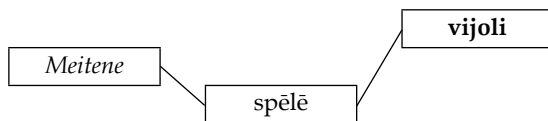
Pasaules valodniecībā teikuma vērsuma problēma nopietni pētīta, sākot ar franču ebreju filologa Anrī Veila (*Henri Weil*, 1818–1909) grāmatu «Vārdu kārtā senajās valodās salīdzinājumā ar mūsdienu valodām» (*De l'Ordre des Mots dans les Langues Anciennes Comparées aux Langues Modernes*, 1844). XX gs. 30. gados viņa atziņas aktualizēja čehu filologs Vilēms Matēziuss (*Vilém Mathesius*, 1882–1945), kas arī devis tagad populārāko teikuma vērsuma apzīmējumu — *teikuma aktuālais dalījums*.

Latviešu valodniecībā pētījumi šajā virzienā uzsākti samērā vēlu. Lai gan teikuma vērsuma jautājumam pievērsies jau Kārlis Milenbahs, tas nav aplūkots vēl pat akadēmiskās gramatikas 2. daļā «Sintakse», kur ir plaša apakšnodaļa «Vārdu kārtā vienkāršajā teikumā» (Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika 1962, 439–475). Pavērsienu šajā virzienā iezīmēja žurnālā «Karogs» publicētais Jāņa Valdmaņa raksts par teikuma aktuālo dalījumu (Valdmanis 1976) un viņa rakstītā apakšnodaļa «Izteikuma aktuālais dalījums» grāmatā «Latviešu valodas sintakse» (Ceplītis, Rozenbergs, Valdmanis 1989, 99–102). Teikuma vērsuma intonatīvā puse netieši skarta Laimdota Ceplīša un Noras Katlapes grāmatā «Izteiksmīgas runas pamati» (Ceplītis, Katlape 1968).

1. shēma: vienkāršākais teikuma vērsuma modelis

Shēmā lietoti divējādi izcēlumi. Tēma atstāta bez izcēluma, rakurss dots *kursīvā*, bet rēma — ar trekninātiem burtiem. Attiecīgi izcēlumi doti arī jautājumos, uz kuriem teikumi atbild. Papildus norādīts izteicēja *spēlē* saistījums ar argumentiem *meitene* un *vijoli*.

Teksta lasītājs savā iekšējā runā tēmu, rakursu un rēmu mēdz intonēt un to dara aptuveni tāpat, kā šo tekstu runādams. Tēma paliek neuzsvērtā (1. līmenis), rakursam ir vidēji spēcīgs uzsvars (2. līmenis), bet rēmu uzsver visspēcīgāk (3. līmenis). Shēmā tas parādīts ar vārdu izvietojuma augstumu.

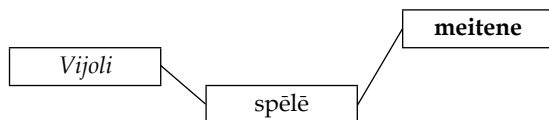

Ko spēlē meitene?

Presupozīcija: kaut ko spēlē arī cits vai citi situācijas dalībnieki.

Iespējamais konteksts: *Zēns spēlē klavieres, meitene spēlē vijoli.*

Tēma ir «spēlē», rakurss — *meitene*, rēma — **vijoli**.

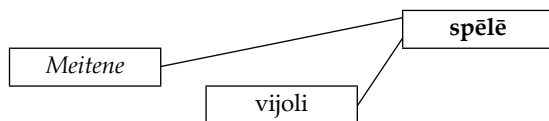

Kas spēlē vijoli?

Presupozīcija: kāds spēlē arī citu vai citus mūzikas instrumentus.

Iespējamais konteksts: *Klavīeres spēlē zēns, vijoli spēlē meitene.*

Tēma ir «spēlē», rakurss — *vijoli*, rēma — **meitene**.

Ko ar vijoli dara meitene?

Presupozīcija: kaut ko ar vijoli dara (piem., apbrīno, skaņo vai glabā) arī cits vai citi situācijas dalībnieki.

Iespējamais konteksts: *Tēvs vijoli kopj, meitene vijoli spēlē.*

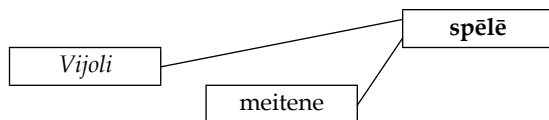
Vai meitene vijoli spēlē?

Presupozīcija: cits vai citi situācijas dalībnieki vijoli nespēlē.

Iespējamais konteksts: *Mājās parādījusies vijole. Tas nav greznuma priekšmets.*

Meitene vijoli spēlē.

Tēma abos gadījumos ir «vijoli», rakurss — *meitene*, rēma — **spēlē**.

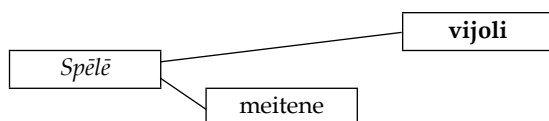
Ko meitene dara ar vijoli?

Presupozīcija: meitenei ir vijole, ko viņa varētu arī nespēlēt.

Vai vijoli meitene spēlē?

Presupozīcija: 1) citu vai citus mūzikas instrumentus meitene nespēlē; 2) ar citu vai citiem mūzikas instrumentiem meitene dara ko citu.

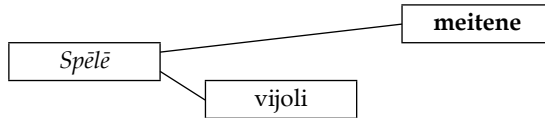
Tēma abos gadījumos ir «meitene», rakurss — *vijoli*, rēma — **spēlē**.

Ko meitene spēlē?

Presupozīcija: brīvajā laikā meitene muzicē.

Tēma ir «meitene», rakurss — *spēlē*, rēma — **vijoli**.

Kas vijoli spēlē?

Presupozīcija: kāds, kam ir sakars ar vijoli, to nespēlē.

Iespējamais konteksts: *Mājās ir dārga vijole. Spēlē vijoli meitene.*

Tēma ir «vijoli», rakurss — spēlē, rēma — **meitene**.

Kā redzam, mainoties teikuma vārdkārtai, kaut nedaudz mainās arī tā saturs. Šajā ziņā patiesībai neatbilst nereti dzirdamais apgalvojums, ka latviešu valodā vārdu kārtā esot brīva. Brīva tā ir tikai relatīvi, piemēram, salīdzinājumā ar angļu valodu, kur vārdu kārtā teikumā galvenokārt palīdz uztvert, kāds teikuma loceklis ir katrs tā vārds. Latviešu valodā, kur ir lokāmas vārdšķiras, tas ir vārdu galotņu uzdevums un vārdu kārtu var brīvi izmantot teikuma vērsuma norādīšanai.

Teikumi ir teksta sastāvdaļas. Runas un it īpaši rakstu teikumi lielākoties ir saprotami tikai kopā ar kontekstu. Doma, kas tajos izteikta, visā pilnībā ir uztverama tikai kopsakarā ar iepriekšējos un nereti arī nākamajos teikumos izteiktajām domām. Taču, kā redzējām aplūkotajās variācijās par meiteni, vijoli un spēlēšanu, tas nenozīmē, ka teikuma vērsumu nemaz nevarētu analizēt ārpus konteksta.

2. shēma: diskursa teikumu vērsums

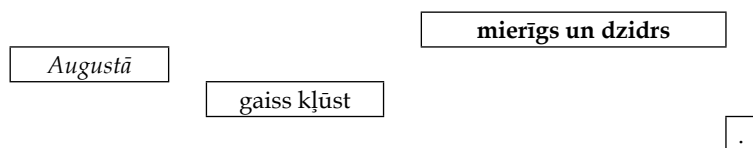
Augustā gaiss kļūst **mierīgs un dzidrs**. *Debess paceļas daudz augstāk*, un *saule* savu ceļu meklē **tuvāk apvārsnim**. *Viss jau ir sasildīts un nobriedināts*. *Vairs tikai jāizbalina miežu graudi un āboliem jāliek nosarkt, tad* visi vasaras darbi **būs galā**.

(Pāvila Roziša romāna «Valmieras puikas» sākums)

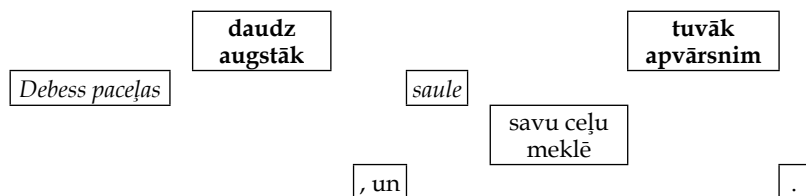
Šajā shēmā lietoti tādi paši izcēlumi kā 1. shēmā. Bez izcēluma atstāti teikumu elementi, kas teikumus «noenkuro» kontekstā vai tieši piesaista situācijai, kuru teikums apraksta: tie ir vārdi vai vārdkopas, kas izteic teikuma tēmu («gaiss kļūst», «savu ceļu meklē», «jau ir», «visi vasaras darbi»), palīgvārdi (saiklis «un») un pieturzīmes (punkts, komats). Savukārt kursīvā vai trekninātiem burtiem atveidoti vārdi, kas domu virza uz priekšu: kursīvā doti vārdi (*augustā, debess paceļas, saule, viss, vairs tikai, tad*), kas izteic teikumā izvirzīto

jauno tēmas rakursu un parasti mēdz atrasties teikuma pašā sākumā, bet trekninātiem burtiem – vārdu savienojumi (**mierīgs un dzidrs, daudz augstāk, tuvāk apvārsnim, sasildīts un nobriedināts, jāizbalina miežu graudi, āboliem jāliek nosarkt, būs galā**), kas pauzē jauno redzējumu, kādā tēma šajā rakursā atklājas (tā saukto rēmu), un visbiežāk mēdz atrasties teikuma pašās beigās. Attiecīgi izcelti arī teikumiem pievienotie jautājumi, uz kuriem tie atbild.

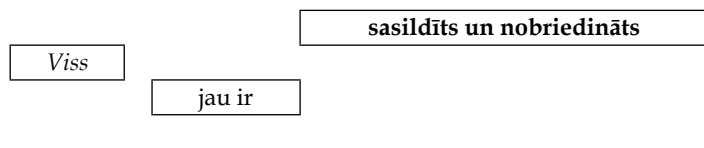
Tāpat kā 1. shēmā, norādīta arī teikuma intonācija runā. Tēma ir 1. līmenis, rakurss – 2. līmenis, rēma – 3. līmenis. Palīgvārdiem un pieturzīmēm atstāts nulles līmenis.

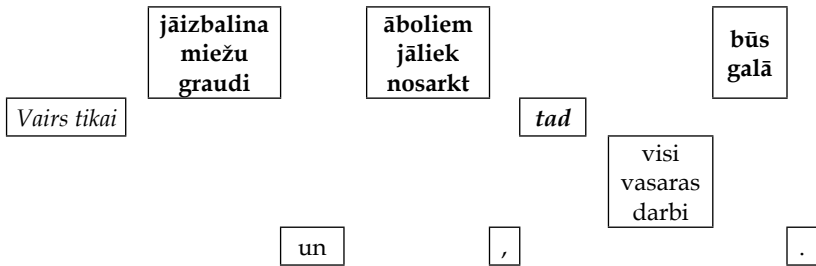
Kāds kļūst gaiss *augustā*? (Tēmu parasti nosaka kāda iepriekšējā teikuma saturs vai arī temats, kas «lidinās gaisā» – ir aktuāls vai mūžīgs. Pirmā teikuma tēma nereti pieteic visas teikumkopas tēmu vai arī ir atvedināta no tās. Šajā gadījumā tēma «gaiss» ir atvedināta no teikumkopas tēmas «dabas norises augustā».)

Kā *paceļas debess*? (Par tēmu kļuvis iepriekšējā teikuma rakurss «augustā», bet tā paliek neizteikta.) **Kur** savu ceļu meklē *saule*? (Tēma ir saturiski atvedināta no saliktā teikuma pirmā komponenta «debess paceļas daudz augstāk».)

Kas jau ir **izdarīts** *ar visu*? (Tēma «jau ir» ir saturiski atvedināta no iepriekšējā saliktā teikuma otrā komponenta «saule savu ceļu meklē tuvāk apvārsnim».)

Ko vairs tikai atlicis izdarīt? (Tēma ir «augustā», bet paliek neizteikta.) **Kas tad būs** ar visiem vasaras darbiem?

(Tēma «visi vasaras darbi» ir saturiski atvedināta no iepriekšējām rēmām «sasildīts un nobriedināts», «jāizbalina miežu graudi» un «āboliem jāliek nosarkt».)

Teikuma vērsums valodas praksē

Emocionāli neitrālā teikumā rakstu valodā vārdus vajadzētu virknēt tā, lai vārdu kārtā iespējami labāk iezīmētu teikumā paustās domas virzību. Ja šī norma bez redzama stilistiska nolūka nav ievērota, jēga var palikt neatklāta vai var būt atklāta grūti uztverami vai pārprotami. Īpaši svarīgi to ievērot zinātniskos un populārzinātniskos tekstos ar sarežģītu sintaksi. Tabulā doti daži populārzinātniska teksta piemēri, kuros vārdu kārtā teikumā nav komunikatīvi veiksmīga, un norādīts ieteicamāks variants (kas, protams, nav vienīgais iespējama).

T a b u l a. Vārdu kārtas pieskaņošana domas virzībai teikumā. Piemēri no populārzinātniska teksta molekulārajā bioloģijā.

Autora teksts

Mēs novērojam pašorganizēšanās procesu ribosomu abu sastāvdaļu izveidē.

Rodas deviņi jauni kodoni, kas kodē gan tikai sešas dažādas aminoskābes ģenētiskā koda daudzveidības dēļ.

Daži vīrusi spēj saistīt baktērijas gēnu un pārnest to uz citu baktēriju infekcijas procesā.

Iespējams labojums

Ribosomu abu sastāvdaļu izveidē mēs novērojam **pašorganizēšanās procesu**.

Rodas **deviņi jauni kodoni**, kas *ģenētiskā koda daudzveidības dēļ* gan kodē **tikai sešas dažādas aminoskābes**.

Daži vīrusi spēj saistīt **baktērijas gēnu** un *infekcijas procesā* to **pārnest uz citu baktēriju**.

Injicējot ekdisonu, zīdkāpura hromosomās novēro uzbriedumus. Tajos kļūst aktīvi gēni.

Šis informācijas materiāls nebūtu ietilpināms tajās DNS molekulās, ko glabā neironu kodoli.

Biosfēru gan darbina enerģija, kas radusies Saules vidienes kodolreakcijās, taču tā nenosaka dzīvo sistēmu struktūras īpatnības.

Visā dzīvajā dabā valda vienotības princips celulārajā organizācijā, vielmaiņas pamatprocesos, vairošanās mehānismos un iedzimtībā.

Injicējot ekdisonu, zīdkāpura hromosomās novēro **uzbriedumus**. Tajos gēni kļūst **aktīvi**.

Tajās DNS molekulās, ko glabā neironu kodoli, šis informācijas materiāls **nebūtu ietilpināms**.

Biosfēru gan **darbina enerģija**, kas radusies **Saules vidienes kodolreakcijās**, taču **dzīvo sistēmu struktūras īpatnības** šī enerģija **nenosaka**.

Visā dzīvajā dabā gan celulārajā organizācijā, gan vielmaiņas pamatprocesos, gan vairošanās mehānismos un iedzimtībā valda **vienotības princips**.

Nobeigumā – ieteikums no amerikāņu valodnieka Volasa Čeifa (*Wallace Chafe*, 1927) grāmatas «Jēga un valodas struktūra» (Chafe, 1971), kurā daudz vietas atvēlēts tēmai, rēmai un teikuma vērsumam:

Apziņā glabājas milzums zināšanu, un katrā atsevišķā brīdī apziņa attiecībā pret tām atrodas noteiktā stāvoklī. Piemēram, cilvēka domas var aktivizēt tikai nelielu daļu no šīm zināšanām. Valoda efektīvi darbojas, ja runātājs atceras, ka klausītāja apziņā ir tādi stāvokļi. Tikai tad, ja runātājs savu sakāmo pielāgos tam, par ko, viņaprāt, klausītājs attiecīgajā brīdī domā, teikto tas sapratīs bez traucējumiem.

1. Ceplītis, L., Katlape, N. *Izteiksmīgas runas pamati*. 2. izd. Rīga : Zinātne, 1968.
2. Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis, J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga : Zvaigzne, 1989.
3. Chafe, W. L. Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Point of View. *Subject and Topic* / Ch. N. Li (ed.). Academic Press, New York, 1976, p. 27-55. (Citēts pēc: Чейф, У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топики и точка зрения. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 11. Москва : Прогресс, 1982, с. 277-317).
4. Chafe, W. L. *Meaning and the Structure of Language*. Chicago, London : The University of Chicago Press, 1971. 370 p. (Чейф, У. Л. *Значение и структура языка*. Пер. с англ. Изд. 2. Москва : УРСС, 2003).

5. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. LPSR Zinātņu akadēmijas Valodas un literatūras institūts. 2. d. Sintakse. Rīga : LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1962.
6. *Svešvārdu vārdnīca*. J. Baldunčika redakcijā. Rīga : Jumava, 1999.
7. Valdmanis, J. Satura un sintaktiskās izteiksmes attieksmes prozā. *Karogs*, 1976, Nr. 10, 163.–167. lpp.
8. *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. LU Latviešu valodas institūts. Rīga, 2007.
9. Ковтунова, И. И. Порядок слов как предмет грамматического изучения. *Вопросы языкознания*, 1973, Nr. 4, с. 50–61.
10. Ковтунова, И. И. *Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение предложения*. Изд. 2-е. Москва : Эдиториал УРСС, 2002.

Vēlreiz par salikteņiem *debeszils*, *sniegbalts* un ...

Mūsu domāšana, ikdiena un arī mūsu valoda nav iedomājama bez sava pasaules redzējuma izteikšanas, bez lietu un parādību aprakstīšanas, bez vēlmes vārdiski iztēlot to, par ko mēs runājam, par ko priecājamies, par to, kas veido pasauli mums visapkārt. Daļu no šīs pasaules mēs valodiski izsakām ar īpašības vārdiem, kas apraksta un raksturo priekšmetu ārieni, to būtiskākās īpašības. Lielu šo īpašības vārdu daļu veido salikteņi, kuru pirmajā daļā ir lietvārds, bet otrajā — īpašības vārds. Minētie salikteņi galvenokārt apraksta priekšmetu un parādību krāsu, piemēram, *asinssarkans*, *citrondzeltenš*, *debeszils*, *salātzaļš*, *sniegbalts*, *tēraudzils*, tomēr starp tiem ir arī daži, kas sniedz informāciju par citām priekšmetu īpašībām (lielākoties fizikālajām), piem., *dimantciets*, *tēraudciets*, *ledusauksts*, *kristāldzidrs*, *kristāltīrs*, *kristālskaids* u. tml. Starp šādu salikteņu sastāvdaļām ir salīdzinājuma attieksmes (sk. Ēdelmane 1971, 75), pirmā to daļa konkrētizē salikteņa otrajā daļā nosaukto īpašību, vai arī (runājot par krāsu nosaukumiem) atklāj kādu specifisku īpašības vārda niansi, kas saistāma galvenokārt ar spilgtumu vai piesātinājumu (sal., piem., *zaļš* — *salātzaļš* resp. tieši tāds zaļās krāsas tonis, kas raksturīgs salātiem; *skaidrs* — *kristālskaids* — tieši tāds skaidrums, dzidrums, kas raksturīgs kristālam). Šī tipa salikteņu pirmajā daļā galvenokārt izmantotas valodas lietotājiem labi pazīstamas reālijas (*asinis*, *debesis*, *sniegs*, *zāle*, *akmens*, *tērauds* u. tml.), tomēr dažkārt (īpaši gadījumā ar krāsu nosaukumiem) lietotas arī svešākas, piemēram, *karmīns* — *karmīnsarkans*, *fuksijas* — *fuksijsarkans*, *mahagonijs* — *mahagonijsarkans*, *šarlaks* — *šarlaksarkans*, *kobalts* — *kobaltzils*, *lavanda* — *lavandzils*, *sērs* — *sērdzeltens*.

Samērā ilgu laiku, īpaši to parādīšanās pirmsākumos mūsu valodā, tādi salikteņi kā *debeszils*, *sniegbalts*, *tēraudciets*, *kristālskaids* u. tml. tika uzskatīti par darinātiem pēc vācu valodas parauga un tāpēc latviešu valodā nevēlamiem. Pirmie rakstā aplūkojamā

veida salikteni (resp. ar lietvārdu – pirmajā un īpašības vārdu otrajā daļā) – *sniegbalts, debesszils, purpursarkans* – ienāca latviešu valodā, burtiski tulkojot no vācu valodas salikteņus *schneeweiß, himmelblau, purpurrot*. Vēlākā laikā šie atsevišķie leksisko vienību tulkojumi kļuva par paraugiem jaunu salikteņu darināšanā (Mllvg I, 1959, 306).

20. gadsimta sākumā savā darbā «Dažādas valodas kļūdas» Jānis Endzelīns par šiem salikteņiem (un pēc analoga modeļa veidotajām vārdkopām) rakstīja: «.. *sniegbalts, debesszils, liķa bāls, ledus auksts, bum-bas veidīgs, dzīves priecīgs u. c.* Virsrakstā minētie un citi tiem līdzīgi savienojumi ir rupji ģermānismi, kas darināti pēc vācu *schneeweiss, himmelblau, leichenblass, eiskalt, kugelförmig, lebensfroh u. c.* Vācu valodā var vai katru adjektīvu tā savienot saliktenī ar iepriekšēju substantīvu, bet latviešu un krievu valodā tas nav parasts. Un kā krievi iztiek bez [šiem salikteņiem] .., tā arī latvieši var līdzēties bez nepareizām formām *debesszils, liķa bāls u. c.*» (Endzelīns, 1980, 39)

Tomēr, runājot par šo tēmu 20. gadsimta otrajā pusē, Alise Laua savā grāmatā «Latviešu leksikoloģija» atzīst: «Daudzi kalki (resp., vārdi vai vārdu savienojumi, kas veidoti pēc citas valodas vārda vai vārdu savienojuma parauga. – A. R.) ir tā iesakņojušies valodā, ka bez īpašiem pētījumiem tos nevar atšķirt no tīri latviskiem vārdu darinājumiem.. Vācu valodas ietekmē ir radušies kalki salikteni, kam pirmajā daļā ir lietvārds, otrajā – īpašības vārds, piemēram, *debesszils, purpursarkans, sudrabpelēks*. Sākotnēji latviskais izteiksmes veids ir tāds kā savienojumos *auksts kā ledus, balts kā sniegs* vai arī *ledus aukstumā, sniega baltumā*. Ilgu laiku šie kalki tika apkaroti, taču zināmu vietu literārajā valodā tie ir jau iekarojuši.» (Laua 1981, 136)

Arī Rūta Augstkalne savā rakstā «Par dažiem latviešu valodas salikteņu tipiem», kurā aplūkoti vairāki latviešu valodas salikteņu tipi un apkopots to lietojums latviešu žurnālos, šos salikteņus vērtē pozitīvi. Valodnieces apkopotajā materiālā konstatēti 53 saliktie krāsu nosaukumi ar lietvārda ģenitīvu pirmajā un īpašības vārdu otrajā daļā (piem., *linbalts, kaparbrūns, krējumdzeltens, piķmelns, apelsīnoranžs, ķieģeļsarkans, rubīnsārts, sudrabzaļš, ceriņzils*). Viņa norāda, ka «šie daļas valodnieku neatzītie saliktie krāsu nosaukumi dod iespēju izteikt ļoti dažādas nianšes, piem., sarkanajai krāsai to ir vairāk par desmit,» un piezīmē, ka rakstā fiksēta tikai daļa no valodā lietotajiem šāda tipa salikteņiem un ka tie plaši lietoti gan zinātnē, gan mākslā, gan ikdienas dzīvē, tādēļ būtu laiks beigt to apkarošanu (Augstkalne 1967, 239). Arī pārējos salikteņus ar lietvārda ģenitīvu pirmajā un īpašības vārdu otrajā daļā, dažādu citu īpašību apzīmētājus, kas radušies

vācu valodas ietekmē (piem., *granītciets, pērkondimdīgs, spoguļgluds, medussalds, zīdmīksts*), R. Augstkalne vērtē pozitīvi un atzīmē, ka tie jau nostiprinājušies latviešu valodā, tādējādi akceptējama to lietošanu (Augstkalne 1967, 240–241).

Visbeidzot, jau pašās 20. gadsimta beigās – 1993. gadā –, valodniece Inta Freimane darbā «Valodas kultūra teorētiskā skatījumā», minot profesora J. Endzelīna uzskatus šajā jautājumā, atzīst, ka tagad šie salikteņi atzīstami par mūsdienu latviešu valodu bagātinošiem un tādiem, kas ir atraduši savu vietu mūsdienu latviešu valodas sistēmā un latviešu literārajā valodā (Freimane 1993, 348; 363).

Zināmā mērā šāda viedokļu izmaiņa varētu tikt skaidrota ar to, ka 20. gadsimta 20. un 30. gados valodā vispār bija cita attieksme pret salikteņiem, no to veidošanas pārsvarā vairījās, vairāk lietojot attiecīgas vārdkopas.

Noliedzoša attieksme pret salikteņiem ar lietvārdu pirmajā un īpašības vārdu otrajā daļā vēl līdz šim saglabājusies vairumā trimdas latviešu sabiedrības. Piemēram, Amerikas Latviešu apvienības Latviešu valodas komisijas 1993. gadā izdotajā «Latviešu valodas vārdnīcā» tāda veida salikteņus kā *asinssarkans, debeszils, kristāltīrs* u. tml. meklēt velti.

Arī trimdas latviešu valodnieks Kārlis Draviņš savā rakstā «Dažas piezīmes par salikteņiem latviešu valodā» salikteņus ar lietvārdu pirmajā un krāsas nosaukumu otrajā daļā vērtējis galvenokārt kā nevēlamus un svešus. Viņš raksta: «.. jau visvecākajā .. latviešu grāmatā, 1585. g. katoļu katehismā .. uzejam arī saliktus svešvārdus, .. arī tāda tipa salikteņus kā *rožsarkans (rofecarkan, rofe scarkane)*.» (Draviņš 1992, 74) Uzskatot, ka katoļu katehisma autori salikteņu lietošanas un rakstīšanas ziņā sekojuši daudz senākiem, jau ilgi pirms tam iedibinātiem latviešu rakstības principiem, viņš norāda, ka šādi veclatviešu rakstu salikteņi darināti, tieši sekojot svešiem paraugiem (Draviņš 1992, 74; 80). Viņš tāpat norāda uz J. Endzelīna nostāju: «Vēlēdamies, lai mūsu valoda būtu tīra no visādiem nelatviskiem pieguļojumiem, J. Endzelīns daudzkārt tika aizrādījis, ka tādi salikumi kā *sniegbalts, asinssarkans* u. tml. ir pavisam neciešami ģermānismi. Endzelīna lielās autoritātes dēļ (un arī, viņa skolniekiem un skolniecēm kļūstot par Rīgas u. c. spiestuvju korrektoriem) šāda tipa salikteņu skaits mūsu rakstos visai saruka. Varēja pat gaidīt, ka šie ģermānismi iznīks pavisam, līdzīgi tam, kā izzuduši, piemēram, vārdi *bukštīrēšana, nēzdoks, spīzmane* u. tml.» (Draviņš 1992, 80)

Tomēr tā nenotika. Kāpēc? Kārlim Draviņam par to ir savs vie-doklis: «.. pārlūkojot latviešu pēdējo gadu desmitu izdevumus (50. un 60. gadu — aut.), šāda tipa salikteņus uzejam tur lielā skaitā. Latvijā iespīestos darbos tie, vērojams, jau pilnīgi legalizējušies.» Nepārprotami norādīdams uz šādu salikteņu izplatību kā negatīvu tendenci latviešu valodā, K. Draviņš tomēr atzīst to parādīšanos un izplatību arī trimdas autoru darbos, par piemēru minēdams, ka Jānis Klīdzējs raksta par *sudrabpelēko kleitu*, bet Linards Tauns pieminējis *ķieģēlsarkanus kokus, pienbaltas dienas*. Un tālāk: «Šī tipa salikteņi, kā to rāda pieredze, izveidojušies par visai dzīvīgiem, un paredzams, ka to lietošana mūsu valodā, nelūkojoties uz nelatvisko izcelsmi, nākotnē varētu vēl vairāk pieaugt. Iemesls tam meklējams lielajā iz-teiksmes līdzekļu ekonomijā, kas ar tiem tiek sasniegta, tā, piemē-ram, sakot ne *sarkans kā roze, tādā zaļumā kā sūna, sudraba baltumā, bet rožsarkans, sūnzaļš, sudrabbalts*, īpaši noderīgi šāda tipa salikteņi var būt, ja tie ir apzīmētāji, piemēram, *dāma vīnsarkanā tērpā sēdēja uz sola* (nevis *tērpā, kas bija sarkans kā vīns, vai tērpā vīna sarkanumā*) u. tml. Šāda izteiksmes īsuma dēļ daudzi autori tos bieži izmantojuši savos darbos.» (Draviņš 1992, 81)

Interesanta ir arī K. Draviņa versija par šo salikteņu ieviešanās motīviem: «Šādu salikteņu ieviešanos, šķiet, varētu būt sekmējuši arī tāmisko izlokšņu runātāji, kas vārdu galotņu nostrupināšanas dēļ tādus apzīmējumus kā, piemēram, *asins kāriģs* izrunā *aseņ kāriģs* (tā ap Talsiem), bet ātrā runā izrunā abus vārdus ar vienu pašu uz-svaru, t. i., saplūdzina kopā par vienu vārdu *aseņkāriģs*. Bez tam šo viegltāmisko izlokšņu runātāju valodā tādi vārdi kā *zaļš, zils, dzel-tens* utt. reizē ir ne vien adjektīvi, bet arī substantīvi, t. i., pašas krās-vielas nosaukumi. Tā Stendē dzirdēts: *man pietrūc(i)s zaļš* (= man pietrūcis zaļas krāsas); *atnes man vēl zi:l* (= zilu; zilu krāsu). Tādos apstākļos kādas krāsas nosaukums (piemēram, «sūnu zaļums») var tikt apzīmēts ar diviem vārdiem (*sū:n zaļš*), kas saplūst salikte-nī *sūnzaļš* u. tml. Reiz nu runāja *sūnzaļš, alkšņbrūns*, tad tālāk varēja rasties analogi darinājumi, piemēram, *kastaņbrūns, piķmells*, resp. *-meln*s utj.» (Draviņš 1992, 81; 82)

Pēc autores ieskatiem kāda vārda sveša cilme vien nevar būt par pamatu, lai pret to vērstos. Jāņem vērā arī aizgūtā vārda nepiecie-šamība valodā, kā arī tā spējas iekļauties vienotā aizguvējvalodas sistēmā un struktūrā. Nenoliedzami, jāņem vērā arī tas, ka, pieļaujot viena šāda darinājuma akceptēšanu, var ieviesties arī pārējie, kā tas ir noticis gadījumā ar salikteņiem *debeszils, sniegbalts, kristāltīrs* u. tml.

Kāpēc mūsu valodā ienāca šie sākotnēji apkarotie, bet vēlākā laikā bieži lietotie un ikvienam valodas lietotājam tik labi zināmie salikteņi?

Pēc citu valodu parauga darinātie aizguvumi latviešu valodā 20. gadsimta pirmajā pusē galvenokārt radušies krievu un vācu valodas ietekmē. 19. gadsimtā un 20. gadsimta sākumā latviešu literārajā valodā kalki tika aizgūti galvenokārt no vācu valodas, vēlākā laikā — no krievu un citām valodām. Rakstā aplūkotie salikteņi latviešu valodā galvenokārt ienākuši no vācu valodas (piem., *himmelblau* 'debeszils', *schneeweiß* 'sniegbalts', *grasgrün* 'zāleszaļš, gaiši zaļš', *pechschwarz* 'piķamelns', *silbergrau* 'sudrabpelēks', *stahlhart* 'tēraudciets', *steinhart* 'akmensciets', *kristallklar* 'kristālskaids' (GDF; Tildes vācu-latviešu vārdnīca).

Interesanti atzīmēt: kaut arī 1585. gada Katoļu katehismā ir atrodamī līdzīgi salikteņi, tendence veidot šādus salikteņus nav novērojama 17. un 18. gs. vācu autoru divvalodu vārdnīcās. Tā, piem., 1638. gada Georga Mancela vārdnīcā *Feuerroth* tulkots *sarkans kā uguns* (Mancelis 1638, 59), attiecīgi 1789. gada Gotharda Frīdriha Stendera vārdnīcā *Feuerroth* — *sarkans kā uguns* (Stenders 1789, 239), *rosenroth* — *sarkans kā jauna rozīte* (Stenders 1789, 485), *kohlschwarz* — *melns kā ogle*, *pechschwarz* — *melns kā piķis* (Stenders 1789, 528), *kreideweiß* — *balts kā krīte*, *schneeweiß* — *balts kā sniegs* (Stenders 1789, 692). Pat 1880. gada Kārļa Kristiāna Ulmaņa un Gustava Bražes vārdnīcā tādi vācu valodas salikteņi kā *eisengrau* un *eisgrau* tulkoti, izmantojot nevis salikteņus, bet gan salīdzinājuma konstrukcijas attiecīgi '*pelēks kā dzelzis*' (Ulmanis, Braže 1880, 236) un '*pelēks kā ledus*' (Ulmanis, Braže 1880, 237).

Negatīvā attieksme pret šiem salikteniem radās laikā, kad to vēl bija pavisam maz, turpretim tagad tie kļuvuši par neatņemamu latviešu valodas sastāvdaļu. Galvenais iemesls visticamāk ir tas, ka mūsu dienās (atšķirībā no 19. gs. un 20. gs. sākuma) latviešu valodas lietotāju vidū vācu valodas pratēju skaits ir samērā neliels (turpretim šo salikteņu rašanās pirmsākumos vācu valoda bija ļoti izplatīta un tās pratēju bija daudz, īpaši inteliģences vidū), tādējādi šie salikteņi vairs netiek uztverti par svešiem un latviešu valodas sistēmai neatbilstošiem. Jāpiezīmē turklāt, ka šī tipa salikteniem piemīt gan nozīmes, gan vārddarināšanas precizitāte un tie spēj paši radīt jaunus modeļus, kā arī gramatiski asimilēties aizguvējvalodā. Par šo faktu nenoliedzami liecina aplūkojamo salikteņu biežais un daudzpusīgais izmantojums gan visos rakstu valodas žanros (sākot no

literāriem darbiem, beidzot ar reklāmu un sludinājumu tekstiem), gan tulkojumos no citām valodām, gan arī mutvārdu komunikācijā. Kādā avotā izteikts arī šāds viedoklis: «Normāla cilvēka acis spēj atšķirt tuvu 20 000 dažādu krāsu toņu, bet cilvēku vārdu krājumā ir tikai kādi 20–25 sākotnējo krāsu nosaukumi. Tad nu jāizlīdzas ar dažādu augu, dabas parādību, minerālu, dārgakmeņu u. c. papildinājumiem: rudzupuķu zils, debeszils, pieneņu dzeltens, koraļlsārts, ceriņviolets, ķieģeļsarkans, rubīnsarkans, lašsārts utt.» (Aldonis Vēriņš, 10.06.2008.)

Ilustrācijai sniegšu dažus piemērus, kas parāda rakstā aplūkojamo salikteņu lietojumu gan tiešā, gan pārnēstā nozīmē (labākai pārļūkojamībai izvēlēts dalījums pēc adjektīva alfabēta secībā):

auksts

*Centieties, lai ēdiens nebūtu **ledusauksts** vai ļoti karsts .. vienlaicīgi ēdot gan karstu, gan aukstu.., jūs nopietni kaitējat saviem zobiem.*
(www.medicina.lv/lat/second4.php?page=news&id=1528 — 30k, 12.06.2008.)

balts

*Uz pusdienu galda, kas piemērots vairāk nekā divpadsmit ēdējiem, uzklāts **sniegbalts** lina galdauts ar izšuvumiem un atrodas liela vāze.*
(www.pilis.lv/c_zinas/zinja.php?id=1952 — 16k, 02.06.2008.)

*Vāvere divreiz gadā maina kažoku, vasarā «valkā» rudu, ziemā brūni pelēcīgu. Gaišs, gandrīz **krēmbalts**, paliek vienīgi vēderiņš.*
(www.edruva.lv/?kas=news&readmore=6320 — 27k, 29.05.2008.)

brūns

*Daudzviet rēgojās milzu bedres, kas bija pieplūdušas ar **kafijbrūnu** ūdeni.*
(www.historia.lv/publikacijas/narativ/okup/sprogis.htm — 44k, 10.06.2008.)

ciets

***Dimantciets** tūlītējs nagu stiprinātājs. Aptur nagu lūšanu!*
(www.cosmetics.lv/lat/catalogue/handandnailcare/?124062 — 53k, 20.05.2008.)

*Latvieši parādīja, ka viņi ir **tēraudcieti** karotāji, viņi apliecināja tiesības būt saimniekiem savā zemē.*
(www.republika.lv/?id=article&nid=1923 — 42k, 29.05.2008.)

dzeltens

Šoreiz lielie vīna svētki notiek Hesigheimas pilsētiņā. No piedāvātajiem dažnedažādajiem vīniem izvēlos vienu glāzi .. Traminer Auslese – no atlasītām pārgatavām ogām, viegli salds un **saulesdzeltens** baltvīns.

(www.impro.lv/?selected=articles&artId=CPVACIJA5 – 26k, 01.06.2008.)

Pa plato asfaltu plūda, cik nu vien krāsu ir, tik dažādas automašīnas, no **citrondzeltena** sporta vāga līdz melnam, garam limuzīnam ar ļoti ievērojamas personas īsu numuru. (Dz. Sodums, 1959)

Pie tās [pirts] paugurs veļas lejup un, uz zemas terases ozolu birzī, atstājot puķainu, saaugušu zāli, izbeidzas **sviestdzeltenās** smiltīs upes pašā krastā. (G. Repše, 1996)

dzidrs

Šeit ir lieliskas, smilšainas pludmales un **kristāldzidrs** ūdens, kas sniedz brīnišķīgu iespēju nodarboties ar dažādiem ūdenssporta veidiem. (www.ar-tur.lv/lat/greece-crete/ – 18k , 06.06.2008.)

melns

.. [kurmim] priekšējās vidēji garas, bruņotas ar milzīgām, uz āru izvērstām plaukstām; pakalējās īsas – nav vērts mērit; apmatojums – **ogļmelns**..

(www.videsvestis.lv/content.asp?ID=79&what=25 – 23k, 12.06.2008.)

Fjordi un neapdzīvotie fjelli, tundras priedes un **asfaltmelnās**, pat acij grūti pievaramās klintis.. [Norvēģijā] (G. Repše, 1996)

pelēks

.. dzeltenbrūnie dekoratīvo gurķu staipekņi sētu režģos, reta dūmu strūkliņa **svinpelēkajās**, smagajās debesīs – tas kopā radija īpašu pamestības, vientulības un arī drūvainas pievilcības gaisotni. (A. Auziņš, 1994)

sarkans

Paliec **asinssarkana** un sāja / Tā kā dzērvene, kas nav vēl sala plaucēta, / Paliec mana trimda, mana māja, / Murgos mierini un miegā traucē. (O. Vācietis)

Ja apspalvojums [krustknābim] ir koši oranžs vai pat **purpursarkans**, jūs redzat vīriešu dzimuma putnu kāzu tērpā.

(www.videsvestis.lv/content.asp?ID=66&what=24 – 18k ,18.05.2008.)

Latvijas Republikas karogs ir **karmīnsarkans** ar baltu svītru vidū. Sarkano un balto svītru platuma attiecība ir 2:1:2.

(www.pirmaismiljons.lv/jalaktivitates/Documents/Macibu%20gramatas/6kl_Es_Latvija.pdf)

Admirāļu iela mūs sagaida pieputējusi, nav ne smakas no vēja, oša zaļos iekārtas **aveņsarkans** celofāna maisiņš, bet debesīs lidmašīnas slieķi. (www.satori.lv/raksts/izdruka/259 — 15k, 01.06.2008.)

Beidzām CCCP [PSRS] laikus ar **ķiršsarkanām** pasēm un melnbaltiem foto. Tad pa vidu LR bija gan krāsaini foto, gan zila pase. Un atkal ir ķiršsarkana pase un melnbalts foto. Vai mēs jau laicīgi gatavojamies jaunam okupācijas periodam?

(www.tvnet.lv/onlinetv/lnt/balss/comments.php?oid=311108&tab=news — 77k, 12.06.2008.)

Kalnam plecos **ugunssarkans** mētels, Silti ietinies viņš līdz pat galvai, Melna cepure no dūmu blāķiem Izrotāta iesarkanām spalvām .. (Rainis, dzīves laikā npublicētie dzejoļi)

Gatavai karkade tējai ir skaista, **rubīnsarkana** krāsa un ļoti patīkama, saldskāba garša.

(www.irlaiks.lv/drinks/otherdrinks/nonalko/article.php?id=510516 — 21k, 10.06.2008.)

sārts

Rīts bijis skaidrs, pie debesīm zvaigznes, mēnesnīca, viegls sals. Taču šķērsām debesīm virzienā no austrumiem uz ziemeļrietumiem stiepiens plats **aveņsārts**, **asinssārts** loks. (Kazdandznieki novēro spilgtu ziemeļblāzmu, <http://www.media.lv/ko200111/011107/07.htm>, 24.05.2008.)

tīrs

Cilvēciņ mīlo, parādi man kaut vienu politiķi, kurš būtu **kristāltīrs** un bez savtīgām interesēm!

(www.apollo.lv/portal/news/articles/122797?comm_page=1 — 40k, 12.06.2008.)

zaļš

Spiegdamas kliegdamas zilītes plīvo apkārt, dzīvas, dziļi — īvas, dziļi — ī — īvas, aizdedz puteni **olīvzaļām** ugunīm. (R. Ezera, 1994)

Daudzkrāsaina ainava – **salātzaļi** rīsu lauki, cukurniedru un kukurūzas biezokņi, kafijkoku un tējas plantācijas ..
(www.tbs-travel.lv/?page=country&id=70 – 22k, 06.06.2008.)

zils

Veča kabatā hlorofils tek pa līčloču lapu. Ja tavs sapnis ir Gaismas pils, veča sapnis – kalns **mežuzils**. (J. Peters, 1979)

Dāsnā daba Jaunzēlandes krāšņajā ainavā neaizmirsā iekļaut arī vairākas silikātu terases .. terasēs lēnām, baseinu pēc baseina krita lejā .. **debeszils** ūdens.

(mapx.map.vgd.gov.lv/geo3/Ukr/Pamatlapas_Slices/Arzemes_L/Taravera_L.htm – 6k, 10.06.2008.)

Beidzot starp kalniem iekrāsojas **jūraszils** horizonts. Aiz katra šaurā ceļa līkuma aizvien plašāk izplešas Adrijas ņirbošais klajums.
(www.apollo.lv/portal/articles/108817 – 48k, 12.06.2008.)

Tur tiešām ir septiņi ezeri, kas atrodas pārdesmit metrus viens no otra, taču ir ļoti atšķirīgi: viens dzidri melns, otrs **tirkīzils**, trešais – zaļš.
(www.tvnet.lv/izklaide/fun/tourism/article.php?id=285132 – 142k, 12.06.2008.)

Kā apliecina šie un vēl daudzi citi neminētie piemēri, rakstā aplūkojamais aizguvumus piemēklējis visnotaļ pateicīgs liktenis – svešā parauga izjūta ir izzudusi un tie ir asimilējušies valodā. Nevaram aizmirst faktu, ka sākotnēji visi mūsu valodā ienākušie aizguvumi faktiski bija kalki, taču tie, kas tik atzīti par labiem un organiski iekļāvās aizguvējvalodas sistēmā, ar laiku kļuva nemāmi, līdz pavisam zaudēja kalku statusu. Acīmredzami tā noticis arī ar *debeszils* un *sniegbalts* veida salikteniem, kas sākotnēji nonāca mūsu valodā kā svešķermeņi, bet ar laiku tika novērtēti kā nepieciešami, ērti lietojami, kompakti un piemēroti un bieži vien aizstāja agrāk lietotās un nenoliedzami neērtākās salīdzinājuma konstrukcijas (*zils kā debesis, sarkans kā asinis*) un vārdkopas (*debesu zilumā, asins sarkanumā*).

Nevar noliegt, ka aizvien valodā minētā tipa salikteņu vietā tiek lietotas salīdzinājuma konstrukcijas, piemēram, *sarkans kā biete, zaļš kā zāle, dzeltens kā saule* u. tml. Tas redzams arī piemērā no literatūras, kur salīdzinājuma konstrukcijas izmantotas ļoti

blīvi, bet precīzākais krāsas apzīmētājs tomēr izrādās ar salikteni izteiktais:

Pēkšņi atceros, kā, ejot pie acu ārsta, uzgaidāmajā telpā māte man liek sakopot redzesspējas un koncentrēties, iedomājoties sarkano krāsu. Aizvērt acis un iedomāties. Pēc tam esot ļoti skaidra redzēšana.

«Kā bietes?» es jautāju.

Kaut mamma sarunājas ar blakussēdētāju, viņa noraidoši papurina galvu.

«Kā arbūza mīkstums? Mamm-mū!»

«Vai kā stārķa kājas?»

«Kā suņa mēle?»

«Kā Dēzijas tantes lūpas?»

«Kā mežrozīšu augļi?»

«Kā magones?»

«Kā mušmires?»

«Kā zemenes, ķirši, jānogas, brūklenes, dzērvenes, avenes?»

«Kā indīgā ābola pusīte?»

«Kā tikko nobrāzts ceļgals?»

«Kā saules mirstamstunda?»

Pie «mirstamstundas» māte man beidzot pievērš uzmanību.

«Turi acis ciet un iedomājies **karmīnsarkano**. Ne par ko citu nedomā, turi ciet, tomēr redzi **karmīnsarkano**.» (G. Repše, 1998)

Salīdzinājuma konstrukcijās izmantotās reālijas bieži kalpo par attiecīgā tipa salikteņu pirmās daļas elementiem. Šādi salikteņi tomēr tiek lietoti biežāk par analogu krāsu apzīmējošajiem ar salīdzinājuma konstrukciju izteiktajiem krāsu nosaukumiem vai vārdkopām, īpaši tas novērojams jaunākajā laikā (20. gs. otrā puse/ 21. gs. sākums).

Nobeigumā gribētos piebilst: kaut arī rakstā aplūkotie salikteņi ir atzīstami par valodas lietotāju akceptētiem, lietošanā iecienītiem, latviešu valodā organiski ieaugušiem un mūsu valodu bagātinošiem, ienākot aizvien jauniem šī modeļa salikteņiem, to lietderība un pierība latviešu valodai būtu aizvien no jauna vērtējama un vērtējama. Kaut arī šādu salikteņu darināšanas sistēma ir izveidojusies un pēc tās veidotos jaunos darinājumus vairs nevarētu noraidīt, nevajadzētu arī nekritiski pieņemt jebkuru no tiem (īpaši tas attiecināms uz kristālskaidrs, tēraudciets veida salikteņiem).

1. Augstkalne, R. Par dažiem latviešu valodas salikteņu tiptiem. *Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pēteru Stučkas Latvijas Valsts universitātes Zinātniskie raksti*. LX sējums, 9. A laidieni, 1967, 225.–249. lpp.
2. *Catechismus Catholicorum* [Vilne Pille... 1585] (Pārspiedums A. Gintera izdevumā *Altlettische Sprachdenkmäler*)... I, Heidelberg, 1929.
3. Draviņš, K. Dažas piezīmes par salikteniem latviešu valodā. *Valodas jautājumi*. Rīga : Avots, ALA un PBLA kultūras fonds, 1992.
4. Ēdelmane, I. Krāsu nosaukumi latviešu valodā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 7. laidieni. Rīga : Liesma, 1971, 73.–85. lpp.
5. Endzelīns, J. Dažādas valodas kļūdas. *Darbu izlase III*, 2. daļa. Rīga : Zinātne, 1980, 9.–45. lpp.
6. Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā: mācību līdzeklis latviešu valodas specialitātes studentiem*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
7. *Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin. München. Wien. Zürich. New York : Langenscheidt, 2003.
8. *Latviešu valodas vārdnīca*. Amerikas Latviešu apvienība. 1993.
9. Laua, A. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga : Zvaigzne, 1981.
10. Mancelis, G. *Lettus /das ist Wortbuch/ Sampt angehengtem täglichem Gebrauch der Lettischen Sprache; Allen und jeden Aufßeheimischen/ die in Churland/ Semgallen und Lettischen Liefflande bleiben/ und sich redlich nehren wollen/ zu Nutze verfertigt/ Durch Georgium Mancelium Semgall der H. Schrifft Licentiatum &c. Erster Theil. Cum Grat. & Priv. S. R. M. Svec. Gedruckt und verlegt zu Riga durch Gerhard Schröder Anno M. DC. XXXVIII [1638]*
11. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika*. I. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959.
12. Stenders, G. F. *Lettisches Lexikon*. 1789.
13. Tilde — Tildes vācu-latviešu vārdnīca, 2003.
14. Ulmanis, K. K., Braže, G. *Lettisches Wörterbuch von Ulmann und Brasche. Zweiter Theil. Deutsch=lettisches Wörterbuch*. Riga u. Leipzig : 1880.

Māris Baltiņš

Daži latviešu terminoloģijas saskaņošanas centieni līdz 1918. gadam

Latviešu terminoloģijas vēsturi, tāpat kā visas latviešu valodas vēsturi, iespējams loģiski iedalīt atbilstoši nācijas sociālajai un politiskajai vēsturei vai, citiem vārdiem, atbilstoši tam, kādās socio-lingvistiskās funkcijās valoda tika lietota katrā laikmetā. Līdz ar to varam nosacīti šķirt piecus atšķirīgus attīstības posmus: (1) no pirmajiem rakstu pieminekļiem līdz XIX gadsimta vidum; (2) no XIX gadsimta vidus līdz 1918. gadam; (3) no 1918. līdz 1944. gadam; (4) no 1944. līdz 1990. gadam un (5) kopš 1990. gada. Turklāt visstraujākā terminoloģijas attīstība norisinās katra posma pirmajos gados, jo tad, būtiski mainoties kā sociālpolitiskajām reālijām, tā valodas socio-lingvistiskajām funkcijām, ievērojami pieaug sabiedrības valodiskās vajadzības pēc jauniem terminiem. Kaut gan jaunu terminu ieteikšana ik reizes galvenokārt kalpojusi praktisku mērķu sasniegšanai (proti, tā vai cita jēdziena precīzai izteikšanai), tomēr tai ik reizes piemītusi arī nosacīti plašāka funkcija, kas ļāvusi apliecināt latviešu valodas bagātību un izteiksmes precizitāti.

Apzinoties, ka termini var rasties tikai tad, kad rodas vajadzība pēc to lietojuma, iespējami trīs visai atšķirīgi terminrades modeļi atkarā no ieteikumu veidošanās rakstura un to ieviešanās procesa norises:

- autoritatīvais (šai gadījumā citu atzīts un respektēts kāds nozīmīgs nozares lietpratējs vai valodas kopējs šī vārda plašākajā nozīmē izveido terminu sistēmu, kuru citi speciālisti visumā akceptē un turpina attīstīt);
- paralēlais (daudzi autori neatkarīgi cits no cita iesaka dažādus variantus tā vai cita jēdziena apzīmēšanai, bet terminu sistēmu turpmāk veido katra veiksmīgākie un citu akceptētie varianti, tomēr šajā gadījumā nereti iespējamās būtiskas visas terminu sistēmas svārstības un tiek apgrūtināta stabilākas terminoloģiskās

tradīcijas veidošanās, it sevišķi gadījumos, kad vienošanās par kopīgu terminoloģiju jāpanāk vairāku nozaru starpā;

- koordinētais (terminu sistēma jau no paša sākuma veidojas kā vairāku ieinteresētu lietpratēju kopdarbs, kuri saskaņo savus viedokļus pirms tā vai cita termina ieteikšanas).

No valodas attīstības viedokļa pirmais modelis visdrīzāk iespējams gadījumos, kad top pirmie plašākie darbi kādā zinātnes nozarē (pirmās mācību grāmatas, pirmie plašākie populārzinātniskie apcerējumi) vai kad valoda sāk pildīt tai agrāk nebijušas sociolingvistiskas funkcijas, piemēram, tūlīt pēc Latvijas valsts proklamēšanas, kad bija jāvienojas pat par tik vienkāršām lietām kā armijas komandām karaspēka parādes laikā (Plensners 1978, 187–190). Visos citos gadījumos biežāk nākas vērot otro modeli, lai kādi arī būtu tā trūkumi, kuru tikai vēlāk apzinātas un mērķtiecīgi virzītas terminrades gadījumā pēc iespējas daudzās nozarēs pakāpeniski aizstāj trešais. Tādēļ, mēģinot veidot aptverošu vēsturisku pārskatu par kādas nozares terminoloģijas veidošanos, jācenšas fiksēt ne vien konkrētu terminu ieteikšanas vai ieviešanas gads, bet arī konteksts, kādā šis ieteikums radies, un grūtības, ar kurām katrā laika posmā saskārās terminoloģijas veidotāji. Jāpatur prātā, ka daudzos gadījumos no pagātnes mantotās problēmas, piemēram, daudzu terminu paralēlformu esamība, iespējams sekmīgi risināt tikai tad, ja zināma to nozares terminoloģijas veidošanās gaita.

Apgalvojums par straujāko attīstību katra posma sākumā nav pilnā mērā attiecināms vienīgi uz pirmo posmu, kad par nozīmīgāko impulsu jaunu terminu pārņemšanai kļuva Bībeles tulkojums XVII gadsimta beigās. Šī tulkojuma īpašo lomu nosaka fakts, ka tas vēl vismaz divsimt gadu bija plašākais, puslīdz viengabalainais viena autora tulkotais teksts. Šai ziņā valodas izteiksmes līdzekļu bagātināšana norisa cieši kopā ar terminoloģijas attīstību, jo, no vienas puses, tulkojumā bija jānodrošina saikne ar agrāk lietoto mutvārdu tradīciju, bet, no otras puses, tajā bija jāaptver daudzi simti gluži jaunu vai svešu jēdzienu, kas līdz tam nekad nav tikuši atveidoti. Tādēļ sevišķu nozīmi Bībeles tulkojums ieguva to valodu terminoloģijas attīstībā, kurās, tāpat kā latviešu valodā, līdz tam nebija plašākas laicīgas literatūras, tādēļ nav bijis iespējams vadīties no citos tekstos iedibinātās tradīcijas. Šais gadījumos terminoloģijas un izteiksmes līdzekļu ziņā vēlākā laicīgā literatūra vismaz sākotnēji turpināja garīgo rakstu tulkotāju iedibinātās tradīcijas. Tālab arī profesors Arturs Ozols, kura koncepcijā (tagad jau apšaubītajā)

par veclatviešu rakstu valodu ir maz vietas šī laikmeta rakstu pie-
minekļu slavināšanai, bez daudziem kritiskiem vārdiem par teksta
uzbūvi izceļ vairākus Bībeles tulkotāja nopelnus (Ozols 1965). Viņš
uzteic Ernsta Glikas jaundarinājumus (piem., *dzimtene, noziedzība,
pamats, vadonis, viesības*), bez kuriem valoda būtu grūti iedomāja-
ma, viņa potenciālistus (*bezbalsīgs, pastrādnieks, tiesnieks*), proti,
vārdus, kas vēl mūsu dienās var būt iederīgi noteiktos gadījumos,
un arhaismus, no kuriem daudzi nav sastopami tautasdziesmās
(piemēram, *buls, attapt, īgt, sekties, zaimot* u. c.). No valodas attīstī-
bas viedokļa būtisks moments bija tulkojuma teksta saskaņošana
ar citiem mācītājiem; tā aizsākās 1682. gadā, kad Jaunā derība tika
nodota dažu Vidzemes mācītāju vērtēšanai. Kaut gan daudz būtis-
kāka loma valodas vēsturē bija 1683. gada konferencei, kuras rezul-
tātā, kopā darbojoties Vidzemes un Kurzemes mācītājiem, notika
pušu viedokļu saskaņošana par ortogrāfiju, tomēr maz ticams, ka
tajā pilnībā tika apietas arī terminu atveidošanas problēmas. Šai sa-
karā profesors Ludis Bērziņš rakstīja, ka «starp Rīgu un Jelgavu ir
notikusi kāda vienošanās (Ādolfija garā), kālab Kurzemes dziesmu
grāmata un Jaunā Derība, iznākdamas vienā laikā (1685. g.), lieto to
pašu pareizrakstību, kas tādā kārtā stabilizējas un netraucēti val-
da līdz Kronvalda laikiem» (Bērziņš 1935, 60). Līdz ar to tulkojums
tieši noveda pie pirmās plašākās normalizācijas, par kuru vienoju-
šies tā laika kompetentākie latviešu rakstu valodas lietpratēji, proti,
Kurzemes un Vidzemes luterāņu mācītāji.

Aplūkojot otro periodu, kuru parasti saista ar Jura Alunāna,
Kronvaldu Ata un Raiņa darbu literārās valodas attīstībā, jāuzsver,
ka terminoloģijas izstrādi šajos gados nav iespējams droši šķirt no
valodas kultūras. Līdz ar latviešu nacionālās inteliģences veidošanos
XIX gadsimta vidū kļuva aktuāls jautājums par mērķtiecīgu termi-
noloģijas attīstīšanu. Terminoloģijas jautājumam tolaik tika piešķir-
ta ne tikvien pragmatiska, bet arī simboliska nozīme, lai pierādītu
latviešu valodas spējas izteikt latviešu valodā vissarežģītākos zi-
nātnes jēdzienus. Tas kalpoja par būtisku argumentu visiem citiem
tautas patstāvības centieniem un palīdzēja atspēkot vācu vai krievu
publicistu apgalvojumus par latviešu valodas nabadzību, kas tai ne-
ļaujot sekmīgi funkcionēt izglītībā. Atbilstoši Marģera Skujenieka
1913. gadā izteiktajiem vārdiem, cīņa par terminoloģijas attīstību bija
būtiska, lai latviešu valodas jautājums no tiesiska jautājuma nepār-
vērstos vienīgi par gramatikas lietu (Skujenieks 1913).

Raksturojot šo laikmetu, Rūdolfs Grabis 1978. gadā rakstīja: «Rodoties vajadzībai nosaukt kādas zinātnes jēdzienus, kā arī skaidrot šo jēdzienu būtību un savstarpējās sakarības, nepieciešamo līdzekļu pamati rodami katrā valodā pašā.» (Grabis 1978, 70–88) Atbilstoši katra valodas lietotāja izjūtai un viņa izpratnei par tā vai cita internacionālisma iederību latviešu valodas sistēmā tad arī radās konkrēti ieteikumi, piešķirot kādam pašu valodas vārdam noteiktu terminoloģisku nozīmi vai dodot priekšroku aizguvumiem no citām valodām. Šāds netiešas terminu saskaņošanas ceļš, kas tipisks paralēlajam terminrades modelim, bija saistīts ar regulāru kādas nozares (piemēram, gramatikas vai elementārās matemātikas) mācību grāmatu publicēšanu, jo tad katrs nākamais autors varēja izvēlēties un saglabāt jau agrākajās publikācijās lietotos, viņaprāt, veiksmīgos terminus vai arī ieteikt to vietā citus.

Tomēr jūtamāki sasniegumi terminoloģijas izstrādē bija iespējami tikai dažās nozarēs (tiesībās, reliģiskajā dzīvē, botānikā, dažās medicīnas un dabaszinātņu nozarēs u. c.), kurās latviešu valodā pietiekami regulāri tika publicēta populārzinātniska vai enciklopēdiska rakstura literatūra. Līdz ar to sistematiska terminrade bija iespējama tikai dažās nozarēs, turklāt lielākoties tas nebija saskaņots vairāku speciālistu viedoklis, bet vienas personas redzējums. Tomēr terminoloģijas attīstība šai laikā notika reizē ar populārzinātniskās literatūras uzplaukumu. Šāds attīstības ceļš gan veicināja detalizēti izstrādātas terminu sistēmas veidošanos dažās nozarēs (piemēram, botānikā – Jānis Ilsters vai zooloģijā – Arturs Dīriķis, Āronu Matīss), taču daudzos gadījumos tas bija individuāls viedoklis, kas nebija plašāk apspriests ar citiem. Protams, hipotētiski var pieņemt, ka populārzinātnisko rakstu autori, kas savus darbus vispirms referātu veidā nolasīja studentu pulciņos, līdztekus pārrunām par paustajām idejām saņēma arī piezīmes par izteiksmi un terminiem, bet būtu pārsteidzīgi apgalvot, ka tas notika regulāri un secīgi.

Tādēļ būtiski pieminēt Rīgas Latviešu biedrības Zinību (iesākumā – Zinātnības) komisijas darbu, kas atspoguļots jau pirmajā tās rakstu krājumā 1876. gadā (Vārdi 1876, 42–45). Ar nosaukumu «Vārdi, kurus zinātnības komisija atrada par derīgiem priekš lietošanas» publicēta virkne Kārļa Kristiāna Ulmaņa vārdnīcā neatrodamu vai aplam tulkotu vārdu, par kuriem komisija pēc kādas personas (Bernharda Dīriķa, Krišjāņa Kalniņa un Edvarda Skujenieka) ierosinājuma lēmusi. Kaut gan ne visus no tiem var uzskatīt par terminiem, bet šī ir pirmā reize, kad nosacītu lietpratēju kolektīvu akceptu

guva tādi vārdi kā *avīze* 'die Zeitung', *avīžnieks* 'der Zeitungsschreiber, der Journalist'; arī 'der Zeitungsleser' (ši nozīme, kas tagad vairs nav aktuāla, atbilst toreizējai vārda 'grāmatnieks' semantikai), *burts* 'der Buchstabe, das Schreftzeichen', *cietoksnis* 'die Festung', *daile* 'die schöne Kunst', *dzejolis* 'das Gedicht', *dzelzceļš* 'die Eisenbahn', *izstāde* 'die Ausstellung', *jaunkundze* 'das Fräulein, die Jungfrau', *jēdziens* 'der Begriff', *jūrnieceība* 'das Seewesen', *kuģniecība* 'das Schiffswesen', *luga* 'das Theaterstück', *nodoms* 'die Absicht', *nolīgums* 'der Vertrag', *pētītājs* 'der Forscher', *robeža* 'die Grenze', *runasvīrs* 'der Deputierte, der Ausschussmann', *zīmulis* 'der Stift, der Bleistift' (šim vārdam pievienots arī skaidrojums, ka tas nebūtu uzlūkojams par adekvātu vācu 'das Symbol' atbilstmi, kā tas atrodams Ulmaņa vārdnīcā). Savukārt par dažiem citiem vārdiem (piemēram, *ārvārds* = das Fremdwort, *atskola* = die Repetitionsschule, *garīdznieks* = der Geistliche, *iekava* = die Klammer, *tvaikons* = der Dampfer) teikts, ka par tiem «zinātnības komisija vēl nav devuse galīga sprieduma» (Vārdi 1876, 42–45).

Diemžēl vēlāk Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisija šo virzienu neattīstīja, izvēloties tā vietā citu, proti, apkopot K. Ulmaņa vārdnīcā neminētos vai nepareizi skaidrotos vārdus, kā arī iesūtītos izlokšņu materiālus. Tomēr grūti pārvērtēt šī fakta vēsturisko nozīmi terminoloģijas attīstības gaitā, jo tā pirmo reizi parādīja, ka arī ierobežotos apstākļos iespējams iedzīvināt koordinēto terminrades modeli un uzsākt pāreju no individuālas (vienas personas veiktas), privātas (bez noteikta pilnvarojuma un pienākumiem) un spontānas (apmierinot konkrēta autora tūlītējās vajadzības) uz kolektīvu (apvienojot daudzu speciālistu pūliņus), plānotu (cenšoties aptvert kādu nozari vai valodas slāni kopumā, nevis atsevišķus vārdus kādas publikācijas vajadzībām) un institucionalizētu (darbojoties kādas organizācijas pārraudzībā) darbu terminu izstrādes jomā (Baltiņš 2006, 10–14). Šī pāreja pilnībā noslēdzās tikai 1919. gadā, kad savu intensīvo, kaut gan visai īslaicīgo darbību (aptuveni pusotra gada garumā) uzsāka Izglītības ministrijas Terminoloģijas komisija.

Terminu saskaņošanas un izstrādes koordinācijas centieni bija visai ierobežoti un galvenokārt saistīti ar profesionālu organizāciju darbību vai enciklopēdisku izdevumu rediģēšanu. Priekšstatu par šī laika posma terminoloģijas attīstības līmeni vislabāk var gūt no Rīgas Latviešu biedrības Zinību komisijas Konversācijas vārdnīcas, kas nāca klajā no 1903. līdz 1921. gadam. Tā, piemēram, šajā vārdnīcā lietotie anatomisko struktūru un orgānu sistēmu apzīmējumi maz atšķiras no šodien lietotajiem, apliecinot, ka šīs nozares

terminu sistēma XX gadsimta sākumā jau visnotaļ bija nostabilizējusies (Baltiņš 1993, 53–54). Tas arī visai labi saprotams, jo vairumā nozaru šo enciklopēdisko darbu autoru vidū bija sava laika čaklākie populārzinātnisko rakstu autori vai augsti kvalificēti latviskas cilmes attiecīgās nozares speciālisti. Tādēļ pilnīgi vietā ir M. Skujenieka spriedums, kas pilnībā noliedz visus apgalvojumus par valodas nabadzību: «Varbūt vēl pirms 30 gadiem varēja apgalvot, ka latviešu valoda nenoderīga sarežģītāku domu izteikšanai, bet tagad, kad latviešu valodā sacerēti raksti par visdažādākajām zinātnes nozarēm, kad latviešu valodā tulkoti lielo tautu klasiķi, izdota konversācijas vārdnīca — tagad iebildumi pret valodu ir pilnīgi nepamatoti un tikai liecina, ka iebildumu cēlāji paši neprot latviešu valodu.» (Skujenieks 1913)

Šai laikā tapa visai daudzi darbi (gan atsevišķas grāmatas, gan raksti periodikā vai krājumos), kas iedibināja noteiktas terminoloģiskās tradīcijas. Šī attīstības posma terminoloģijas vēstures izpēti būtu lietderīgi sākt ar avotu apzināšanu, iesākumā vienojoties, kādus citus darbus (izņemot tieši terminu vārdnīcas un sarakstus) par tādiem uzskatīt un pēc kādiem kritērijiem šai ziņā vadīties. Iespējams, ka te būtu radoši jāpārņem Latvijas medicīnas vēsturnieku nesen pārspriestā doma par medicīnas literatūras pieminekļa jēdzienu (Vīksna 2006, 121–128). Precizēta tā definīcija varētu būt šāda: «Par medicīnas literatūras pieminekli uzskatāma jebkura latviešu valodā publicēta grāmata, brošūra vai raksts, kam ir noteikta vieta kādas medicīnas nozares attīstībā, terminoloģijas sistēmas izveidē vai kultūrvēsturē.» (Baltiņš 2006, 129–136) Šāds problēmas traktējums ļautu nākotnē veidot ciešāku sadarbību ar attiecīgo zinātnes nozaru vēstures pētītājiem. Tiesa, ne katrs pirmais vai senākais raksts vai grāmata kādā nozarē ir uzlūkojama par ieguldījumu terminoloģijas attīstībā, tādēļ īpaši tie būtu jāvērtē no ietekmes uz vēlāko terminu sistēmas attīstību un noteiktu tradīciju iedibināšanos (Baltiņš 2006, 129–136). Ja pakāpeniski izdotos veidot katrā zinātnē vai praktiskās darbības nozarē nozīmīgāko izdevumu sarakstu, tad turpmākajos pētījumos vairs nevajadzētu uz labu laimi meklēt kādu izdevumu, bet pētnieks noteikti ņemtu vērā (vismaz salīdzinājumam) nozīmīgākos darbus, kas ir publicēti iepriekš. Atlasei šai ziņā vajadzētu aptvert gan praktiskas rokasgrāmatas un mācību līdzekļus (veltot īpašu vērību pirmajām pilnā vidusskolas kursa vai augstskolas mācību grāmatām un to vietai kādas zinātnes terminoloģijas attīstības izpētē), gan arī periodikā publicētos

populārzinātniskos rakstus neatkarīgi no tā, vai tie uzlūkojami par oriģinālsacerējumu vai tulkojumu.

Tomēr tā laika sociolingvistiskā situācija noteica paradoksālo stāvokli, ka valodai ar plašu literatūru, labu izkoptības un standartizācijas pakāpi galvenais latviešu valodas lietojums bija tikai privātajā sfērā (nacionālās organizācijās, presē, literatūrā, reliģiskajā dzīvē), jo gandrīz visas publiskās sfēras tai nebija pieejamas. Reālo nepieciešamību pēc termiņiem šādos apstākļos būtiski ierobežoja izglītība citās valodās un visai brutālā zemākā līmeņa skolu pārkrievošana, kas aizsākās XIX gadsimta 80. gadu otrajā pusē. Līdz ar to pat izglītotākā tautas daļa, proti, tās potenciālā intelektuālā elite — vidusskolu audzēkņi un studenti —, tikai ierobežotā mērā varēja apgūt terminoloģiju dzimtajā valodā. Tolaik novērojamo situāciju labi raksturoja M. Skujenieka (1913) rakstītais par latviešu studentiem, kuri izglītību gandrīz pilnīgi bija guvuši krievu valodā un bieži vien latviešu grāmatas un avīzes regulāri nolasīja: «Ikkatru neikdienišķu jēdzienu viņi apzīmē ar krievu vārdu, bet zinātniskos terminus parasti saprot vienīgi krievu valodā.» (Skujenieks 1913) Papildu grūtības terminoloģijas apguvē radīja arī tas, ka daudzi latvieši izglītību ieguva ārpus dzimtenes, kur tiem ne vienmēr bija pieejama latviešu prese un regulāra saskare ar citiem valodas lietotājiem. Tas radīja reālus draudus, ka pat nozarēs ar visai labi izstrādātu latviešu terminoloģiju tās prasme un reālais lietojums speciālistu vidū būtu varējis kristies.

Lai pretotos šai tendencei un nodrošinātu nacionālās pašapziņas uzturēšanu un pieaugumu, studenti un citas izglītotākās latviešu aprindas dažādu biedrību paspārnē organizēja noteiktu nozaru terminoloģijas izstrādi. Kaut gan līdz valstiskuma izcīnīšanai ne organizatoriski, ne tiesiski nebija iespējams izveidot vienotu autoritativu terminoloģijas komisiju, tomēr dažas entuziastu grupas savu biedrību sēdēs līdztekus citiem profesionāliem jautājumiem laiku pa laikam apsprieda arī nozares terminus. Piemēram, 1902. gadā dibinātās Latviešu ārstu biedrības sēdēs pirms Pirmā pasaules kara itin regulāri notika terminoloģiskas diskusijas Kārļa Kasparsona vadībā (Balčiņš 1999, 63–90). Čakli darbojās arī 1908. gadā dibinātās Latviešu izglītības biedrības terminoloģiskā komisija (priekšsēdis — advokāts Artūrs Čikste), savukārt tehnisko terminoloģiju visvairāk bija veidojis inženieris Kārlis Marovskis Baltijas Tehniskajā biedrībā un Rīgas Politehniskā institūta studentu pulciņa dalībnieki (Terminoloģijas komisijas sēžu protokoli 1919). Diemžēl no šajās sēdēs apspriestajiem materiāliem saglabājušies tikai atsevišķi fragmenti.

Vajadzība pēc vispusīgi attīstītas, saskaņotas un niansētas terminoloģijas tika vairākkārtīgi pausta presē, uzlūkojot to par svarīgu priekšnoteikumu tautas vispusīgai kulturālai attīstībai. Zīmīgs šai ziņā ir ieraksts Raiņa dienasgrāmatā 1912. gada 2. februārī, kurā viņš, apcerot tautas kulturālajai attīstībai nepieciešamo, bez idejas par latviešu augstskolu ārzemēs norāda, ka sekmīgai tautas attīstībai bez izglītības iestādēm vēl nepieciešams arī zinātnisks žurnāls un «mācītas biedrības terminoloģijas nodibināšanai» (Rainis 1986, 597–598).

1. Baltiņš, M. Kristaps Rudzītis latviešu medicīnas terminoloģijas vēsturē. *Profesors Kristaps Rudzītis (1899–1978)*. Rīga : Zinātne, 1999, 63.–90. lpp.
2. Baltiņš, M. Latviešu medicīnas literatūras pieminējumi: daži papildus aspekti un vērojumi. *Zinātņu vēsture un muzejniecība. Latvijas Universitātes Raksti*, 693. sēj. Rīga : Latvijas Universitāte, 2006, 129.–136. lpp.
3. Baltiņš, M. Latviešu terminoloģijas attīstība 20. gs. 20. un 30. gados un tās izpētes problēmas. *Valodas struktūra un valodas vienību funkcijas*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006, 10.–14. lpp.
4. Baltiņš, M. Medicīnas termini RLB Zinību komisijas konversācijas vārdnīcā. *Medicīna. Vēsture. Valoda*. Rīga, 1993, 53.–54. lpp.
5. Bērziņš, L. *Latviešu literatūras vēsture*. II sējums. Rīga : Literatūra, 1935.
6. Grabis, R. Savējā un svešā saaudums zinātnes valodā. *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis*, 1978, Nr. 12., 70.–88. lpp.
7. Ozols, A. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga : Liesma, 1965.
8. Plensners, A. Divdesmitā gadsimta pārvērtības. *Grāmatu Draugs*, 1978, 187.–190. lpp.
9. Rainis. *Kopotī raksti*. 24. sēj. *Dienasgrāmatas un piezīmes*. Rīga : Zinātne, 1986, 597.–598. lpp.
10. Skujenieks, M. *Nacionalais jautājums Latvijā*. Pēterburgā : A. Gulbja apgādībā, 1913.
11. *Terminoloģijas komisijas sēžu protokoli*. (1919. g.) . LVVA 6657. f., 1. apr., 587. l., 1.–2. lpp.
12. Vārdi. *Rakstu krājums, no Rīgas Latviešu biedrības zinātnības komisijas*. I. Rīga, 1876, 42.–45. lpp.
13. Vīksna, A. Par latviešu medicīnas literatūras pieminējumiem. *Latvijas Universitātes Raksti* Nr.693. *Zinātņu vēsture un muzejniecība*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2006, 121.–128. lpp.

Dzintra Šulce

Originālrakstījumi latviešu valodā

Lasot iespiestus tekstus, nevar nepamanīt lielo raibumu un dažādību citvalodu vārdu un teicienu rakstībā. Cik pamatots ir to lietojums, kādas sekas valodas turpmākajā attīstībā (īpaši — rakstībā un izrunā) tas var atstāt, par to derētu atcerēties gan lasītājiem, gan pašiem šī rakstības principa lietotājiem.

19. gadsimta otrajā pusē, kad Latvijā arvien biežāk radās nepieciešamība iespieddarbos minēt citvalodu vietvārdu, personvārdu, laikrakstu, žurnālu u. tml. nosaukumus, veidojās tradīcija rakstīt citvalodu vārdus, teicienus un dažādus nosaukumus atbilstoši rakstījumam attiecīgajā cilmes valodā (Bergmane, Blinkena 1986, 97). Šī tradīcija latviešu valodā iet cauri laikiem, ir mainījies tikai originālrakstījumu lietojuma biežums, kā arī stilu un žanru dažādība, kuros tie sastopami visvairāk. Aina Blinkena, citējot darbu «Jūrnieka palīgs» (1891), atzīst, ka «latviešu rakstu valodas agrākajos posmos personu uzvārdi un vietvārdi dažkārt atstāti originālvalodā un šiem vārdiem pēc vajadzības pievienota latviešu valodas galotne, piemēram, pēc *Reaumura*, *Beauforta-skala*» (Blinkena 1974, 177).

20. gadsimta 20. un 30. gados originālrakstība tika ievērota zinātniskajā un populārzinātniskajā stilā, piem., Briāns (*Briand*) Aristids — franču valstsvīrs, Dīrings (*Dühring*) Eižens Karls — vācu filozofs, Čailds (*Child*) Fransis — amerikāņu zinātnieks, Cvikava (*Zwickau*) — pilsēta (Konversācijas vārdnīca, 1927–1940), savulaik tik populārā žurnālā «Atpūta» (1939) originālrakstība visbiežāk ir izmantota reklāmās firmu un produktu nosaukumos: pūderis *SIX FLOWERS*, krēms «*NIVEA*» un «*MAT*». Salīdzinoši daudz originālrakstījumu ir tulkotajā literatūrā, piem., E. L. Voiničas slavenā romāna «Dundurs» (1941) tulkojumā originālvalodā ir atstātas pat veselas teksta daļas:

*«Pange, lingua, gloriosi
Corporis mysterium,
Sanguinisque pretiosi
Quem in mundi pretium,
Fructus ventris generosi
Rex effudit gentium».*

Aizsāktās tradīcijas konsekvēnti tika turpinātas latviešu valodas rakstībā ārzemēs, piem., «Raksta autors ir Baltijas valstu lietu speciālists Karls Gustavs Štrēms (*Ströhm*)» (Brīvā Latvija, 1992).

Pēc Otrā pasaules kara Latvijā oriģinālrakstība tika izmantota retos gadījumos, tikai nopietnos zinātniskos izdevumos, piem., Minhene (*München*), Dobiņī (*Daubigny*) Šarls Fransuā — franču gleznotājs, Dobiāšs (*Dobiáš*) Vāclavs — čehu komponists (Latvijas padomju enciklopēdija, 1981–1988); Otava (*Ottawa*) — Kanādas apgabals, Pontagrosa (*Ponta Grossa*) — pilsēta Brazīlijā (Pasaules zemes un tautas, 1978).

Oriģinālrakstījumos lieto arī latviešu valodas alfabētā neietilpstošus antikvas burtus un zīmes, piem., *x, y, q, w*: *Quelle, Hyundai, Sony, Elektrolux, British Airways, Walking, Volkswagen*.

21. gadsimtā plašo ekonomikas, finanšu, politikas, kultūras un mākslas sakaru ietekmē oriģinālrakstījumi tiek lietoti arvien plašāk visos valodas stilos, šajos gadījumos rakstību reglamentē starptautiskā tradīcija. Tie raksturīgi visdažādāko nosaukumu rakstībā, par to liecina tālāk izdalītās iespējamās **nosaukumu grupas**:

- 1) laikraksti un žurnāli, piem., *Der Spiegel, Los Angeles Times, New York Daily News, Economist, l'Humanité, Lietuvos Rytas*;
 - 2) preses aģentūras, piem., *Associated Press, France Presse*;
 - 3) firmas, akciju sabiedrības un to ražojumi, piem., *Coca Cola, Shell, Philips, Microsoft, Baltic Motors*;
 - 4) augu šķirņu nosaukumi, piem., *Petasites hybridus, Ballet*;
 - 5) mašīnu marku nosaukumi, piem., *Ford Escort, Mitsubishi, Honda Civic, Peugeot*;
 - 6) skaņdarbi un ansambļi, piem., opera *Madame Butterfly*, ansambļi *The Beatles, Spice Girls, Rolling Stones*;
 - 7) dažādas iestādes, piem., *European Bank, La Scala*;
 - 8) starptautiski balvu un sarīkojumu nosaukumi, piem., *Mis Universe, Golden Globe, Emmy, Grammy, Grand Prix*;
 - 9) sporta klubi un komandas, piem., *Chelsea, Blackpool, Glasgow Rangers* u. tml.
- (Strautiņa, Šulce 2008, 73).

Oriģinālrakstības principu ievēro arī atsevišķu **citvalodu vārdu un teicienu rakstībā**, piem., *credo, post factum, status quo, sic!, alma mater, terra incognita, a priori, post scriptum, persona non grata, nota bene!*,

finita la commedia. Vajadzības gadījumā var dot arī to tulkojumu. Valodas praksē atsevišķus citvalodu teicienus izteiksmes līdzekļu ekonomijas dēļ lieto saīsinājumu veidā, piem., *NB!* (lat. *nota bene!* – ‘ievēro labi!’), *P. S.* (lat. *post scriptum* – ‘piebilde aiz paraksta’). Šādu rakstījumu ievēro arī daudzās citās valodās, kuru rakstībā ir latīniskā grafētika. Oriģinālrakstībā plaši lietotie citvalodu vārdi un teicieni parasti ir ievietoti «*Svešvārdu vārdnīcā*» (1999, 841–875; 2005, 864–890). Latīņu cilmes vārdi un teicieni apkopoti grāmatā «*Latīņu spārnotie teicieni*» (L. Čerfase, 1992) un «*Vārdi māca, piemēri aizrauj*» – latīņu spārnotie teicieni (sast. N. Talpāne, 2002).

Dažādi izteicieni oriģinālrakstībā kļūst par mūsu ikdienas dzīves neatņemamu sastāvdaļu, to izpratne liecina par zināmu kultūras un izglītības līmeni, piem., runājot par ģērbšanās stilu un etiķeti «.. ielūgumā ir bieži vien nesaprotams «*dress code*» pieteikums ..» (Saldā Dzīve, 2008).

«Veikalā *Second-hand* ir jauns preču pievedums» (Kurzemes Vārds, 2008).

Pēdējā laikā oriģinālrakstībā sāk lietot aizgūtas abreviātūras (gan burtu, gan skaņu), to rakstībā jāievēro oriģinālvalodas nosacījumi. Šo abreviātūru pilnie nosaukumi vairumam lietotāju bieži vien vispār nav zināmi. Lielākoties pat neviens neaizdomājas ne par to cilmi, ne izrunu, ne nozīmi, tie ir it kā ieguvuši konkrēta zīmola raksturu, piem., plaši pazīstamais nosaukums *SPA* (lat. *sānus per aqua* – ‘vesels caur ūdeni’), *BMW* – Bayerische Motoren Werke, *FIAT* – Fabbrica Italiana Automobili Torin. Tādas abreviātūras tiek lietotas dažādu žanru tekstos, piem., arī vienā no jaunākajiem ceļojumu aprakstiem (P. Strubergs «*Sapņu zeme Austrālija*», 2008), kurā ir pieminēta pasaulē pazīstamā pašnāvnieku jeb *GAP* klints Sidnejā.

Atsevišķos gadījumos oriģinālrakstījuma noskaidrošanai izmanto starpniekvalodu, taču citas rakstības ietekmē var rasties kļūdas un pārveidojumi. Par drošu pareiza rakstījuma (arī pareizas izrunas) avotu uzskatāms tikai rakstījums oriģinālvalodā, un tas paturams, neko tajā nemainot, piem., projekta nosaukuma *Socrates/Erasmus* vietā nereti lieto tā vienkāršotu nosaukumu – *Sokrata projekts* vai *Erasmus*. Oriģinālrakstījumiem jābūt bez grozījumiem, saglabājot diakritiskās zīmes, lielo burtu lietojumu, citvalodu artikuslus, vārdu rakstījumu kopā vai šķirti. Latviešu valodas galotnes pievienošana, kas dažkārt vērojama publicistikā, nav vēlama, jo var rasties aplams priekšstats par oriģinālu. Lietojot nosaukumu tekstā, tam var piesaistīt raksturotājevārdu attiecīgajā locījumā, piem., žurnālā «*Economist*»,

apmeklēja klubu «*Glasgow Rangers*», darbojās kopā ar ansambli «*The Beatles*». Galotnes pievienošana ir pieļaujama valodas runas formā, kad citvalodas nosaukums iegūst sugasvārda dabu, piem., *fords, džips, opelis, bītli*.

Periodiskajos izdevumos, lai tekstu atslodotu no pārblīvējumiem ar citvalodu oriģinālrakstījumiem, atsevišķos gadījumos var dot to tulkojumu, piem., *Golden Globe — Zelta Globuss*, vai lietot starptautiski atzītus saīsinājumus (*AP — Associated Press, ISO — International Standards Organization*). Pārpratuma novēršanai pirmo reizi tekstā vēlams rakstīt pilnu nosaukumu, iekavās dodot saīsinājumu vai otrādi.

Daiļliteratūrā citvalodu nosaukumu un teicienu atveidošanā iespējama dažāda pieeja: tos var paturēt oriģinālrakstījumā, var pārtulkot vai sniegt oriģinālu kopā ar tulkojumu (Ozols, Kušķis 1967, 11). Šajā ziņā īpaši izceļas publicistikas stils resp. ceļojumu aprakstu žanrs, piem., tieši šādi ir rīkojusies rakstniece Māra Svīre, publicējot savu ceļojumu aprakstu par Brazīliju «*Orhidejas zem zilām ziemas debesīm*» (2004). Savu izvēli, minot svešas cilmes vietvārdus, viņa pamato šādi:

«Vietu nosaukumus gribētu lietot oriģinālvalodā, lai vērīgs lasītājs pamanītu, cik tēlainībā tuva ir bijusi pirmo iecelotāju un zemes pirmiedzīvotāju domāšana» (8. lpp.). Taču blakus tam rakstniece dod arī tulkojumu latviešu valodā, piem., *Cascata Veu de Noiva — Līgavas šķidrauts* (35. lpp.), *Grupo Verde — Zaļā grupa* (90. lpp.).

Veiksmīgi lietoti oriģinālrakstības piemēri ir vērojami arī citos Latvijā izdotajos ceļojumu aprakstos. Šādos gadījumos atbilstoši rakstībai ir pozitīva izglītojoša nozīme, tā paplašina mūsu zināšanas par citām zemēm, to ievērojamākajām vietām, cilvēkiem, svētkiem, paražām, rituāliem, tradīcijām, nacionālajiem ēdieniem u. tml. Ceļotājs Juris Lorencs grāmatā «*Pastkartes no Austrumiem*» (2003), aprakstot iespaidus Indijā, Marokā un Ēģiptē, ir ievērojis oriģinālrakstību citzemju vietu, ēdienu, firmu, aģentūru, populāru teicienu u. c. rakstībā, turklāt pieraksts parasti ir korekts (tas dots kursīvā, nepieciešamības gadījumā ir pievienots arī tulkojums latviski), piem., ceļojuma čeki: *American Express, Thomas Cook* (291. lpp.), viesnīca *Lindsey* (41. lpp.), Valsts Amatniecības Impērija — *Government Handicrafts Emporium* (76. lpp.), tradicionālo ēdienu nosaukumi: *chicken curry* — cālis karija mērcē (45. lpp.), *dosa masala* — liela pankūka (42. lpp.), kā arī veseli teicieni: «.. blakus uzrodas pārdevējs un sāk izrādīt un lielīt savu preci: «*Just have a look!*» — «*Tikai uzmet acis!*» (126. lpp.).

Līdzīgi ir rīkojies arī Pēteris Strubergs tikko izdotajā aprakstā «*Sapņu zeme Austrālija*» (2008), citvalodu vārdu rakstībā dodot gan

oriģinālu, gan atveidojumu latviešu valodā, ja tas ir jau nostiprinājies, vai arī tiešu tulkojumu, piem.,

«.. ar skaistajiem Kakadu (*Kakadu*) un Ličfildas (*Litchfield*) nacionālajiem dabas rezervātiem» (7. lpp.); «.. ātrlaivā *River Cat* («Jūras kaķis») ...» (17. lpp.), «.. Vilku straute (*Wolf Creak*) meteorīta krāteri» (157. lpp.).

Atsevišķu lielāko izdevniecību sagatavotajos iespieddarbos samērā rūpīgi tiek domāts par citvalodu vārdu (galvenokārt īpašvārdu) un teicienu korektu atveidi latviešu valodā, bet cita aina paveras dažādos plašsaziņas līdzekļos, galvenokārt laikrakstos un žurnālos. Ieskatam daži piemēri no jaunākās preses, piem., aprakstot filmas «Sekss un lielpilsēta» varoņu gaitas, tiek minēti šādi nosaukumi: «*Hotel Giraffe*», «*New York Public Library*», «*Bryant Park*», «*Rockefeller Center*» (Saldā Dzīve, 2008), nemaz nepiedāvājot atveides variantu latviešu valodā, kaut gan tāds jau ir nostiprinājies.

Joprojām aktuāls ir jautājums par **citvalodu personvārdu** oriģinālformas lietošanu latviešu rakstībā. Valsts valodas centra sagatavotajos norādījumos «Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā» ir teikts, ka «citvalodu personvārdi latviešu valodā atveidojami atbilstoši to izrunai (nevis rakstībai) oriģinālvalodā, un tie iekļaujami latviešu valodas gramatiskajā sistēmā» (1999, 3). Personvārdu atveidē jālieto tikai oficiālā latviešu alfabēta burti. Personvārdi pēc iespējas jātranskribē no oriģināla, iespējami precīzāk atspoguļojot izrunu attiecīgajā oriģinālvalodā. Citu valodu starpniecība var radīt kļūdas un neprecizitātes. Iespējams, ka tieši starpniekvaloda (vai arī oriģināla nezināšana) ir par pamatu konstatētai nekonsekvencei pat populāru personu vārdu un uzvārdu atveidojumā latviešu valodā, piem., kino recenzijās pazīstamā aktrise minēta gan kā *Kamerūna Diaza* (Māksla Plus, 2001), gan *Kamerona Diasa* (Televīzijas Programma, 2002), gan *Kamerona Diaza* (Cosmopolitan, 2002).

Citvalodu personvārdu atveides pamatnoteikumi ir publicēti izdevumu sērijā «Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā» (I–XV, 1960–1982). Mūsdienās tiek publicēti jauni vai atkārtoti izdoti papildinātie norādījumi, piem., «Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā» (2003), «Franču īpašvārdu atveide latviešu valodā» (Bankavs 2004), «Angļu īpašvārdu atveide latviešu valodā» (Ahero 2006), «Poļu īpašvārdu pareizrakstība un pareizruna latviešu valodā» (1998), «Ungāru īpašvārdu pareizrakstība un pareizruna latviešu valodā» (1998), «Ķīniešu valodas īpašvārdu atveide latviešu

valodā» (Staburova 2005, 87–100), «Armēņu īpašvārdu atveides varianti» (Salmaņa 2008, 3–14), «Japāņu valodas skaņu kopu problemātiskie atveides gadījumi latviešu valodā» (Eglīte 2008, 15–19).

2004. gadā Latvijas Republikas Ministru kabinetā tika pārskatīti un atkārtoti pieņemti noteikumi, kas nosaka latviešu literārās valodas normas citvalodu cilmes personvārdu atveidē un lietošanā, kā arī kārtību, kādā personvārdi rakstāmi un identificējami dokumentos neatkarīgi no to cilmes. Galvenā prasība ir palikusi iepriekšējā – citvalodu cilmes personvārdus atveidot ar latviešu valodas skaņām un burtiem atbilstoši citvalodu personvārdu pamatnoteikumiem latviešu valodā (2004, 27).

Jautājums par citvalodu personvārdu lietojumu mūsdienās būtu risināms valodas stilu aspektā. Personvārda identifikācijas dēļ aiz latviskā atveidojuma oriģinālrakstības norāde iekavās būtu vēlama oficiālos dokumentos (darījumu stilā), veicot zinātniskos pētījumus (zinātniskajā valodas stilā), preses izdevumos (publicistiskajā stilā), piem., Džons Raits (*John Wright*), Mirosļavs Jankovjaks (*Miroslaw Jankowjak*), Viljams Karloss (*William Carlos*), Karena Bliksena (*Karen Blixen*), Virdžīnija Vulfa (*Virginia Woolf*). Arī citos tekstos aiz pirmoreiz minēta citvalodu īpašvārda latviskā atveidojuma iekavās vēlams dot oriģinālformu. Šāds pieraksts latviešu rakstībā nav nekas jauns, par to liecina jau iepriekš minētie piemēri raksta ievaddaļā. Ir patīkami lasīt darbus, kuros tiek ņemti vērā ieteikumi par citvalodu personvārdu atveidi latviešu tekstos, tie ir korekti un saprotami, piem., «Dziedātāja šobrīd kopā ar draugu Krisu Braunu (*Chris Brown*) meklē jaunu dzīvesvietu Losandželosā» (Tava Programma, 2008). «.. seram Edmundam Hilarijam (*Edmund Hillary*) ar ne mazāk slaveno šerpu Tenzigu Norgaju (*Tenzigu Norgay*) ..» (Strubergs 2008).

Dažreiz ir dzirdami redaktoru, žurnālistu un citu rakstītā vārda speciālistu iebildumi, ka oriģinālrakstības norāde pie latviskā atveidojuma aizņem vairāk vietas, nav visu vajadzīgo burtu (sevišķi tas sakāms par specifiskām diakritiskajām zīmēm), nav laika pārbaudīt, jo ziņas «jāsniedz» ātri, tas ir ekonomiski neizdevīgi (viss maksā naudu) u. tml. Arī atveidojot latviešu personvārdus un nosaukumus citās valodās, bieži netiek ievērota oriģinālrakstība tieši specifisko diakritisko zīmju dēļ, piem., *Skele* (Šķēle), *Abikis* (Ābiķis), *Ivans* (Īvāns), *Berzins* (Bērziņš) u. c. (Priede 1998, 5); «*Lacplesas alus*», «*Neatkarīga Rita Avize*» (Vakarų ekspresas, 2007).

Īpaša uzmanība ir jāpievērš tiem nosaukumiem un personvārdiem, kuri oriģinālā nav rakstīti ar latīņu burtiem, šādus **nosaukumus**

transliterē (lat. *trans* 'caur, pāri' + *litera* 'burts'), t. i., atveido kāda alfabēta burtus un burtkopas ar atbilstošiem cita alfabēta burtiem.

Vislielākā dažādība un nekonsekvence joprojām ir vērojama to nosaukumu atveidē, kuri oriģinālvalodā tiek rakstīti ar krievu alfabēta burtiem, piem., Krievijā populārais šovs *ДОМ 2* un mūzikas grupa *Рыки Блеpx* (Privātā Dzīve, 2007), kaut gan nedaudz tālāk minētais krievu personvārds un uzvārds tiek transliterēts ar latīņu alfabēta burtiem *Ksenija Sobčak* (bez galotnes). Uz problēmām šādu nosaukumu rakstībā savulaik jau ir norādījusi A. Blinkena (Blinkena 1974, 176), taču minētie piemēri neliecina par būtiskiem uzlabojumiem.

Mūsu nacionālajā transliterācijā citā grafēmikā rakstītus tekstus atveido latviešu grafēmikas sistēmā tieši no oriģinālvalodas, piem., *Panorama Latviji, Čas*. Grūtības parasti rodas, atveidojot nosaukumus no Latvijā mazāk zināmām valodām, piem., korejiešu, japāņu, ķīniešu, arābu. Šajos gadījumos ne vienmēr izdodas transliterēt tieši no oriģinālvalodas un nākas izmantot starpniekvalodas palīdzību. Parasti tā ir angļu valoda, līdz ar to pieaug starpniekvalodu īpaša nozīme citvalodu nosaukumu atveidojumā.

Latviešu rakstībā lieto arī starptautiskus transliterējumus. Transliterācijai ir svarīga nozīme nosaukumu unifikācijā latīnalfabētiskās rakstības robežās.

Runājot par citvalodu vārdu un teicienu pārspilēto lietojumu latviešu tekstos, īpaša uzmanība ir jāpievērš tiem nelatviskajiem veidojumiem, kurus sev izvēlas mūziķu grupas, skatuves mākslinieki u. tml. Šo «fenomenu» varētu pētīt sociolingvistiskā aspektā: kāds pamatojums ir šādai izvēlei? Vai tas ir mazvērtības komplekss, vēlme kaut kā pievērst sev uzmanību, savas tautības un valodas noliegšana? Ieskatisimies kaut vai Liepājas pilsētas un novada laikraksta «Kurzemes Vārds» lappusēs, kurās teksti nereti ir pieblīvēti ar nelatviskiem veidojumiem, kas rada ne tikai lasīšanas grūtības, bet arī rakstības problēmas, ja ir nepieciešams kaut ko uzrakstīt pēc izrunas, piem., Liepājā «pazīstamas» grupas un apvienības: «*Return to Surface*» ar dziesmu «*Disappointed*» («Vīlies»), «*Smile*», «*Day After*» «*Da Capo*», «*Willow Farm*», «*Coming Soon*», «*Detlef Zoo*», «*The Briefing*» (Kurzemes Vārds, 2008). Latvijas mērogā šādu grupu nosaukumu ir vēl vairāk, piem., «*Z-scars*», «*The Hobos*», «*Time After Time*», «*C-stones*». Šie nosaukumi «runā» paši par sevi, nav vērts nemaz salīdzināt ar citiem: «*Baltie lāči*», «*Kaimiņi*», «*Klaidonis*», «*Autobuss debesīs*», «*Tumsa*», «*Līvi*» u. c. Protams, rodas loģisks jautājums: vai mūziķu grupas popularitāte ir atkarīga no mākslīgi veidotā nosaukuma svešā valodā?

Izeja noteikti ir atrodama. Kā labu piemēru varam minēt grupas «Prāta vētra» nosaukumu un tā tulkojumu angļu valodā «Brainstorm» ārzemju turnejām un popularitātes veicināšanai.

Tikpat liela brīvība un dažādība ir vērojama **pseidonīmu** un **pieņemto skatuves vārdu** izvēlē, piem., Latvijā šobrīd pazīstami pašmāju mākslinieki: *Alex, Jenny May, Lily, Linda Leen, Jana Key, Aisha, Candy, Chilli, Ladybird*. Arī šie «vārdi» ir tāda pati mūsu valodas vārdu krājuma sastāvdaļa kā visi pārējie. Mums nākas gan tos izrunāt, gan uzrakstīt un iesaistīt teikumā. Šajos gadījumos rodas virkne jautājumu, uz kuriem nav spējīgs atbildēt ne pats «vārda īpašnieks», ne arī kāds valodas speciālists. Lai parādītu šo vārdu saistību ar citiem vārdiem teikumā, nākas saskarties ar dažādiem pārveidojumiem un vienkāršojumiem, piem., nelatviskajiem veidojumiem tiek pievienotas latviešu valodai raksturīgās lokāmās galotnes: «Apmeklēju *Līnas* (*Linda Leen*) koncertu».

Studiju darba izstrādes laikā organizētā lasītāju aptauja Liepājā 2005. gadā (tajā piedalījās 70 personas ar dažādu izglītību un nodarbošanos vecumā no 13 līdz 78 gadiem) pierādīja, ka mūsdienās ir respektējama sabiedrības vēlme uzzināt, kā attiecīgais vārds rakstāms oriģinālvalodā (Gūtmane 2005). Lasītāji kļūst arvien prasīgāki, vairs nepaļaujas uz rakstītā vārda speciālistu profesionalitāti. Tam ir savi objektīvi iemesli, īpaši tas sakāms par ceļojumu aprakstiem un dažādiem informatīviem izdevumiem. Piemēram, nonākot svešā vietā, vieglāk būtu orientēties, ja zina nosaukumu oriģinālrakstībā, jo attiecīgais citvalodu īpašvārds te vizuāli būtu atpazīstams uz ceļa zīmēm, kartēs vai iestāžu nosaukumos. Oriģinālrakstība noder arī tajos gadījumos, ja ir jāmeklē plašāka informācija par attiecīgo personu vai nosaukumu citvalodu tekstos vai internetā. Jaunieši atzīst, ka šobrīd, kad populāru cilvēku vārdi, dažādi nosaukumi un teicieni parādās oriģinālvalodā žurnālos, filmu titros, uzrakstos (piem., uz krekliņiem un priekšmetiem), rodas vēlme kaut ko vairāk uzzināt par svešā valodā uzrakstīto vārdu, bet tas vieglāk ir izdarāms, ja precīzi ievērota rakstība oriģinālvalodā.

Pētot teorētisko literatūru un analizējot praktiskos piemērus, var spriest, ka rakstījumiem oriģinālvalodā ir divējāda nozīme, no vienas puses, tie veicina svešvalodu apguvi, dod nepastarpinātu (nepārveidotu) informāciju, bet, no otras puses, nepārdomāta, pārspīlēta, kļūdaina un nekorekta rakstība šajos gadījumos nevajadzīgi pievērš lasītāju uzmanību, var radīt satura pārpratumus, kā arī grūtības to izrunāt un rakstīt. Būtu vēlams rast optimālu un pieņemamu risinājumu oriģinālrakstības lietojumā latviešu tekstos.

1. Baldunčiks, J., Pokrotniece, K. *Svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Jumava, 2005.
2. Bergmane, A., Blinkena, A. *Latviešu rakstības attīstība*. Rīga : Zinātne, 1986.
3. Blinkena, A. Citvalodu nosaukumu un apzīmējumu lietošanas problēmas latviešu valodā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 10. laidziens. Rīga : Liesma, 1974, 175.–194. lpp.
4. Bušs, O. Konservatīvums un mainīgums citvalodu īpašvārdu atveidē. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 20. laidziens. Rīga : Avots, 1980, 94.–98. lpp.
5. *Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga : Norden AB, 2003, 13.–35. lpp.
6. Gūtmane, I. *Citvalodu īpašvārdu atveide presē*. Bakalaura darbs. Liepāja, 2005.
7. *Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā*. I–XV. Rīga, 1960.–1982.
8. Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju. *Latvijas Vēstnesis*. 6. burtnīca. 2004, 5. marts, 27.–38. lpp.
9. Ozols, A., Kušķis, J. Par latīniskās grafikas citvalodu nosaukumu un teicienu rakstīšanu. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 3. laidziens. Rīga : Liesma, 1967, 5.–12. lpp.
10. *Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā*. Rīga: LR Valsts valodas centrs, 1999.
11. Priede, G. Ko dara Abikis un Skele... *Neatkarīgā Rīta Avīze*, 1998, 5. maijs.
12. Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999.
13. Staburova, J. Ķīniešu valodas īpašvārdu atveide latviešu valodā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Nr. 1. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 87.–100. lpp.
14. Strautiņa, V., Šulce, Dz. *Latviešu literārās valodas fonētika, ortoepija un ortogrāfija*. Liepāja : LiePA, 2004.
15. Strautiņa, V., Šulce, Dz. *Latviešu valodas pareizrūna un pareizrakstība*. Grāmatas manuskripts. VVA projekts, 2008.

Laimute Balode

Dažas pārdomas par lietuviešu personvārdiem latviešu valodā

Ir neparasti, pat divaini, ja neprotam pareizi uzrunāt vistuvāko kaimiņu vārdā. Jau daudzreiz ir rakstīts par brāļu lietuviešu personvārdu atveidi latviešu valodā (Bērtulis 1973; Balode 1982; Balode, Skujiņa 2000), bet liekas, ka problēmu loks nevis sašaurinās, bet gan paplašinās.

Visās apkārtējās Eiropas Savienības kaimiņvalstīs (tostarp Igaunijā, Somijā, Zviedrijā u. c.) ir pieņemti personvārdu atveides likumi, kas nosaka svešus personvārdus rakstīt oriģinālvalodā. Arī Lietuva jau pasen¹ ir pieņēmusi šādus noteikumus, lai gan diskusijas presē un sabiedrībā joprojām nerimst (sk. arī 2007. gadā iznākušo profesora Vinca Urbuša (*Vincas Urbutis*) grāmatu «*Lietuvų kalbos išdavystė*» («Lietuviešu valodas nodevība»), kas publicēta 2006. gadā, bet papildināta un izdota atkārtoti ievērojami lielākā metienā 2007. gadā). Pat Lietuvas Republikas Seima deputātu sarakstos tagad ir poļu uzvārdi bez galotnēm: *Vaclav Stankevičs*², *Viačeslavs Škil*, bet presē rakstība ir raibu raibā: visbiežāk personvārda oriģinālformai tiek pievienota lietuviešu valodas locījuma galotne: liet. *Winstonas Churchillis* (latv.

¹ Jau kopš 1984. gada Lietuvā Valsts lietuviešu valodas komisija (*Valstybinė lietuvių kalbos komisija*) ir atļāvuši lietot personvārdu formas oriģinālvalodā zinātniskajā un informativajā literatūrā. 1997. gadā pieņemts papildu nolikums «Citvalodu personvārdu un uzvārdu lietošanas principi lietuviešu valodā» («*Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartojimo lietuvių kalboje principai*»), kur tiek norādīts, ka zinātniskajā literatūrā, reklāmtekstos, informatīvajos izdevumos un speciālajos tekstos citvalodu personvārdi tiek doti autentiskā formā. Tiesa, 2006. gadā Valsts lietuviešu valodas komisijas priekšsēdētāja I. Smetoniene ir parakstījusi Rekomendācijas par tulkoto izdevumu autoru vārdu un uzvārdu adaptētām formām («*Dėl verstinių leidinių autorių vardų ir pavardžių adaptuotų formų teikimo*»).

² Personvārdu piemēri ir ņemti no pēdējā gada lietuviešu un latviešu preses, kā arī no dažādām interneta tīmekļa lapām. Iespēju robežās ir minēti konkrētu personu (politiķu, kultūras darbinieku, rakstnieku, mūziķu, aktieru, sportistu u. c.) vārdi, lai vieglāk būtu teoriju sasaistīt ar praksi.

Vinstons Čērčils, angļu politiķis), liet. *Frankas Piersonas* (latv. *Frenks Pīrsons*, ASV režisors), liet. *Clintas Eastwoodas* (latv. *Klints Īstvuds*, ASV aktieris), liet. *Julia Roberts* (latv. *Džūlija Robertsa*, ASV aktrise). Tomēr latviešu uzvārdus lietuviešu prese vēl cenšas piemērot savai valodai: sal. liet. *Uldis Bērzinis* (latv. *Uldis Bērziņš*, dzejnieks), liet. *Andris Biedrinis* (latv. *Andris Biedriņš*, basketbolists), liet. *Valdis Zatleris* vai *Zatleris* (latv. *Valdis Zatlers* — arī par šī uzvārda pareizu atveidojumu lietuviešu valodā tika laužti šķēpi).

Kā zināms, latviešu valodas kultūras kopēji pieturas pie uzskata, ka svešie īpašvārdi ir jātranskribē pēc iespējas tuvāk to izrunai oriģinālvalodā, piemērojot galotnes latviešu locījumu sistēmai. Tā kā abās baltu valodās skaņu sastāvs ir gandrīz vienāds vai vismaz ļoti līdzīgs (abās valodās ir gan garie, gan īsie patskaņi), atveidot lietuviešu personvārdus nav lielu problēmu. Galvenokārt ir jāzina atšķirīgie burti. Tādas no latviešu valodas atšķirīgas grafēmas lietuviešu valodā ir:

patskaņi

A a /izrunā kā [ā]/, personvārdos ļoti reti sastopams burts:

liet. *Ažuolas Jurkaitis* = latv. *Āžols Jurkaitis* (sportists);

Ē ē /izrunā kā šauru [ē]/:

liet. *Linas Kunigēlis* = latv. *Lins Kuniģēlis* (sporta komentētājs),

Algirdas Kaušpēdas = latv. *Alģirds Kaušpēds* (arhitekts),

Vidas Ēringis = latv. *Vids Ēriņģis* (dārznieks);

Ē ē /izrunā kā platu [ē] resp. kā [æ:]/:

liet. *Ķestutis Urba* = latv. *Ķēstutis Urba* (literatūrzinātnieks),

Rimas Ķesminas = latv. *Rims Ķēsmins* (arhitekts);

Ī ī /izrunā kā [ī]/, personvārdos nav reģistrēts (vienīgais uzvārds, ko min *Lietuviešu uzvārdu vārdnīca* /LPŽ I 762/, ir liet. uzvārds *Īgaunis*, kas latviski būtu atveidojams kā *Īgaunis*);

Y y /izrunā kā [ī]³:

liet. *Asta Pilypaitė* = latv. *Asta Pilīpaite* (dziedātāja),

Dalia Grybauskaitė = latv. *Daļa Grībauskaite* (politiķe),

Algirdas Sysas = latv. *Alģirds Sīss* (Seima deputāts),

³ Pēc izrunas lietuviešu burti *ī ī* un *Y y* mūsdienās neatšķiras (šajā gadījumā ir saglabāta tradicionālā rakstība).

Vytas Penčyla = latv. *Vīts Penčila* (mākslinieks),

lai gan vārda sākumā šis burts (Y) sastopams ļoti reti, — daži piemēri no *Lietuviešu uzvārdu vārdnīcas* (LPŽ I 763–774):

liet. uzv. *Yčas* = latv. *Īčs*,

Ydas = latv. *Īds*,

Ydzelis = latv. *Īdzelis*,

Ysoda = latv. *Īsoda*,

Yliukas = latv. *Īļuks*,

Ylakevičius = latv. *Īlakevičs*,

Ylekys = latv. *Īleķis*;

U u /izrunā kā [ū]/, personvārdos nav reģistrēts.

divskani

Uo uo /izrunā kā [uo], taču latviešu valodā tiek atveidots ar grafēmu *o*/:

liet. *Jonas Čekuolis* = latv. *Jons Čekolis* (deputāts),

Bronius Uogintas = latv. *Bronus Oģints* (komponists).

līdzskani

Ch ch /izrunā kā nebalsīgu [h]/:

liet. *Aleksas Churginas* = latv. *Alekss Hurgins* (rakstnieks, tulkotājs),

lai gan tādu uzvārdu, kas sāktos ar burtu kopu *ch*-, lietuviešu valodā tikpat kā nav — tikai daži piemēri no *Lietuviešu uzvārdu vārdnīcas* (LPŽ I 380–387):

Chadakauskas = latv. *Hadakausks*,

Chadaravičius = latv. *Hadaravičs*,

Chibinskas = latv. *Hibinsks*,

Chmeliauskas = latv. *Hmeļausks*,

Chomskis = latv. *Homskis*,

Chvoinickas = latv. *Hvoinicks*.

Lietuviešu valodā nav neviena vārda, resp., priekšvārda, kas ietvertu minēto burtu kopu *ch*.

Tāpat ar burtu *h* latviešu valodā tiek atveidota arī lietuviešu skaņa *H h*, kas arī sastopama tikai aizgūtos personvārdos:

Henriks Čigriejus = latv. *Henriks Čigriejus* (rakstnieks),

Hortenzija Katkutė = latv. *Hortenzija Katkute* (žurnāliste).

Divas problēmas rodas ar līdzskaņu mīkstinājumu un tā atšķirīgo apzīmējumu abās radu valodās:

1. Atveidojot personvārdus latviešu valodā, nelielas problēmas rada tas, ka pirms mīkstinātāja *i* (*i* pēc līdzskaņa pirms pakalējās rindas patskaņa), resp., pozīcijā *C – i* (mīkstinātājs) – *V (a, u, o)*, visi lietuviešu līdzskaņi ir mīksti:

liet. *Liudas Niauronis* = latv. *Ļuds Ņauronis*,

Saulius Kubilius = latv. *Sauļus Kubīlus*,

Liūnė Kiaušinytė = latv. *Ļūne Ķaušinīte*,

Dalia Seiliūtė = latv. *Daļa Seiļūte*.

Tā kā latviešu valodā ir mīkstie līdzskaņi *k, ģ, l, ņ*, šajos gadījumos latviešu valodā tie lieti noder. Sarežģītāk, kad latviešu valodā nav attiecīgo mīksto līdzskaņu. Līdz šim eksistēja divas prakses: vai nu nenorādot mīkstinājumu vispār (saskaņā ar 1961. gada norādījumiem), vai arī pievienojot burtu *j* aiz līdzskaņa (saskaņā ar 1998. gada norādījumiem par citvalodu īpašvārdu lietošanu un rakstību latviešu valodā):

liet. *Andrius Siaurusaitis* = latv. *Andrus Saurusaitis* vai *Andrijs Sjaurusaitis*.

Lai gan neviena no alternatīvām nav ideāla, tomēr liekas, ka agrākā prakse, nenorādot mīkstinājumu, vismaz grafiski mazāk izmaiņa personvārdus.

Nekad līdzskaņu mīkstums latviešu valodā īpaši netiek norādīts pēc vēsturiski mīkstajiem līdzskaņiem *š, ž, č, dž*:

liet. *Džiuljeta Šiaučiūnaitė* = latv. *Džuljeta Šaucūnaite*,

Donatas Petrošius = latv. *Donats Petrošus* (dzejnieks),

Dalia Čiočytė = latv. *Daļa Čočīte* (literatūrzinātniece),

Vytautas Mažiulis = latv. *Vītauts Mažulis* (valodnieks),

Bernardas Brazdžionis = latv. *Bernards Brazdžonis* (dzejnieks).

2. Visi lietuviešu līdzskaņi pirms priekšējās rindas patskaņiem (resp., pirms *e, ě, ģ, i, ĭ, y*) tiek palatalizēti, resp., nedaudz mīkstināti. Šo palatalizāciju pieņemts rādīt tikai gadījumos, kad latviski var atveidot ar *ġ* vai *ķ*:

liet. *Giedrė Bufienė* = latv. *Ģiedre Bufiene* (folkloriste),

Gytis Norvilas = latv. *Ģītis Norvils* (dzejnieks),

Aleksas Girdenis = latv. *Alekss Ģirdenis* (valodnieks),

Jurgita Šukytė = latv. *Jurģita Šukīte* (žurnāliste),

Gediminas Kirkilas = latv. *Ģedimins Ķirķils* (bij. premjerministrs),

tomēr šajos gadījumos (saskaņā ar 1998. gada noteikumiem) latviešu valodā tiek pieļauts variants arī bez mīkstā līdzskaņa:

Giedre Bufiene,

Ģītis Norvils,

Alekss Girdenis,

Jurgita Šukīte,

Ģedimins Kirkils.

Pēc asimilācijas likuma lietuviešu līdzskaņu kopās *-ng-*, *-nk-*, *-lg-*, *-lk-*, atveidojot tās latviešu valodā, tiek mīkstināti abi līdzskaņi: liet. *Algirdas* = latv. *Alģirds*, liet. *Lingys* = latv. *Liņģis*.

Tomēr citos gadījumos latviešu līdzskaņi pirms priekšējās rindas patskaņiem netiek mīkstināti, piemēram:

liet. *Justas Paleckis* = latv. *Justs Paleckis*, nevis *Paļeckis*, kā mēdz rakstīt šī politiķa uzvārdu latviešu presē,

liet. *Sigitas Parulskis* = latv. *Sīgits Parulskis*, nevis *Paruļskis*, kā rakstīts uz nesen iznākušā romāna «Trīs sekundes debesu» vāka,

liet. *Eimuntas Nekrošius* = latv. *Eimunts Nekrošus*, nevis *Ņekrošus*, kā dažreiz teātra kritiķi mēdz lietot šī izcilā lietuviešu režisora uzvārdu.

Dažas pārdomas raisās sakarā ar lietuviešu pagarināto jeb uzsvērto patskaņu atveidi latviešu valodā, resp., lietuviešu rakstos pagarinājums netiek rādīts (tie ir ar krītošo vai kāpjošo intonāciju pagarināti *a* un *e*, resp., *á, ā*, ko izrunā kā [ā], un *é, ē*, ko izrunā kā platu [ē], resp., [æ:]). Šādos gadījumos lietuviešu pagarinātie patskaņi, vadoties pēc izrunas, arī latviešu valodā būtu jāatveido

ar garo patskani, lai gan līdz šim šāda prakse netika ieteikta un nav arī normatīvi apstiprināta, tāpēc šie piemēri ir tikai pārdomu vērti:

liet. *Mātas* = latv. *Māts*, liet. *Antānas* = latv. *Antāns*, liet. *Jānē* = latv. *Jāne*, liet. *Jūrātē* = latv. *Jūrāte*, liet. *Gābija* = latv. *Gābija*, liet. uzv. *Rubāvičius* = latv. *Rubāvičs*.

liet. *Pētras* = latv. *Pētrs*, liet. uzv. *Marcinkēvičius* = latv. *Marcinkēvičs*, liet. uzv. *Mickēvičius* = latv. *Mickēvičs*, liet. uzv. *Statkēvičius* = latv. *Statkēvičs*.

Otrs pārdomu loks saistās ar patskaņu garumu personvārdu saknēs vai vārdu izskaņās, kuras bieži, pēc analogijas ar attiecīgiem latviešu vārdiem, tradicionāli, tomēr nepamatoti tiek pagarinātas, piemēram:

liet. *Janina* = latv. *Janīna* (bet tuvāk oriģinālam būtu = latv. ***Janina***),

Irena = latv. *Irēna*, ***Irena***,

Julija = latv. *Jūlija*, ***Julija***,

Emilija = latv. *Emīlija*, ***Emilija***,

Virginija = latv. *Virģīnija*, ***Virģīnija***,

Kristina = latv. *Kristīna*, ***Kristina***,

Judita = latv. *Judīte*, ***Judita***,

Justinas = latv. *Justīns*, ***Justins***,

Konstantinas = latv. *Konstantīns*, ***Konstantins***,

Eugenijus = latv. *Euģēnijs*, ***Euģenijs***.

Tāpat arī nereti nepamatoti tiek mainīta personvārda galotne, piemēram:

liet. *Birutē* = latv. *Biruta*, lai gan pareizāk būtu atveidot *Birute*,

Danutē = latv. *Danuta*, *Danute*.

Lai atveide būtu korekta, ir jāzina galotņu vēsturiskās pārmaiņas, kas ietekmē arī mūsdienu atbilstes.

Lietuviešu personvārdu vīriešu dzimtes īpašvārdu galotņu atbilstes latviešu valodā:

liet. -as, latv. -s

liet. *Pranas Vilkas* = latv. *Prans Vilks* (Seima deputāts),

Vytas Navickas = latv. Vīts Navicks (tautsaimniecības ministrs),

Romualdas Granauskas = latv. Romualds Granausks (rakstnieks);

liet. -is, latv. -is

liet. Rytis Valionis = latv. Rītis Vaļonis (žurnālists),

Jurgis Kunčinas = latv. Jurgis Kunčins (prozaīķis),

Juozas Aputis = latv. Jozs Aputis (prozaīķis);

liet. -ys, latv. -is

liet. Balys Latėnas = latv. Balis Latēns (aktieris),

Kęstutis Daukšys = latv. Kēstutis Daukšis (Seima deputāts),

Vytautas Dekšnys = latv. Vītauts Dekšnis (dzejnieks),

Linas Balsys = latv. Lins Balsis (žurnālists);

liet. -us, latv. -us

liet. Alvydas Butkus = latv. Alvīds Butkus (valodnieks),

Linas Ryškus = latv. Lins Rīškus (TV darbinieks),

Valdas Adamkus = latv. Valds Adamkus (Lietuvas Republikas prezidents),

Rimantas Šadžius = latv. Rimants Šadžus (politiķis),

Saulius Šaltenis = latv. Sauļus Šaltenis (prozaīķis),

Darius Kuolys = latv. Darjus Kolis (literatūrologs),

Andrius Kubilius = latv. Andrus⁴ Kubiļus (politiķis).

Izņēmumu veido aizgūtie slāvu cilmes uzvārdi ar izskaņu -avičius, -evičius, -ovičius, kurus latviešu valodā pieņemts atveidot ar -avičs, -evičs, -ovičs:

liet. Vytautas Rubavičius = latv. Vītauts Rubavičs (dzejnieks),

Juozas Statkevičius = latv. Jozs Statkevičs (modes mākslinieks),

Petras Auštrevičius = latv. Petrs Auštrevičs (politiķis),

Darjušas Lavrinovičius = latv. Darjušs Lavrinovičs (basketbolists).

⁴ Nebūtu vēlams lietuviešu priekšvārdus ar galotni -us (Andrius, Marius, Bronius u. c.) pārveidot latviešu valodā par priekšvārdiem ar galotni -is (Andris, Māris, Bronis).

Ievērojami retāk lietuviešu valodas vīriešu uzvārdi sastopami arī ar galotnēm *-a* un *-ē*:

liet. -a, latv. -a

liet. *Petras Baguška* = latv. *Petrs Baguška* (tieslietu ministrs),
Eugenijus Ališanka = latv. *Eugēnijs Ališanka* (dzejnieks),
Jonas Kabelka = latv. *Jons Kabelka* (valodnieks),
Sigitas Geda = latv. *Sīgīts Ģeda* vai *Sigīts Geda* (dzejnieks),
Kazys Saja = latv. *Kazis Saja* (dramaturgs),
Leonardas Sauka = latv. *Leonards Sauka* (folklorists);

liet. -ē, latv. -e

liet. *Jonas Kielė* = latv. *Jons Ķiele*,
Vytautas Bložė = latv. *Vītauts Blože*.

Lietuviešu sieviešu personvārdu atbilstmes latviešu valodā ir vienkāršas:

liet. -a, latv. -a

Rūta = *Rūta*,
Sigita = *Sigita*,
Monika = *Monika*;

liet. -ė, latv. -e

Urtė = *Urte*,
Ugnė = *Ugne*,
Jogilė = *Joģile*.

Ļoti reti sastopami sieviešu personvārdi ar galotni **-is**:

liet. *Naktis* = latv. *Nakts*.

Te jāatceras, ka lietuviešu dzejnieces vārds liet. *Salomėja Nėris* (*Nėris* – pseidonīms, kas darināts no upes nosaukuma *Nėre*) latviešu valodā tradicionāli atveidojams kā *Salomėja Nēre*.

Lietuviešu sieviešu uzvārdi rāda viņu ģimenes stāvokli⁵:

⁵ Nesen (2003. gadā) ir pieņemts lēmums «Par sieviešu uzvārdu darināšanu» («Dēl moterų pavardžių darybos»), kas ļauj sievietēm izvēlēties uzvārda izskaņu (vai beigu daļu), neatspoguļojot ģimenes stāvokli, resp., ar galotni *-ė*: *Urbas* – siev. *Urbė*, *Valionis* – siev. *Valionė*, *Venckus* – siev. *Venckė*, tomēr reālajā dzīvē pagaidām šādu piemēru nav daudz.

neprecēto sieviešu uzvārdi tiek darināti no tēva uzvārda pēc attiecīgiem likumiem — ja tēva uzvārda galotne ir:

-as vai **-a**, meitas uzvārda izskaņa ir **-aitē** = latv. **-aite**:

Vilkas — *Vilkaitē* = latv. *Vilkaite*,

Vaitiekūnas — *Vaitiekūnaitē* = latv. *Vaitiekūnaite*,

Grybauskas — *Grybauskaitē* = latv. *Gribauskaite*,

Kalēda — *Kalēdaitē* = latv. *Kalēdaite*;

-is, **-ys**, **-ē**, kā arī **-ia**, meitas uzvārda izskaņa ir **-ytē** = latv. **-īte**:

Visockis — *Visockytē* = latv. *Visockīte*,

Bogušis — *Bogušytē* = latv. *Bogušīte*,

Dagys — *Dagytē* = latv. *Daģīte*,

Kvašys — *Kvašytē* = latv. *Kvašīte*,

Kregždē — *Kregždytē* = latv. *Kregždīte*,

Stundžia — *Stundžytē* = latv. *Stundžīte*;

-us (pēc cietā līdzskaņa, lielākoties divzīlbu uzvārdos), meitas uzvārda izskaņa ir **-utē** = latv. **-ute**:

Butkus — *Butkutē* = latv. *Butkute*,

Jurkus — *Jurkutē* = latv. *Jurkute*,

Minkus — *Minkutē* = latv. *Minkute*,

Vaitiekus — *Vaitiekutē* = latv. *Vaitiekute*;

-us (pēc *j* un mīkstā līdzskaņa, lielākoties slāvu cilmes uzvārdos), meitas uzvārda izskaņa ir **-ūtē**, latv. **-ūte**:

Zujus — *Zujūtē* = latv. *Zujūte*,

Motiejus — *Motiejūtē* = latv. *Motiejūte*,

Balkevičius — *Balkevičiūtē* = latv. *Balkevičūte*,

Butkevičius — *Butkevičiūtē* = latv. *Butkevučūte*,

Malūnavičius — *Malūnavičiūtē* = latv. *Malūnavičūte*,

Gerbutavičius — *Gerbutavičiūtē* = latv. *Gerbutavičūte*.

Lietuviešu precētu sieviešu uzvārdi tiek darināti no vīra uzvārda, pievienojot izskaņu **-ienē** (neatkarīgi no vīra uzvārda galotnes), kas latviešu valodā atveidojams kā **-iene** (nevis *-ene* — tā bija

izplatīta kļūda padomju gados, kad personvārdi tika pārcelti no krievu valodas kā starpniekvalodas):

Vilkas – sievas uzvārds liet. *Vilkienē* = latv. *Vilkiene* // *Viļķiene*,

Bogušis – *Bogušienē* = latv. *Bogušiene*,

Lingys – *Lingienē* = latv. *Lingiene* // *Liņģiene*,

Balkevičius – *Balkevičienē* = latv. *Balkevičiene*.

Izņēmumu veido īsie (divzīlbju) lietuviešu uzvārdi, kas beidzas ar *-us*, *-ius* un *-jus*, jo sievu uzvārdi šajos gadījumos var tikt veidoti gan ar izskaņu *-ienē*, gan ar paplašinātu izskaņu *-uvienē*, kas latviešu valodā atbilst *-uviene*:

Butkus, sieva *Butkienē* vai *Butkuvienē* = latv. *Butkiene* vai *Butkuviene*,

Šadžius – *Šadžienē* vai *Šadžiuvienē* = latv. *Šadžiene* vai *Šadžuviene*,

Zujus – *Zujienē* vai *Zujuvienē* = latv. *Zujiene* vai *Zujuviene*.

Daudzu lietuviešu personvārdu atveide latviešu valodā problēmas nerada – vārdi tiek transliterēti atbilstoši skaņu izrunai, piemēram:

liet. *Rita Dapkutė* = latv. *Rita Dapkute* (TV programmu vadītāja),

Laura Čepukaitė = latv. *Laura Čepukaite* (dziedātāja),

Vilija Aleknaitė = latv. *Vilija Aleknaite* (Seima deputāte),

Loreta Graužinienė = latv. *Loreta Graužiniene* (politiķe),

Jonas Mekas = latv. *Jons Meks* (dzejnieks, kinorežisors),

Tomas Kauneckas = latv. *Toms Kaunecks* (fotogrāfs),

Žydrūnas Savickas = latv. *Žīdrūns Savicks* (sportists),

Raimondas Kašauskas = latv. *Raimonds Kašausks* (rakstnieks),

Česlovas Jursėnas = latv. *Česlovs Juršēns* (politiķis).

Galvenais princips pagaidām paliek nemainīgs: lietuviešu personvārdi latviešu valodā jāatveido pēc iespējas tuvāk to izrunai.

Vai var būt atkāpes no šīm noteiktajām personvārdu atveides normām? Jāatbild apstiprinoši. Tas ir tajos gadījumos, kad personvārds latviešu valodā rada negatīvas asociācijas. Piemēram, Lietuvā visai izplatīts vīrieša vārds *Aidas* (lietuviešu cilmes personvārds ar nozīmi 'atbalss') pēc noteikumiem latviešu valodā būtu atveidojams kā *Aids*, bet sliktās konotācijas dēļ tiek pieļauta izņēmuma forma *Aidis*.

Populārākie lietuviešu iedzīvotāju vārdi 2008. gadā⁶:

vīriešu vārdi	sieviešu vārdi
1. <i>Jonas</i> = latv. <i>Jons</i>	<i>Ona</i> = latv. <i>Ona</i>
2. <i>Vytautas</i> = latv. <i>Vītauts</i>	<i>Irena</i> = latv. <i>Irena</i>
3. <i>Antanas</i> = latv. <i>Antans</i>	<i>Janina</i> = latv. <i>Janina</i>
4. <i>Tomas</i> = latv. <i>Toms</i>	<i>Kristina</i> = latv. <i>Kristina</i>
5. <i>Juozas</i> = latv. <i>Jozs</i>	<i>Danutė</i> = latv. <i>Danute</i>
6. <i>Mindaugas</i> = latv. <i>Mindaugs</i>	<i>Lina</i> = latv. <i>Lina</i>
7. <i>Kęstutis</i> = latv. <i>Ķēstutis</i>	<i>Regina</i> = latv. <i>Regina</i>
8. <i>Darius</i> = latv. <i>Darus</i> vai <i>Darjus</i>	<i>Aldona</i> = latv. <i>Aldona</i>
9. <i>Andrius</i> = latv. <i>Andrus</i> vai <i>Andrjus</i>	<i>Rasa</i> = latv. <i>Rasa</i>
10. <i>Petras</i> = latv. <i>Petrs</i>	<i>Daiva</i> = latv. <i>Daiva</i>

Populārākie lietuviešu jaundzimušo vārdi 2007. gadā:

zēnu vārdi	meiteņu vārdi
1. <i>Matas</i> = latv. <i>Mats</i>	<i>Kamilė</i> = latv. <i>Kamile</i>
2. <i>Lukas</i> = latv. <i>Luks</i>	<i>Emilija</i> = latv. <i>Emilija</i>
3. <i>Nojus</i> = latv. <i>Nojus</i>	<i>Gabija</i> = latv. <i>Gabija</i>
4. <i>Dovydas</i> = latv. <i>Dovīds</i> ,	<i>Austėja</i> = latv. <i>Austēja</i>
5. <i>Dominykas</i> = latv. <i>Dominīks</i>	<i>Gabrielė</i> = latv. <i>Gabriele</i>
6. <i>Titas</i> = latv. <i>Tits</i>	<i>Ugnė</i> = latv. <i>Ugne</i>
7. <i>Rokas</i> = latv. <i>Roks</i>	<i>Viltė</i> = latv. <i>Vilte</i>
8. <i>Mantas</i> = latv. <i>Mants</i>	<i>Viktorija</i> = latv. <i>Viktorija</i>
9. <i>Kajus</i> = latv. <i>Kajus</i>	<i>Ieva</i> = latv. <i>Ieva</i>
10. <i>Ignas</i> = latv. <i>Igns</i>	<i>Deimantė</i> = latv. <i>Deimante</i>

Rodas arvien jauni, nedzirdēti jaundzimušo vārdi, piemēram, 2008. g. Lietuvā ir reģistrēti šādi reti personvārdi, kā *Bitė* = latv. *Bite*, *Perkūnas* = latv. *Perkūns* u. c.

Izplatītākie lietuviešu uzvārdi (2008. gada dati):

1. *Kazlauskas* = latv. *Kazlausks*
2. *Petrauskas* = latv. *Petrausks*
3. *Jankauskas* = latv. *Jankausks*
4. *Stankevičius* = latv. *Stankevičs*
5. *Vasiliauskas* = latv. *Vasiļausks*

6 Pēc Lietuvas Republikas Statistikas departamenta mājaslapas www.std.gov.lt (2008. gada 20. jūnijs) datiem.

6. *Žukauskas* = latv. *Žukausks*
7. *Butkus* = latv. *Butkus*
8. *Paulauskas* = latv. *Paulausks*
9. *Urbonas* = latv. *Urbons*
10. *Kavaliauskas* = latv. *Kavaļausks*

Lai uzrunātu tuvāko brāli un kaimiņu vārdā, lai vieglāk atrastu kopējas intereses, der zināt pamatlikumus, kā šis vārds pareizi būtu atveidojams arī latviešu valodā. Šīs zināšanas lieti noder gan ikdienas saskarsmē, gan oficiālā saziņā.

Saīsinājumi

siev. — sieviešu

vīr. — vīriešu

uzv. — uzvārds

latv. — latviešu

liet. — lietuviešu

LPŽ — Lietuvių pavardžių žodynas

1. Balode, L. Vēlreiz par lietuviešu īpašvārdu atveidi mūsu presē. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 17. laidziens. Rīga : Avots, 1982, 79.–84. lpp.
2. Balode, L., Skujiņa, V. Kā lai saucam kaimiņus Lietuvā. *Latvijas Vēstnesis*, 2000, 12. sept., 5. lpp.
3. Bērtulis, R. Lietuviešu īpašvārdu atveidojumi latviešu valodā. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*. 9. laidziens. Rīga : Liesma, 1973, 133.–143. lpp.
4. *Lietuvių pavardžių žodynas*. I, II. Vilnius, 1985.–1989.
5. Norādījumi par citvalodu īpašvārdu pareizrakstību un pareizrunu latviešu literārajā valodā. IV. Lietuviešu valodas īpašvārdi. Sastādījusi T. Porīte. Rīga : Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1961.
6. *Par vārdu un uzvārdu lietošanu un rakstību latviešu literārajā valodā*. Rīga : Valsts valodas centrs, 1998.
7. Piročkinas, A. Antrasis Vinco Urbučio knygos leidimas. *Lietuvos aidas*, 2007. Nr. 101.
8. Urbutis, V. *Lietuvių kalbos išdavystė*. Vilnius : Margi raštai, 2007.
9. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento mājaslapa. Pieejams: www.std.gov.lt [skatīts: 27.06.2008.]
10. Valsts lietuviešu valodas komisijas mājaslapa. Pieejams: www.vlkk.lt [skatīts: 30.06.2008.]

Šajā krājuma nodaļā apkopoti biežāk uzdotie un, mūsaprāt, svarīgākie Valsts valodas aģentūras valodas konsultantēm adresētie jautājumi. Protams, ikdienā uzdoto jautājumu klāsts ir ļoti plašs — no šķietami vienkāršiem, piemēram, par kopdzimtes lietvārdu locījumiem, vienskaitļa un daudzskaitļa lietojumu, piemērotu stilistisku izteiksmi un komatiem, līdz sarežģītiem ortogrāfijas, interpunkcijas un leksikas problēmgadījumiem, kad bieži vien nepieciešama ne tikai valodnieku, bet arī attiecīgās nozares speciālistu palīdzība. Tāpēc, izmantojot iespēju, vēlamies pateikties tiem kolēģiem, kas vienmēr ir atsaukušies uz mūsu lūgumu izteikt savu viedokli vai devuši ierosmi nepieciešamo avotu meklēšanai. Tie ir LU mācībspēki: filoloģijas zinātņu doktores Anna Vulāne, Andra Kalnača, Ilze Rūmniece, Ilze Lokmane, LU aģentūras «LU Latviešu valodas institūts» vadošais pētnieks habilitētais filoloģijas doktors Ojārs Bušs, LLU Pārtikas tehnoloģijas fakultātes dekāne Inga Ciproviča, kā arī mūsu sadarbības partneri — LZA Terminoloģijas komisija, Tulkošanas un terminoloģijas centrs un Valsts valodas centrs.

Šajās atbildēs nemeklējiēt konkrētā jautājuma zinātnisku izpēti vai atšķirīgos zinātniskos avotos atrodamu salīdzinošu skaidrojumu — tam, operatīvi atbildot, ikdienā vienkārši neatliek laika. Šīs ir populārzinātniskas atbildes dažos teikumos, kas var noderēt ikvienam valodas lietotājam — tātad plašam lasītāju lokam.

LEKSIKA

▪ Ko nozīmē vārds *acerola*?

Sazinoties ar attiecīgās nozares speciālistiem, noskaidrojām, ka *Malpighia glabra*, **acerola** — (*Malpighia punicifolia*, *Malpighia glabra*) saldaiss ķirsis, kas aug Indijas rietumos, Barbadosā, Jamaikā un Surinamā. Augļi tiek augstu vērtēti tieši lielā C vitamīna satura dēļ. Acerola patiesībā nav īsts saldaiss ķirsis, tā vairāk līdzinās citrusiem. Mīkstums tajā ir sadalīts daļiņās. Gatavs acerolas auglis ir tumši sarkanā krāsā, diametrā nesasniedz divus centimetrus, kraukšķīgs, ar pikantu garšu un rūgti saldu piegaršu. Acerola tradicionāli tiek izmantota tautas medicīnā kā imunitāti stiprinošs līdzeklis. Augļus novāc pusgatavus, kad vitamīna C daudzums sasniedz maksimumu.

▪ **Ar kādu nozīmi lieto vārdu *benjē*?**

Minētais vārds aizgūts no franču valodas [fr. *beignet*], un tā nozīme ir 'pildīti cepumi'.

(*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 101. lpp.)

▪ **Ko nozīmē «dzīvais alus»?**

Dzīvais alus pretstatā pasterizētajam alum ir tāds alus, kurā saglabāti raugi u. c. mikroorganismi. Šo alu iegūst, misu raudzējot, to filtrējot un tālāk pildot pudelēs vai citā piemērotā traukā. Dzīvā alus uzglabāšanas laiks ir samērā īss – no dažām dienām līdz nedēļai, ne ilgāk, jo vēlāk tas saskābst. Tāpēc t. s. lielie ražotāji, piemēram, «Aldaris», «Cēsu alus» u. c., piedāvā patērētājiem pasterizētu alu.

▪ **Ko nozīmē *džutas* audums?**

Džuta [angļu *jute*, bengāļu *jhoto*] – viengadīgs liepu dzimtas tropu šķiedraugs, no kā gatavo rupjus, bet izturīgus audeklus, auklas, paklājus. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 181. lpp., *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Zinātne, 1973, 472. lpp.). Piemēram, *džutas šķiedra*, *džutas audekls*.

▪ **Ko nozīmē vārds *ekserģija*?**

Ekserģija [vācu *Exergie* < lat. *ex* ārpus + (En)ergie] – fiz. maksimālais darbs, kuru termodinamiskā sistēma var paveikt, atgriezeniski pārejot no esošā stāvokļa līdzsvarā ar apkārtējo vidi. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 189. lpp.)

▪ **Ko nozīmē *fašīna*?**

Fašīna [vācu *Faschine* < lat. *fascina* < fascis 'saišķis, klūgu saišķis'] – līdz 10 m garš pārsiets zaru, meldru vai salmu kūlis, kas var būt pildīts ar oļiem un akmens šķembām; izmanto hidrotehniskās būvēs, ceļu ierīkošanai purvainā apvidū, fortifikācijā. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 220. lpp.)

▪ **Pēdējā laikā veikalos nopērkams jauns produkts *humoss*, taču citi saka *humuss*. Kā ir pareizi?**

Humosu gatavo no turku zirņiem, sezama sēklu un eļļas maisījuma, garšvielām, citronu sulas un ķiplokiem, savukārt *humuss* – [< lat. *humus* 'zeme, augsne'] – ir augsnes organiskā daļa, kas veidojas, sadaloties augu un dzīvnieku atliekām; visvairāk humusa ir melnzemē. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 294. lpp.)

Tāpēc savā uzturā lietosim *humosu*, nevis *humusu*.

- **Ko nozīmē vārds *integritāte*?**

Vārda *integritāte* nozīme ir veselums, nedalāmība, cieša saistība. Piemēram, valsts *teritoriālā integritāte*. (*Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006, 396. lpp.)

- **Kas ir *kešjuriekti*?**

Kešjuriekti — arī Indijas riekti — pelēkzaļi, niervēda kešjukoka augļi, arī sēklas; izmanto uzturā, šokolādes ražošanai u. c. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 354. lpp.)

- **Ko nozīmē vārds *ketelēt*?**

Ketelēt — sašūt trikotāžas izstrādājuma daļas, sastiprinot adījuma malējās cilpiņas. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. Rīga : Zinātne, 1980, 229. lpp.)

- **Ko nozīmē vārds *klasteris*?**

Vārdam *klasteris* ir vairākas nozīmes:

- 1) ārējo ierīču grupa ar kopīgu vadības ierīci;
 - 2) abstrakts datu tips;
 - 3) objektu grupa ar noteiktu iezīmju kopu;
 - 4) skaņu kopums mūzikā, ko veido intervālu vienlaidu izklāsts.
- (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 358. lpp.)

- **Kas ir *lote*?**

Lote — 1. Ierīce ūdenstilpnes dziļuma mērīšanai no kuģa, laivas, piemēram, *mehāniskā lote, iemest loti*. 2. Masas mērvienība — aptuveni 12,78 grami (vecajā krievu mērvienības sistēmā). (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. Rīga : Zinātne, 1980, 745. lpp.)

- **Teātra recenzijā varam lasīt — pārsteidza izrādes fināla *makabrā* deja. Kas tā ir par īpašu deju?**

Macabre — 'drausms; drausmīgs; šaušalīgs'; *dance macabre* — nāves deja. (*Angļu-latviešu vārdnīca*. Rīga : Jāņa sēta, 1996, 643. lpp.). No valodas viedokļa *makabrā deja* varētu būt saistīta ar kāda indivīda eksistenciālu traģēdiju.

- **Kas ir *makāns*?**

Vārds *makāns*, arī *makans* lietojams sarunvalodā. Tā nozīme — 1. Liels, smags dzīvnieks, arī cilvēks (atšķirībā no citiem, līdzīgiem). 2. Cilvēks, kas veikli orientējas situācijā un prot izmantot to savā labā. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 5. sēj. Rīga : Zinātne, 1984, 59. lpp.)

- **Vairākos avotos un mājaslapās tiek lietots vārds *mentors*, lai gan latviski, šķiet, tas būtu *darbuzraugs*.**

Latviešu valodā ir pieļaujama arī svešvārda *mentors* lietošana. *Mentors* [gr. *Mentor* (Odiseja dēla Tēlemaha audzinātājs Homēra poēmā «Odiseja»)] — 1. audzinātājs, skolotājs; padomdevējs; 2. *bot.* potcelms. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 463. lpp.)

- **Ko nozīmē *mūsaina* seja?**

Vārda *mūsains* nozīme — tāds, kas ir klāts ar vasarraibumiem. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 5. sēj. Rīga : Zinātne, 1984, 296. lpp.)

- **Ko nozīmē *orientālistika*?**

Orientālistika [vācu *Orientalistik* < lat. *orientalis* austumu-] — zinātņu komplekss, kas pētī Austrumu zemju vēsturi, kultūru, valodas, literatūru. *Orientālists* — Austrumu tautu valodu, literatūras un kultūras pētnieks. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 528. lpp.)

- **Ko latviešu valodā nozīmē vārds *pametums*?**

Pametums — 1. paveikta darbība, rezultāts; kādā veidā atstāts, arī pazaudēts priekšmets. 2. zaudējums. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6₁ sēj. Rīga : Zinātne, 1986, 245. lpp.)

- **Vai latviešu valodā ir *rozā* un *lillā* krāsa?**

Rozā — nelokāms īpašības vārds ar nozīmi 'gaiši sārts'. Piemēram, *rozā blūze*. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6₂ sēj. Rīga : Zinātne, 1987, 699. lpp.) *Lillā* — nelokāma īpašības vārda forma ar nozīmi 'violets'. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. Rīga : Zinātne, 1980, 712. lpp.)

- **Ko nozīmē *sažens*?**

Sažens ir garuma mērvienība — aptuveni 152, 176 vai 216 cm (vecajā krievu mērvienību sistēmā). (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 7₁ sēj. Rīga : Zinātne, 1989, 364. lpp.)

- **Ko nozīmē vārds *terase*?**

Vārdam *terase* ir vairākas nozīmes: 1. Dabisks (kalna nogāzē, krastā) vai mākslīgi ierīkots ieslīps laukums pakāpienveida kompleksā. *Vīnogulāju terases*. 2. Valēja vai segta horizontāla piebūve celtnei. *Viesnīcas terase*. (*Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006, 1090. lpp.)

- **Ko nozīmē terciāra izglītība?**

Vārda *terciārs* nozīmes – 1. saistīts ar terciāru, tam raksturīgs; 2. tāds, kas atrodas kādas sistēmas, virknes trešajā vietā, pakāpē; trešējs. (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 790. lpp.) Tātad *terciāra* ir trešās pakāpes izglītība, kam šī vieta ir noteikta kādā izglītības sistēmā.

TERMINI

- Pekinas Olimpisko spēļu laikā atkal ir kļuvis aktuāls jautājums par vārdu savienojumiem *paraolimpiskās spēles* un *paralimpiskās spēles*. Diemžēl plašsaziņas līdzekļos sastopami abi šo spēļu nosaukumu varianti, tāpēc nav skaidrs, kurš no minētajiem nosaukumiem būtu lietojams.

Kā atzīst LZA Terminoloģijas komisijas priekšsēdētāja V. Skujiņa, šis jautājums kļūst aktuāls ik pēc 4 gadiem. LZA Terminoloģijas komisija par to spriedusi jau 1996. gadā, kad tikusi ieteikta forma ar patskani o: *paraolimpisks*.

2008. gada 9. septembrī LZA Terminoloģijas komisijas sēdē dalībnieki ar balsu vairākumu vienojās, ka nav pamata kādreizējo TK lēmumu mainīt. Ar sikāku informāciju par šo jautājumu un konkrētās Terminoloģijas komisijas sēdes gaitu interesenti var iepazīties LZA Terminoloģijas komisijas mājaslapā www.termini.lza.lv. (LZA TK protokols Nr. 7/1088)

- **Kā latviskot angļu valodā rakstīto vārdu savienojumu «park-and-ride»?**

Frāzes «*park-and-ride*» lietojumam latviešu valodā sākotnēji tika ieteikti tieši tulkojumi no angļu valodas «*Noliec un brauc*» un «*Liec un brauc*». Savulaik VVA Konsultāciju daļa ieteica angļu frāzi aizstāt ar «Novieto un dodies tālāk» (novietojot transporta līdzekli, ne vienmēr obligāti ir jādodas tālāk braukšus). Tomēr jāatzīst, ka patlaban šos ieteikumus varētu vērtēt kā mazāk veiksmīgus, jo, izvietojot informatīvās norādes ar šādu uzrakstu, noteikti būtu jāņem vērā arī izteiksmes isums un skaidrība.

Minētā vārdu savienojuma latviskošanā ieteikumus sniegusi arī LZA Terminoloģijas komisijas priekšsēdētāja V. Skujiņa, paužot viedokli laikrakstā «Diena» (07.08.2007.; sk. interneta adresi <http://termini.lza.lv/article.php?id=212>) un Terminoloģijas komisijas sēdes gaitu

(<http://termini.lza.lv/article.php?id=214>). 2007. gadā TK ieteikusi šādu terminu: *transportmija*, vajadzības gadījumā to precizējot ar vārdu *sistēma*, resp., *transportmijas sistēma* (transportlīdzekļu novietošanas un pārsēšanās sistēmas apzīmēšanai), *mijvieta*, *mijotne* (konkrētas transportlīdzekļu novietošanas un pārsēšanās vietas apzīmēšanai).

2008. gada 9. septembrī LZA Terminoloģijas komisijas sēdē tika pieņemts lēmums minēto frāzi latviešu valodā aizstāt ar terminu **stāvparks**.

PAREIZRAKSTĪBA

- **Kāpēc valodā lieto vārdu *bāriņtiesa*, nevis *bāreņtiesa*? Latviešu valodā taču ir vārds *bārenis*, nevis *bāriņš*!**

Latviešu valodā vārda *bārenis* nozīme skaidrota – ‘bērns, kas zaudējis abus vecākus vai vienu no tiem’. Piemēram, *apaļš bārenis* – bērns, kam nav vecāku (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Zinātne, 1973, 39. lpp.). Savukārt vārda *bārenis* novecojis sinonīms ir vārds *bāriņš*. Piemēram, *bāriņu nauda*, *bāriņu manta*, *bāriņu aizbildņi*. *Bāriņu tiesa* vārdnīcā skaidrota kā iestāde, kas ieceļ aizbildņus un aizgādņus, kā arī uzrauga viņu darbību. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 2. sēj. Rīga : Zinātne, 1973, 40. lpp.) Mūsdienā latviešu literārajā valodā vārdā *bāriņtiesa* saglabājusies vārda vēsturiskā forma.

- **Kā pareizi rakstīt cepumu nosaukumu – *bezē* vai *bizē*?**

Cepumi, kas gatavoti no saputota olas baltuma un cukura, ir *bezē* [no vācu *Baiser* < fr. *baiser* ‘skūpsts’] cepumi. (*Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga : Avots, 2006, 167. lpp.)

- **Kā pareizi lietot vārdu *Brodveja* vai *Brodvejs*?**

Brodveja (angļu *Broadway*) ir viena no Ņujorkas centrālajām ielām, kas gareniski šķērso Manhetenu (*Preses lasītāja vārdnīca*. Rīga : Nordik, 2004, 75. lpp.). Latviešu valodā jau esam pieraduši šo vārdu lietot sieviešu dzimtē, tā ka nebūtu nekāda pamata šo tradīciju mainīt.

- **Kā pareizi rakstīt nosaukumu «*Daugavas vanagi*»?**

Organizācijas nosaukums «*Daugavas vanagi*» ir uzskatāms par simbolisko nosaukumu, un to raksta pēdiņās, kursīvā vai citā grafiskā izcēlumā. Ar lielo sākumburtu simboliskajā nosaukumā ir rakstāms pirmais vārds.

Daugavas vanagi (bez attiecīga grafiska noformējuma) kā attiecīgās organizācijas biedru nosaukums ir tikpat simbolisks kā pašas organizācijas nosaukums un var radīt tikpat lielus pārpratumus un nevajadzīgas asociācijas ar konkrēto putnu sugu kā pats organizācijas nosaukums, tāpēc Valsts valodas aģentūras Konsultāciju daļa tomēr ieteiktu arī organizācijas biedru apzīmēšanai lietot kādu grafisku noformējumu, piemēram, sapulcējušies «Daugavas vanagi» u. tml.

- **Kā pareizi rakstāmi svešvārdi: *ezoterisks, ezoterija* – ar īsu vai garu patskaņa burtu *e*?**

Vārda *ezoterisks* nozīme ir 'slepens, apslēpts' [gr. < *esōterikos* 'iekšējs'], domāts vienīgi iesvētītiem, zinošiem (par reliģiskiem rituāliem, misticiskām mācībām u. tml.; (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 215. lpp.)), un tas tiek rakstīts ar īsā patskaņa burtu *e*. Pēc analogijas ar vārdu *ezoterisks* arī vārdā *ezoterija* ir rakstāms īsā patskaņa burts *e*. Tā kā minētos vārdus ar garo patskani neizrunā arī oriģinālvalodā, nav nekāda pamata tos rakstīt ar garā patskaņa burtu latviešu valodā.

- **Tā kā presē sastopami vairāki slavenā somu autobraucēja vārda un uzvārda atveidojumi: *Kimi Reikenens* un *Kimi Raikonens*. Kurš no tiem ir pareizs?**

Autobraucēja vārds un uzvārds somu valodā ir *Kimi Räikkönen*. Ievērojot somu īpašvārdu atveides noteikumus (*Dāņu, norvēģu, zviedru un somu īpašvārdu atveide latviešu valodā*. Rīga : Norden AB, 2003), mūsu alfabētā svešie burti *ä* un *ö* tiek atveidoti un izrunāti kā *e*. Tātad autobraucējs latviešu valodā pareizi būtu jādēvē **Kimi Reikenens**. Diemžēl praksē vairāk izplatījies neprecīzais uzvārda atveidojums *Kimi Raikonens*.

- **Kurš ir pareizais lietojums viesnīcas numura apzīmēšanai: *lukss numurs, luksa numurs, luksus numurs*?**

Pareizi – *luksusa numurs*.

Vārdiem *lukss* un *luksuss* ir dažādas nozīmes.

- **Lukss** [lat. *lux* gaisma] – *fīz.* Lx, apgaismojuma mērvienība SI sistēmā – apgaismojums, ko dod vienu lūmenu liela gaismas plūsma, vienmērīgi kritot uz vienu kvadrātmetru lielu laukumu.
- **Luksus** – saliktena daļa – sevišķi dārgs, grezns (piemēram, *luksusprece, luksusgrāmata*).

- **Luksuss** [vācu *Luxus* < lat. *luxus*] — 1. sevišķi grezni izstrādājumi, viesnīcu numuri, kuģu kajītes u. tml.; luksusa — sevišķi dārgs, grezns (par izstrādājumiem, transportlīdzekļiem u. tml.); 2. greznība, greznums.

(*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 437. lpp.) Līdzīgi vārds skaidrots arī «Latviešu literāras valodas vārdnīcā», kur minēts pat konkrēts piemērs — *viesnīcas luksusa numurs*. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 4. sēj. Rīga : Zinātne, 1980, 751. lpp.)

Vecākos tekstos un sarunvalodā palaikam dzirdami arī vārdu savienojumi ar *lukss*, piemēram, *luksa numurs*, arī kādreiz tik populārā *Luksa šokolāde*, taču mūsdienu normatīvajām prasībām tie vairs neatbilst, tāpēc to lietojums nebūtu vēlams.

- **Kā pareizi lietot zivs nosaukumu: *piraja*, *piranja*, *piraņa* vai *piraija*?**

Plēsīgā karpu dzimtas zivs *piraija* [no port. *piranha*], kas dzīvo Dienvidamerikā, bet 2008. gada vasarā tika izmaksāta kādā Daugavpils diķī, rakstāma tieši šādā formā.

Pārējie sastopamie zivs nosaukumi *piraja*, *piranja*, *piraņa* nav atzīstami par pareiziem.

Līdz šim Latvijā izdotajās vārdnīcās zivs nosaukums bija sastopams *piraija* (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 572. lpp.) un *piraja* (*Latviešu valodas pareizrakstības un pareizrunas vārdnīca*. Rīga : Avots, 1995, 611. lpp.). Lai novērstu nekonsekvenci, Latviešu valodas ekspertu komisija 2008. gada 23. janvāra sēdē ar balsu vairākumu atbalstīja zivs nosaukumu *piraija*.

- **Kā pareizi lietot cepumu nosaukumu — *pumperniķelis* vai *pumpermiķelis*? Ja *pumpermiķelis*, vai tam ir sakars ar *Miķeli*?**

Ar vārdu *Miķelis* saldajam un cietajam cepumam gan nav nekāda sakara. Pareizais cepuma nosaukums ir *pumperniķelis*. (*Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 6. sēj. Rīga : Zinātne, 1987, 435. lpp.)

- **Kā pareizi rakstāms vārds *regula* — ar *ī*šā vai *garā* patskaņa burtu *e*?**

Vārds *regula* [lat. *regula* 'noteikums, norma'] — kārtula, rīcības likums, noteikums, norma (*Ilustrētā svešvārdu vārdnīca*. Rīga : Avots, 2005, 642. lpp.). Vārds rakstāms ar *ī*šā patskaņa burtu *e* uzsvērtajā zīlbē.

▪ **Kā pareizi lietot kaimiņvalsts salu — *Sāremā* vai *Sāmsala*?**

Igaņu valodā salas nosaukums rakstāms **Saaremaa**, kas latviešu valodā atveidojams **Sāremā**. Arī Konsultāciju daļas ieteikums būtu šo salu saukt **Sāremā** — atbilstoši igauņu valodā rakstītajam vietvārdam.

Salas nosaukumus **Sāmu sala** jeb **Sāmsala** nosaka latviešu valodā izveidojusies vēsturiska tradīcija. K. Karulis to skaidro ar vārda **sāmi** nozīmi, norādot, ka par vārda cilmi ir atšķirīgi, līdz šim nepierādīti uzskati: 1. Vārds saistīts ar nosaukumu somi [suōmi], uzskatot, ka sāmi sākotnēji bijusi kāda Baltijas somu cilts vai Baltijas somu senči, pirmtauta. 2. Vārds saistīts ar lībiešu *Saarmaa*, igauņu *Saaremaa* 'Sāmsala' ar *r* zudumu aiz gara patskaņa — tāvad * *sārms* > *sāms* sākotnēji izlokšņu izrunā. (Karulis, K. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*. Rīga: Avots, 1992, 2. daļa, 152. lpp.)

▪ **Kā pareizi rakstīt darbības vārdu, kas apzīmē dokumenta attēla «pārņemšanu» elektroniski apskatāmā veidā? Dokumentus *skenē* vai *skanē*?**

Pareizā forma — dokumentus *skenē*. Vārdnīcā šī vārda nozīmes ir skaidrotas šādi:

1. *Skenēt* (no angļu valodas vārda *scan*) jeb izskatīt cauri disketi vai cieto disku, meklējot vīrusus, nozīmē lietot antivīrusu programmu, lai pārbaudītu, vai jūsu datnēs nav datoru vīrusu.

2. *Skenēt* tekstu vai attēlu nozīmē lietot skeneri, lai pārveidotu kaut ko iespiestu (piemēram, teksta fragmentu vai fotoattēlu) par datni, kuru var lietot datorā. (*Angļu-latviešu skaidrojošā datorvārdnīca*. Rīga: Jumava, 1998, 294. lpp.)

STILISTIKA

▪ **Lūdzu paskaidrot, ar kādām nozīmēm pareizi lietojams vārds *atgriezt* — tikai ar nozīmi 'atdalīt' vai arī ar nozīmi 'atdot', piemēram, *atgriezt cieņai*; *atgriezt sūtījumu*?**

Vārdam *atgriezt* ir vairākas nozīmes.

*Atgriezt*¹: 1. Griežot (to, kam ir vītnes), attaisīt, padarīt vaļīgu, vaļīgāku; atskrūvēt. *Atgriezt ūdens krānu. Atgriezt skrūvi, uzgriezni.* 2. Pagriezt, pavērst atpakaļ. *Atgriezt galvu, dzirdot saucienu.* 3. Panākt, ka atgriežas (kur). *Atgriezt govīs atpakaļ aplokā.* 4. No jauna ieviest (to, kas bijis), panākt, ka iestājas no jauna. *Vēlīgi censties atgriezt bijušo.*

Atgriezt²: 1. Griežot atdalīt; nogriezt. *Atgriezts maizes riecens. Atgriezt gabalu gaļas.* 2. Atšķirt, norobežot (no kā). *Atgriezt armijas pulku no divīzijas. Ieslodzītais ir atgriezts no ārpasaules. Plūdi atgriezuši mājas no ciemata.* 3. Griežot atvērt, radīt iespēju (ko) atvērt. *Atgriezt vēstuli. Atgriezt konservu kārbu.* 4. Lietojot griešanai, padarīt neasu. *Atgriezt nazi.* (*Latviešu valodas vārdnīca*. Rīga: Avots, 2006, 108. lpp.)

Vārds *atgriezt* ar nozīmi 'atdot atpakaļ', kas atbilst krievu vārdam вернуть (*vernutj*), latviešu valodā nav ieteicams.

Atdot atpakaļ izlasīto grāmatu bibliotēkā, nevis atgriezt.

Atdosim naudu atpakaļ laikus, nevis atgriezīsim.

Foto sūtīs atpakaļ, nevis atgriezīs atpakaļ. (Paegle, Dz., Kušķis, J. *Kā latvietis runā...* Rīga : Zvaigzne ABC, 2002, 29., 30. lpp.)

- **Dažkārt, par kaut ko brīnoties, latviešu valodā dzirdam «Neko sev!». Cik pamatots ir šī izsaukiena lietojums?**

Neko sev! nav lietots tādā nozīmē, ka cilvēks neko sev nevēlas, piem., es neko sev nevēlos iegādāties, neko sev nevaru aizliegt vai tml. Tas ir tiešs tulkojums un pārcēlums no krievu valodas «Ничего себе!» («Ničevo sebe!») ar nozīmi: 1. 'Nekas, nekas nekait, tā puslīdz, var iztikt' (ja krievu valodā jautā cilvēkam «Kā klājas?»). 2. 'Nu gan brīnumi, nu gan joki' u. tml. (par kaut ko brīnoties). Protams, ka tas uzskatāms par kārtējo nevēlamo krievu valodas izteiciena pārcēlumu latviešu valodā, tas nav vajadzīgs un nav popularizējams.

- **Vai latviešu valodā pareizi ir teikt «vadoties no likuma» vai «vadoties pēc likuma»?**

Abas šīs izteiksmes latviešu valodā ir nevēlamas. V. Skujiņa šādos gadījumos iesaka lietot: *ievērojot likumu; pamatojoties uz likumu; saskaņā ar likumu; pēc likuma.* (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999, 91. lpp.)

- **Ar kādu locījumu pareizi lietot darbības vārdu vajadzēt – ģenitīvu vai akuzatīvu? Piemēram, vajag siera vai vajag sieru?**

Ja vārds *vajadzēt* ir kopā ar vārdiem *vairāk, mazāk*, tad neapšaubāmi lietojams ģenitīvs. Piemēram, *vajag vairāk brīva laika, mazāk darba*. Ģenitīvā latviešu valodā lieto tādu lietvārdu, kas nosauc, kā nav, kā trūkst vai netrūkst, kā vajag vai nevajag, kā pietiek vai nepietiek: *vajag uzņēmības, nevajag naida*.

Savukārt jau *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā* (Rīga : LPSR Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1959, I daļa, 394. lpp.) teikts,

ka «ģenitīvs ar verbiem (adverbiālais ģenitīvs) dažos gadījumos var nostāties tādās pašās attieksmēs kā akuzatīvs», piem., *vajag siera* un *vajag sieru*. Mūsdienu latviešu valodā pareizas ir abas formas, kaut gan patlaban vairāk izplatīts ir akuzatīvs.

Ja aiz darbības vārda *vajag* bez objekta ir verbs nenoteiksmē, tad objekts nostājas tikai akuzatīvā, piemēram, *vajag nopirkt sieru*.

INTERPUNKCIJA

▪ Kā pareizi lietojamas atstarpes gadu un datumu pierakstos?

Šis ir gadījums, kad rakstībā jāievēro atstarpes. Lai nebūtu pārpratumu, vēlams likt tā saucamo saistīto atstarpi, kas panākama, vienlaikus uz datora tastatūras nospiežot *Shift*, *Ctrl* un atstarpes taustiņu. Tā ir izmantojama, piemēram, starp vārda iniciāli un uzvārdu, gadu un datumu pierakstos, dažos saīsinājumos (u. c., u. tml., š. g.), skaitliskos daudzumos, kas norādīti procentos (10 %), jo tas ļauj ciparam vai nosaukuma daļai palikt vienā rindā, nesadalot tekstu tā, ka cipars vai nosaukuma daļa paliek vienā rindā, bet procentu zīme vai nosaukuma otra daļa tiek pārnesta uz nākamo rindu. (*Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata*. Rīga : Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2006, 69. lpp.)

▪ Kad lietojams punkts aiz romiešu cipara?

Aiz romiešu cipara punktu liek tad, ja šis cipars atrodas tekstā nodaļas (vai citas teksta daļas) nosaukuma priekšā, piemēram,

I. Vispārīgi noteikumi

II. Definīcijas

(*Tiesību aktu tulkošanas rokasgrāmata*. Rīga : Tulkošanas un terminoloģijas centrs, 2006, 69. lpp.)

▪ Kā pareizi rakstāms pulkstenlaiks latviešu valodā?

Pulkstenlaiku parasti pieraksta šādi: *plkst. 18.00* vai *plkst. 18.⁰⁰* (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*. Rīga : Zvaigzne ABC, 1999, 108. lpp.). Ietverot pulkstenlaikā arī sekundes, aiz minūtēm un punkta raksta arī sekundes, piemēram, 11.57.05.

▪ Vai latviešu valodā decimāldaļu atdalīšanai lieto punktu?

Decimāldaļu atdalīšanai lieto komatu, nevis punktu, piemēram, *Ls 10,5*, nevis *Ls 10.5* (Skujiņa, V. *Latviešu valoda lietišķajos rakstos*.

Rīga : Zvaigzne ABC, 1999, 116. lpp.). Savukārt daudzciparu skaitļu atdalīšanai nelieto ne punktu, ne komatu, jo tas var radīt tikai pārpratumus. Skaita vieglākai uztveršanai ciparus mēdz grupēt pa trīs (virzienā no labās puses uz kreiso), tūkstošus, miljonus utt. atdalot ar atstarpī un ņemot vērā, ka viens skaitlis divās rindās nav dalāms, piem., 1 373 743 104. (Krūmiņa, V., Skujiņa, V. *Normatīvo aktu izstrādes rokasgrāmata*. Rīga : 2002, 96. lpp.)

▪ **Kad ar komatiem atdala vārdus *savukārt* un *respektīvi*?**

Vārds *savukārt* ir adverbials iespraudums. Ar komatiem atdala iespraustus apstākļa vārdus, *pirmkārt, manuprāt, mūsaprāt, savukārt* u. c., kas rāda runas objektu secīgumu vai uzsver runātāja attieksmi pret izsacījumu, piemēram, *Bet principiālai rīcībai pa priekšu iet pareizi spriedumi, kuri, savukārt, atkarīgi no dzīves uzskatu plašuma un dziļuma*. Ja minētajiem vārdiem teikumā ir apstākļu vai izteicēja funkcija, bet ne modāla iesprauduma funkcija, tos ar komatiem neatdala, piemēram, *Kā labticīgs, tā ļaunticīgs valdītājs savukārt ir tiesīgs prasīt no īpašnieka, lai tas viņam atlīdzina*. (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zinātne, 1969, 232. lpp.)

Vārds *respektīvi* atdalāms ar komatiem, ja tas lietots ar nozīmi «tas ir», «proti» un ievada paskaidrojošu iespraudumu, kas konkrētībā vai paskaidro iepriekš nosaukto jēdzienu. Komats vajadzīgs arī aiz paskaidrojošā iesprauduma, piemēram, *Īsa stāsts, respektīvi, stāsts plašākajā nozīmē, pakārto sev arī noveli*. Literatūra, *respektīvi, daiļliteratūra, kā viena no sabiedriskās apziņas formām līdzīgi zinātnei un citiem ideoloģijas veidiem atspoguļo īstenību*. Vārda *respektīvi* priekšā komats vajadzīgs arī tad, ja tas ievada teikuma komponentu vai ir uz tā robežas: *Saskaitot tumšākās joslas, varam uzzināt, cik gadu ir zivij, respektīvi, cik rudeņu tā pārdzīvojusi*.

Ja vārds *respektīvi* lietots ar šķiramā saikļa «vai» nozīmi un piesaista vārdu, kas nosauc nevis iepriekš minēto parādību citā vārdā, bet gan iepriekš minētajai līdzīgu vai nozīmē tuvu parādību, vārda *respektīvi* priekšā komats nav liekams un te neveidojas paskaidrojošais iespraudums, tā ka pievienotā vārda resp. vārdu savienojuma pieturzīme nav vajadzīga, piemēram, .. *manuskripts jāpārstrādā respektīvi jāizlabo vai jāpapildina, lai to varētu nodot Latvijas Valsts izdevniecībai*. (Blinkena, A. *Latviešu interpunkcija*. Rīga : Zinātne, 1969, 248.–249. lpp.)

2007. gada novembris — 2008. gada oktobris

Iznākušās grāmatas un brošūras

1. *Angļu-latviešu, latviešu-angļu vārdnīca*: ap 22 000 vārdu = English-Latvian, Latvian-English dictionary: approx. 22 000 entries. Sast. Dz. Kalniņa. Rīga : Avots, 2008. 656 lpp.
2. Bušmane, B. *Piena vārdi*: piena produktu nosaukumi latviešu valodā. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2007. 514 lpp.
3. Daugavpils Universitāte Humanitārā fakultāte. *Valoda — 2007*: valoda dažādu kultūru kontekstā. 17. [sēj.]. Atbildīgā redaktore S. Polkovņikova. Daugavpils : Saule, 2007. 527 lpp.
4. Daugavvanags, A., Kļimoviča, N. *Angļu-latviešu juridisko terminu vārdnīca*: 40 000 terminu ar attiecīgajiem frazeolģismiem un vārdkopām. Rīga : Avots, 2008. 512 lpp.
5. Dravniece, S. *Dundagas izloksnes teksti*. Zin. redaktore B. Bušmane. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008. 232 lpp.
6. Freimane, I. *Trešā persona latviešu verbu sistēmā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 202 lpp.
7. Gavriļina, M., Vulāne, A. *Valodā veldzējas tautas dvēsele*. Rīga : Mācību grāmata, 2008. 264 lpp.
8. Justs, F. *Militāro jēdzienu skaidrojošā vārdnīca ar pamatterminu tulkojumu angļu valodā*: 15 300 terminu un vārdkopu. Rīga : Avots, 2008. 1232 lpp.
9. *Krievu-latviešu vārdnīca*: ap 38 000 vārdu. = *latviešu-krievu vārdnīca*: ap 35 000 vārdu. Sast. B. Ceplīte, A. Darbiņa, H. Kalniņš, D. Nātiņa. Rīga : Avots, 2008. 1088 lpp.
10. *Latviešu-angļu vārdnīca*: ap 35 000 vārdu. = Latvian-English dictionary: approx. 35 000 entries. Sast. Dz. Kalniņa. Rīga : Avots, 2008. 712 lpp.
11. *Latviešu-dāņu, dāņu-latviešu vārdnīca*. = *Lettisk-Dansk, Dansk-Lettisk*. Sast. K. Lomholts. Rīga : Zvaigzne ABC, 2008. 512 lpp.
12. *Latviešu-ķīniešu sarunvalodas vārdnīca*. Sast. P. Pildegovičs. Rīga : RaKa, 2008. 327 lpp.
13. *Latviešu-vācu vārdnīca*: ap 10 000 vārdu. = *Lettisch-deutsches Wörterbuch*: etwa 10 000 Stichwörter. Sast. L. Vjaterē. Rīga : Avots, 2008. 640 lpp.

14. Latvijas Universitātes Raksti 728. sējums. *Valodniecība. Latvistika*. Galvenais redaktors A. Veisbergs, atbildīgā redaktore A. Kalnača. Rīga : Latvijas Universitāte, 2008. 117 lpp.
15. Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija. *Terminoloģijas Jaunumi*. Nr. 14. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija, Valsts valodas aģentūra, 2008. 32 lpp.
16. Lauze, L. *Izpētes materiāla vākšana sociolingvistikā: metodiski norādījumi*. Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts, Liepājas Universitātes Latviešu valodas katedra. Liepāja : LiePA, 2008. 64 lpp.
17. *Letonikas otrais kongress: Kurzemes novada kultūrvēsturiskais mantojums, tā izpēte un saglabāšana*. Redakcijas komitejas vadītāja I. Ozola. Liepāja : LiePA, 2008. 218 lpp.
18. *Letonikas otrais kongress: valodniecības raksti* — 1. Sast. B.Bušmane. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, LU aģentūra «LU Latviešu valodas institūts», Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, 2008. 352 lpp.
19. *Letonikas otrais kongress: valodniecības raksti* — 2. Sast. V. Skujiņa. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, LU aģentūra «LU Latviešu valodas institūts», Rīgas Pedagoģijas un izglītības vadības augstskola, 2008. 304 lpp.
20. Liepājas Pedagoģijas akadēmija. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi: populārzinātnisku rakstu krājums*. Atb. redaktore G. Smiltnece. Nr. 3. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2008. 104 lpp.
21. *Linguistica Lettica 17: Latviešu valodas institūta žurnāls*. Numura redaktors O. Bušs. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008. 320 lpp.
22. *Nevardarbīgās pretošanās loma Latvijas neatkarības atjaunošanā: Letonikas otrā kongresa sekcijas materiāli*. Redakcijas kolēģija: T. Jundzis, I. Jansone, J. Stradiņš. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2008. 392 lpp.
23. *No skaņas un burtā līdz tekstam un korpusam: sinhronija un diahronija: akadēmiķa Jāņa Endzelīna 135. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Redakcijas kolēģija: A. Andronovs, O. Bušs, I. Jansone, D. Mikulēniene, A. Stafecka, A. Trumpa, E. Trumpa, L. Vaba. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008. 51 lpp.
24. Pirāga, M. *Mācot un mācoties latviešu valodu*. Sast. B. Petre. Liepāja : LiePA, 2008. 89 lpp.
25. Pūtele, I. *Latviešu valodas profesiju nosaukumi: terminoloģiskais aspekts = Latvian Profession Names: the Terminology Aspect: promocijas darba kopsavilkums filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozares latviešu sinhroniskās valodniecības apakšnozarē*. Darba zinātniskā vadītāja V.Skujiņa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2008. 104 lpp.
26. Ruberte, I. *Senvārdu vārdnīca*. Rīga : Zvaigzne ABC, 2008. 128 lpp.

27. *Rucavā, tur Pārupē...: etnogrāfija, folklorā, valoda*. Liepājas Pedagoģijas akadēmija, Kurzemes humanitārais institūts. Redakcijas kolēģija: B. Laumane, I. Ozola, G. Girņus. Liepāja : LiePA, 2007. 469 lpp.
28. Surkova, I. *Kreativitāte mērķvalodas lietojumā: promocijas darba kopsavilkums doktora zinātniskā grāda iegūšanai filoloģijā: lietišķā valodniecība*. Darba zinātniskā vadītāja I. Kramiņa. Rīga : Latvijas Universitāte, 2008. 60 lpp.
29. *Svešvārdu vārdnīca*: ap 25 000 vārdu un terminu. Sast. I. Andersone, I. Čerņevska, I. Kalniņa, D. Nātiņa, R. Puriņa, L. Vjaterē. Rīga : Avots, 2008. 1024 lpp.
30. *Tūrisma un viesmīlības terminu skaidrojošā vārdnīca*. Ekonomikas ministrijas uzdevumā vārdnīcu izstrādājuši K. Bērziņa, G. Bērziņš u. c. Vārdnīcas zinātniskie un literārie redaktori I. Pūtele, A. Ščucka u. c. Rīga : Latvijas Republikas Ekonomikas ministrija, 2008. 460 lpp.
31. *Vācu-latviešu vārdnīca*: ap 10 000 vārdu. = Deutsch-lettisches Wörterbuch: etwa 10 000 Stichwörter. Sast. L. Vjaterē. Rīga : Avots, 2008. 640 lpp.
32. *Valodas aktualitātes*. Redaktore D. Liepa. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2008. 48 lpp.
33. *Valoda. Tulkošana. Starpkultūru komunikācija. Language = Translation. Interpreting. Intercultural Communication*. Zinātniskie raksti. Redaktori J. Silis, A. Skrābane. Ventspils : LiePA, 2008. 360 lpp.
34. Valsts valodas aģentūra. *Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas valstīs*. Pētījumu pēc Valsts valodas aģentūras pasūtījuma veikusi Latvijas Universitātes Moderno valodu fakultātes Sastatāmās valodniecības un tulkošanas nodaļa. Projekta vadītājs A. Šalme. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2008. 60 lpp. Pieejams: <http://www.valoda.lv/data/LatvValodEiropasAugskola.pdf>
35. Valsts valodas aģentūra. *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Autori: V. Ernstsone, Dz. Hirša, D. Joma, G. Kļava, D. Liepa, K. Motivāne, J. Valdmanis; atb. par izdevumu D. Joma. Rīga : Valsts valodas aģentūra 2008. 397 lpp.
36. Valsts valodas komisija. Raksti 4. sējums. *Tulkojums – kultūrvēsturisks notikums. Bībeles tulkojumi: teorija, vēsture, mūsdienu prakse*. Rakstu redkolēģija: A. Veisbergs, M. Baltiņš, D. Joma, J. Valdmanis. Literārā redaktore I. Jansone. Rīga : Zinātne, 2008. 216 lpp.
37. *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums*. 11. [laid.]. Redakcijas kolēģijas vadītāja B. Laumane. Liepāja : LiePA, 2007. 432 lpp.
38. Ventspils Augstskola. Lietišķās valodniecības centrs. Blumberga, S. *Tulkošanas teorija un prakse Latvijā 1944 – 1968 (zinātniskās un populārzinātniskās publikācijas, recenzijas un polemikas presē)*. Zinātniskie raksti: A sērija. Ventspils : LiePA, 2008. 132 lpp.

39. *Zviedru-latviešu vārdnīca*. Ap 10 000 vārdu. = Svensk-lettisk ordbok. Ca 10 000 ord. Sast. M. Krūma. Rīga : Avots, 2008. 640 lpp.
40. Санкт-Петербургский государственный университет, факультет филологии и искусств. Международная научная конференция. *Дни балтов и белые ночи*. Круглый стол «Балтийская филология»: десять лет спустя. 19–21 июня 2008, Санкт-Петербург. Тезисы докладов. Ответственный редактор А. В. Андронов. Санкт-Петербург : факультет филологии и искусств Санкт-Петербургского государственного университета, 2008. 56 с.

LZA Terminoloģijas komisijas (LZA TK) lēmumi

No 2007. gada novembra līdz 2008. gada oktobrim notikušas 13 LZA TK sēdes. Tajās izskatīti un apstiprināti dažādu nozaru termini – ekonomikas termini, tūrisma termini, spēkratu motora teorijas un konstrukcijas termini, informātikas tehnoloģijas termini u. c.

2007. gada 13. novembra, 4. decembra un 11. decembra sēdē spriests par angļu termina *foresight* atveidi latviešu valodā. Neatbalstot aizguvuma «forsaits» lietošanu latviešu valodā, LZA TK atzinusi, ka procesa nozīmē angļu *foresight* latviešu valodā atveidojams ar *nākotnēšana, perspektivēšana* (citu nozīmju izteikšanai izmantojami citi darinājumi, piem., lai nosauktu rezultātu, izmantojami vārdi *nākotnējums, perspektivējums*, lai nosauktu nozari – *nākotnistika, perspektīvika*).

2007. gada 11. decembra sēdē, apspriežot tūrisma terminus, apstiprināti jauntermini *autopiesaistes lidojums* (angļu *fly and drive*) un *vilcienpiesaistes lidojums* (angļu *fly and rail*). Minētie termini iekļauti arī 2008. gadā izdotajā «Tūrisma un viesmīlības terminu vārdnīcā».

2008. gada 12. februāra un 18. marta sēdē diskutēts par termiņiem *raudze* un *prove*, atkārtoti atzīstot, ka aizguvums «prove» latviešu valodā nav vēlams, bet vēsturiskajos institūciju nosaukumos tā paturēšana ir pieļaujama.

2008. gada 4. marta sēdē kā konsultāciju termini ieteikti šādi angļisko terminu latviskie ekvivalenti: a. *word-of-mouth marketing* – latv. *mutvārdu tirgdarbība*, a. *buzz marketing* – latv. *ieteikumu tirgdarbība*.

2008. gada 13. maija sēdē atzīts, ka «Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā» iekļautais termins «republikas pilsēta» nav vēlams, tā aizstāšanai ieteikts termins *valstspilsēta*.

Ar sēdēs pieņemtajiem lēmumiem pilnībā var iepazīties LZA TK mājaslapā: *www.termi.lza.lv*, apstiprināto terminu saraksti publicēti akadēmiskajā terminu datubāzē *www.termi.lza.lv/akadterm/*.

Valsts valodas centra ekspertu komisijas lēmumi

Laika periodā no 2007. gada novembra līdz 2008. gada oktobrim Vietvārdu apakškomisija ir sniegusi vairākus atzinumus par vietvārdu pareizrakstību.

Šajā laikā ir notikusi arī Kalendārvārdu ekspertu komisijas sēde, kurā, pamatojoties uz personu iesniegumiem par personvārdu iekļaušanu oficiālajā kalendārā, komisija apstiprinājusi 19 personvārdu iekļaušanu oficiālajā kalendārvārdu sarakstā 9 sieviešu vārdus: *Adriāna, Adrija, Airisa, Amēlija, Enija, Juzefa, Letīcija, Gabriela, Katrīne* un 10 vīriešu vārdus: *Arno, Gaitis, Regnārs, Antonijs, Daniels, Dominiks, Gabriels, Olivers, Sigvards, Vincents*. Komisijas lēmums publicēts 2008. gada 14. oktobra «Latvijas Vēstnesī».

Sagatavojusi *Iлга Migla*

Vislabāk sēdēt tā, lai mugura veido vismaz simts grādu leņķi ar krēsla atzveltni.

(Diena, 2007, 19. okt., 14. lpp.)

Ziemeļpols aizņem aptuveni sesto daļu no Zemes virsas.

(Rīgas Balss, 2008, 4. sept., 37. lpp.)

[Par karuseli] .. kur, jājautā, slēpjas jēga un prieks uz vietas pārvietoties pa apli?

(Atpūta.TV, 2008, 25. sept., 5. lpp.)

[Par kartišu komplektu mazuliem «Mācīsimies skaitīt!»] Kartītes apakšā tās turēšanai paredzētās vietas no abām pusēm ir ietonētas tumšākas. Tas pasargā kartīti no nosmērēšanās.

(Rīgas Balss, 2008, 9. okt., 52. lpp.)

[Informācija otrdienas numurā] Rīgas cirks plāno iesniegt pretenzijas pret firmu, kas ražo iekārtas, kas vakar nenostādāja, kā rezultātā svētdien cieta divi cilvēki.

(5 min, 2008, 30. sept., 3. lpp.)

[Pekinas olimpiādē] Ģērbta sarkanā kleitā un ar divām glītām astītēm, Liņa Mijaoke spēja apburt skatītājus visā pasaulē, izpildot dziesmu *Oda dzimtenei* ..

(5 min, 2008, 14. aug., 9. lpp.)

Inflācija šā gada maijā sasniegusi augstāko punktu un turpmāk kāps arvien lēnāk ..

(Diena, 2008, 18. sept., 14. lpp.)

[Par valsts amatpersonu atalgojumu] Atalgojumam jābūt tādām, lai cilvēks šajā darbā varētu vadīties arī pēc ētiskiem principiem, nevis tikai, kā labāk korumpēties.

(Latvijas Avīze, 2008, 26. marts, 2. lpp.)

Pulkstenis ir vienpadsmit pēcpusdienā.

(Radio SWH, 2008, 28. jūl. plkst. 11.00)

[Intervija ar režisoru] — Kuru, jūsuprāt, mūsdienās varētu dēvēt par «lieku cilvēku»? — Nevienu. Liekas var būt sievietes, nauda, slava, bet ne cilvēks.

(5 min, 2008, 29. febr., 9. lpp.)

.. LNT ekrānos varēs vērot 20 meiteņu cīņu
par princeses kroni, rotātu ar 600 *Swarovski*
kristāliem un 10 000 eiro šovā *Latvijas princese*.
(5 min, 2008, 29. aug., 6. lpp.)

Tenora Lučāno Pavaroti atraitne .. iesniegusi tiesā prasību par goda
un neslavas celšanu pret divām viņas ģimenei tuvām personām ..

(*Diena*, 2007, 1. dec., 23. lpp.)

Tos gružus pa logu [pagalmā] samet no augšējiem stāviem visādi dzī-
ves padībeņi ..

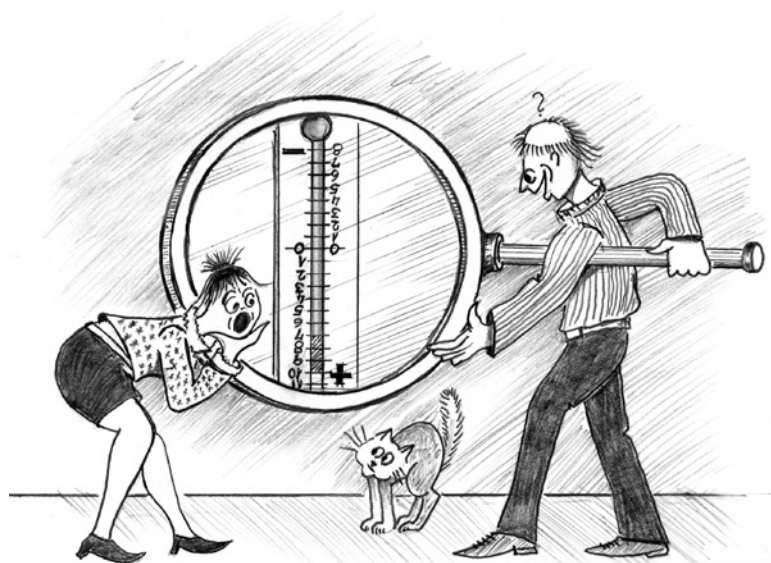
(*Diena*, 2008, 30. sept., 7. lpp.)

[*Dziedātāja*] Džesika Simpsonsone ir viena no mūsdienu svārstīgā dzīves-
veida upurēm ..

(*Rīgas Balss*, 2008, 18. sept., 24. lpp.)

.. diez vai Pierīgas iedzīvotāji ļautu savu māju tuvumā būvēt jaunu
atkrīmtumu poligonu ..

(*Diena*, 2007, 22. okt., 2. lpp.)

Nākamajā piektdienā, 17. oktobrī,
gaisa temperatūra dienā noslidēs no
plus 7 līdz plus 10 grādiem ..
(TVNET, 2008, 13. okt.)

Gripas riska grupa ir .. arī cilvēki, kuri saņem imūnsupersīvo terapiju.
(5 min, 2008, 20. okt., 3. lpp.)

Vēl pirms dramatiskajiem revolūcijas laika notikumiem Grīziņkalns
kļuva par iecienītu izlaides vietu pilsētniekiem.
(Rīgas Balss, 2008, 24. jūl., 14. lpp.)

Ja dzīvesbiedrs krāc, viņam nekavējoties jāapmeklē miega problēmu
kabinets, kur tiks izskaidrota krākšanas negatīvā ietekme uz krācēja un
apkārtējo veselību ..
(Diena, 2007, 20. jūl., 12. lpp.)

.. saskaņā ar ministrijas Atestācijas komisijas 2008. gada 5. septembra
lēmumu Preses centra un Preses analīzes nodaļas ir apvienotas, tātad
neeksistē.
(Rīgas Balss, 2008, 18. sept., 17. lpp.)

Laimute BALODE — Dr. philol., LU Filoloģijas un mākslas zinātņu fakultātes Baltu valodniecības katedras, Helsinku Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Slāvistikas un baltistikas katedras asociētā profesore

Māris BALTIŅŠ — Dr. habil. med., profesors, valsts aģentūras «Tulkošanas un terminoloģijas centrs» direktors

Aina BLINKENA — Dr. habil. philol., profesore, LZA īstenā locekle

Ina DRUVIETE — Dr. habil. philol., LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātes Skolotāju izglītības nodaļas profesore

Vineta ERNSTSONE — Dr. philol., aģentūras «LU Latviešu valodas institūts» pētniece

Regīna KVAŠĪTE — Dr. philol., Šauļu Universitātes Humanitārās fakultātes Lietuviešu valodniecības un komunikācijas katedras docente

Diāna LAIVENIECE — Dr. paed., Liepājas Universitātes Humanitārās fakultātes Latviešu valodas katedras vadītāja, asociētā profesore

Sarmīte LAGZDIŅA — Dr. philol., aģentūras «LU Latviešu valodas institūts» pētniece

Aldis LAUZIS — SIA «Latvijas standarts» terminologs

Ilga MIGLA — Dr. philol., aģentūras «LU Latviešu valodas institūts» pētniece

Anitra ROZE — Dr. philol., aģentūras «LU Latviešu valodas institūts» pētniece

Gunta SMILTNIENCE — Dr. philol., Liepājas Universitātes Humanitārās fakultātes Latviešu valodas katedras asociētā profesore

Dzintra ŠULCE — Dr. philol., Liepājas Universitātes Humanitārās fakultātes Latviešu valodas katedras docente

Aiga UPENIECE — Mg. philol.

Valsts valodas aģentūras Konsultāciju daļa

- konsultē pareizrakstības, pareizrunas, gramatikas, leksikas un valodas stila jautājumos;
- sniedz atzinumus par personvārdu atveidi, pareizrakstību un identitāti;
- dod slēdzienus par konkrētiem valodas vienību lietojumiem un tekstiem.

Sīkāku informāciju sk. Valsts valodas aģentūras mājaslapā

<http://www.valoda.lv>

Liepājas Universitātes Latviešu valodas katedra.

Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi. Populārzinātnisku rakstu krājums, 2009

Valsts valodas aģentūra

LU Akadēmiskais apgāds

Baznīcas iela 5, Rīga, LV-1010

Tālrunis 67034535

Iespiests SIA «LATGALES DRUKA»

ISSN 1691-273X

9 771691 273004

9 5

